

Kalevala för alla

Teater, invandrare och solidarisk integration

Pro gradu-avhandling i socialt arbete
Samhällspolitiska institutionen
Statsvetenskapliga fakulteten
Helsingfors universitet
Maj 2008
Marika Tove Elisabeth Westerling

INNEHÅLL

1 INLEDNING	4
2 TIDIGARE FORSKNING OCH BAKGRUND	8
2.1 Invandrar- och integrationsfrågor	8
2.1.1 Integration och invandrare - diskussion om begreppen.....	8
2.1.2 Integrationsarbete i Finland	12
2.1.3 Finländska integrationsprogram går mot ett solidaritetsavtal?	14
2.2 Teater som integrationsarbete	15
2.2.1 Mångkulturell teater samt könsperspektivet	17
2.2.2 Teater i settlementrörelsen: Hull-House teatern	19
3 TEORIER FÖR REFERENS	21
3.1. Socialt kapital	21
3.2 Offret som invandrarkategori	24
3.3 Tolerans kontra solidaritet	25
4 PRECISERING AV FORSKNINGSFRÅGAN OCH -DESIGNEN	28
5 FALLSTUDIE SOM FORSKNINGSSTRATEGI - KALEVALAPROJEKTET	31
5.1 Val av närmandesätt: kvalitativ och kvantitativ forskning	31
5.2 Presentation av Monita samt Kalevalagruppen	32
5.3 Empiriskt material samt temaintervju som forskningsmetod	33
5.3.1 Forskarens position och roller: yrkesroll och mångkulturalitet	35
5.3.2 Vinjettfrågan som kreativt redskap	37
5.4 Analys av data.....	38
5.5 Etiska problem	41
6 ATT VARA INVANDRARE I FINLAND	42
6.1 "We need people and we need love"	42
6.2 Kulturskillnader och anpassning.....	45
6.3 Att vara invandrare och bli integrerad.....	48
6.3.1 Integration och arbete	48
6.3.2 Solidarisk integration: växelverkan och ömsesidigt intresse.....	50

7 MÅNGKULTURELLT KALEVALA.....	53
7.1 Kalevalatemat	54
7.2 Kulturellt utbyte	56
8 VAD KAN TEATER GE?	58
8.1 Teater som empowerment (personligt plan)	58
8.1.1 Vinjettberättelser	58
8.1.2 Att möta andra och sig själv.....	61
8.1.3 Engagemang.....	64
8.1.4 "People live to express themselves" - betydelsen av att uttrycka sig.....	69
8.1.5 Förtroende och misstro	71
8.2 Teater som solidaritetsfrämjande politik (politiskt plan)	73
8.3 Teater som integrationsredskap (socialt plan)	76
8.3.1 Arbetskultur och nätverk	77
8.3.2 Språket och "haha-upplevelsen".....	80
8.4 Föds det socialt kapital i teaterprocessen?.....	81
9 "I'M JUST ANA FROM ARGENTINA": SOLIDARISK INTEGRATION OCH IDENTITET	83
9.1 Kategoriseringar eller rätt att definiera sig själv.....	83
9.2 Tamt offer eller kosmopolitan	86
9.3 Socialarbetares strategier i invandrararbete.....	88
10 MOT ETT KREATIVT VÄLFÄRDSSAMHÄLLE?.....	93
10.1 Varför konst?	93
10.2 Konstnärer från etniska minoriteter - etnisk konst i periferin?.....	94
10.3 Teater och socialt arbete - ett reflektivt grepp	97
10.4 Att skifta makt med hjälp av teater	99
11 SLUTSATSER OCH DISKUSSION	101
KÄLLOR.....	106

1 INLEDNING

År 1889 grundade Jane Addams och Ellen Starr det sociala bildningscentret Hull-House i ett av de värsta områdena i Chicago. Industrialiseringen skördade sina offer och det invandrartäta området led av fattigdom, kriminalitet och anpassningsproblem. Starr inledde konstverksamhet vid Hull-House i tron på att konsten var det enda som kunde ge frihet och lycka i kampen mot industrialiseringen. Addams å sin sida såg hur den lokala teatern lockade de unga immigranterna till sig och efter en hel del lobbande startades teaterverksamhet vid Hull-House. Addams trodde på ett gott dramas kraft att visa på ett hälsosamt och moraliskt leverne. Så småningom kom fokus att ligga på teaterns kraft att visa publiken, också de välbärgade i samhället, på sociala oförrätter och socialrealismen blev den drivande kraften. År 1911 var The Hull-House Players en erkänd teatergrupp på nationell nivå. Immigranterna arbetade på sina håll på dagarna och på kvällarna repeterade och övade de. Gruppens utveckling på det artistiska planet och de medverkandes växande självkänsla och självständighet kom emellertid att bli gruppens fall. Balansen mellan det sociala och det artistiska stod i vågskålen och det ansågs att gruppen inte längre kunde påvisa sin sociala funktion. Det är smått ironiskt att denna självkänsla och självständighet som Addams ursprungligen velat inpränta i immigranterna kom att bli gruppens fall. (Stuart J. Hecht 1982, 172-182.)

Hit men inte längre? Stick inte upp, vet er plats. Är det så vi ser på invandrare än idag? Jag ville forska i invandrarfrågor och jag ville granska teaterns möjligheter att betjäna invandrare i den process av förvirring och utanförskap som de eventuellt känner i ett främmande land. Jag ville också se vad teater möjligtvis har att ge socialt arbete. Jag kunde emellertid inte ana att dessa forskningsintressen som jag trodde var en rätt utforskad kombination skulle leda mig till det sociala arbetets rötter och "grand old lady" Jane Addams. Eller att utvecklingen i Hull-House Players skulle ha anknytningspunkter till integrationsforskningen av idag. Leena Suurpää (2002) ägnar sin doktorsavhandling åt att diskutera "olikhetens hierarkier" och konstaterar att invandrare i dagens Finland gärna placeras i kategorin "tamt offer" av majoritetsbefolkningen och ogärna ur samma befolknings synvinkel ses träda ut ur den gruppen.

Invandrare och integration är högaktuella teman i dagens Finland. Inte minst av den anledningen att det höjs röster om stora kommande behov av utländsk arbetskraft samtidigt som det är lätt att upptäcka brister i integrationen av de invandrare som bor i Finland idag.

Denna brist syns tydligt i integrationen i arbetslivet. Tjugo procent av utlänningarna i Finland var arbetslösa i april 2007, med stora skillnader nationaliteter emellan, t.ex. var 53 % av somalierna arbetslösa (Statistikcentralen, 2007). Integrationsdiskussionen är arbetsbetonad både i folkmun och på myndighetshåll. Samtidigt finns det många andra aspekter av integrationen. Är integrationen en enkelriktad process eller en process som berör också majoritetsbefolkningen? Suurpää (2002) har i sin analys av invandrapolitiska program kommit fram till att vi i Finland rör oss i riktning mot integration som solidaritetsavtal, integration som inte ber majoritetsbefolkningen om passiv tolerans gentemot invandrare utan som frågar efter äkta reciprocitet och utbyte, om solidaritet.

Kan teaterverksamhet hjälpa invandraren att komma till rätta i Finland? Kan teater öka utbytet mellan etniska majoriteter och minoriteter? Kan teater vara ett redskap för integration av invandrare och därmed för socialt arbete? Dessa är några av mina centrala forskningsfrågor när jag går in i min fallstudie, Kalevalagruppen, ett teaterprojekt som förverkligades inom ramarna för Monita år 2005-2007. Monita (monikulttuuriset taiteentoimijat) var ett EU-finansierat projekt inom Cassandra, en mångkulturell konstförening som erbjuder utbildning och samarbetsmöjligheter för kvinnor som tillhör etniska minoriteter. Orsaken till att jag blev intresserad av Monitaprojektet var att flera av deras målsättningar föll inom ramarna för integrationslagen (1999; 2005) och målsättningarna i integrationsplanerna som uppgörs med invandrare som berörs av integrationslagen. Genom medverkan i Monita skulle kvinnorna få utökade chanser att få arbete, de skulle få bekanta sig med det finländska samhället i praktiken och lära sig finska i praktiska situationer. Vidare skulle deltagarna få bekanta sig med olika kulturer.

Min pro gradu- avhandling är en fallstudie med intervjumaterial som främsta data. Jag har intervjuat sju personer som var inkopplade i Kalevalaprojektet. Fyra av informanterna var i ledningsgruppen och är finländare som arbetat med teater och invandrare. Tre av informanterna var deltagare i gruppen och av annat än finländskt ursprung. Jag ordnade en gruppdiskussion där tre av personerna i ledningsgruppen deltog. De övriga fyra intervjuerna genomfördes som halvstrukturerade temaintervjuer. Såväl när det gäller ledningsgruppen som deltagarna ville jag ta reda på både vad de tycker teater kan ge invandrare på ett allmänt plan samt höra om deras erfarenheter och tankar om uttryckligen Kalevalaprojektet. För att uppmuntra tankar kring teaterns möjligheter på ett allmänt plan använde jag mig av en tillämpning av vinjettmetoden.

Det är skäl att betona att mitt intresse inte ligger i att utvärdera Kalevalagruppen eller Monitaprojektet. Fallstudien får istället fungera som ett titthål på många stora frågor. Vad berättar Kalevalagruppen om integration, om att vara invandrare, om teaterns möjligheter som redskap? Vilka är de inblandades erfarenheter – vad lyfter de själva fram? Vad betyder integration för dem? Spelade Kalevalaprojektet någon roll? Utöver empirin vill jag föra en teoretisk-begreppslig diskussion som jag dels vill spegla mot det empiriska materialet och som dels fötts ur detsamma. Med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp kan jag öppna stora frågor genom en liten fallstudie.

Samhällsforskning kring integration torde p.g.a. dess aktualitet vara välkommen. Mitt eget forskningsintresse väcktes då jag gjorde en praktikperiod vid socialverkets invandranhet åren 1999-2000. Då låg mitt intresse främst i skillnaden mellan integration och assimilation och vad myndigheternas invandrapolitiska program egentligen strävar efter och går ut på. På sistone har jag blivit alltmer inspirerad att försöka kombinera mitt andra yrke, teatern, med socialt arbete. Min dubbla roll som skådespelare och forskare i socialt arbete är något jag vill använda till min fördel, väl medveten om behovet av att känna igen och diskutera eventuella konflikter eller slitningar mellan rollerna, både hos mig själv som forskare, i mötet med informanterna samt i tolkningsskedet. Min pro gradu-avhandling samlar kunskap från många olika vetenskapsområden utan att tappa kopplingen till socialt arbete. Socialt arbete står inför nya utmaningar i form av en ökande mängd mångkulturellt arbete. Jag hoppas kunna tillföra diskussionen något nytt och fräscht och samtidigt relevant.

Avhandlingen är uppbyggd så att den första delen ger en bakgrund till forskningsområdet. I kapitel två behandlas invandrar- och integrationsfrågor, dels på ett begreppsligt plan och dels på ett praktiskt plan. Tyngdpunkten ligger dock vid det teoretiska. Vidare ges en introduktion till synvinkeln på teater i denna forskning. Hurdana teaterformer gäller det och vad är speciellt med mångkulturell teater? Hull House-teatern tas upp som ett exempel på teater som integrationsarbete. I kapitel tre presenteras de teoretiska referensramarna socialt kapital, offret som invandrarkategori samt tolerans kontra solidaritet. Teorin om socialt kapital hade jag före intervjuerna. Solidaritet och offerkategorin bekantade jag mig med i samband med upptäckter i materialet och ansåg dem vara så viktiga att de fick bli teoretiska referensramar. Offret som invandrarkategori är ett resultat av Suurpääs (2002) doktorsavhandling om olikhetens hierarkier. Att hon också dominerar som källa i diskussionen kring tolerans och solidaritet beror på att det inte finns så mycket material som granskar integration utgående från denna synvinkel.

Den andra delen, bestående av kapitel fyra och fem, är en introduktion till den empiriska delen. Här preciseras forskningsfrågan och forskningsdesignen läggs fram. Kalevalaprojektet beskrivs, liksom premisserna för en fallstudie. Det empiriska materialet presenteras. Materialet samlades i huvudsak in genom en gruppdiskussion och flera enskilda halvstrukturerade temaintervjuer. Mångkulturalitet, forskarens position samt vinjettmetoden är ämnen som diskuteras. Vidare beskrivs analysmetoden och de etiska problem jag som forskare ställdes inför.

Den empiriska delen består av kapitel sex till tio. Kapitel sex beskriver utgående från materialet hur det är att vara utlänning i Finland. Vad behöver en nykomling för att känna sig hemma, hur är det att anpassa sig till en ny kultur, vad innebär det att bli integrerad är frågor som dryftas. Begreppet solidarisk integration behandlas här på ett allmänt plan och senare ur ett teaterperspektiv. Kapitel sju är mera beskrivande än analytiskt och finns där för att ge läsaren en bild av vad Kalevalaprojektet egentligen gick ut på. Beskrivningen fungerar samtidigt som en introduktion till teaterkontexten som präglar hela kapitel åtta. Teaterns möjligheter delas på basen av intervjumaterialet in i ett personligt, politiskt och socialt plan. På det personliga planet handlar det om empowerment av individen. Den politiska dimensionen präglas av solidarisk integration i form av utbyte och växelverkan. På det sociala planet ses integrationen ur ett mera traditionellt perspektiv. Kan teaterverksamhet hjälpa invandraren att få arbete och lära sig finska? De sociala nätverken får en betydelsefull position. Till sist diskuteras det sociala kapitalets roll i teaterprocessen. I kapitel nio skjuts tyngdpunkten inom den solidariska integrationen till identitet, kategoriseringar och rätten att få definiera sig själv. Socialarbetares objektiviserande attityd till invandrare kritiserar i kapitel 9.2 och i kapitel 9.3 presenteras socialarbetares olika strategier i invandrararbetet i dialog med invandraren som offer eller partner.

Kapitel tio innehåller empiriskt material men fungerar samtidigt som en blick framåt. Vart är vi på väg? Varför är konst bra för människan? Vilka konstbehov har invandrare? Kunde teater och socialt arbete samarbeta mera? Vad kan socialarbetare få ut av teater? Kopplingen till socialt arbete som gjordes redan i kapitel nio blir starkare och forskarröster inom socialt arbete och socialpolitik får komma till tals. Avslutningsvis är det dags för slutsatser och diskussion i kapitel elva. Solidarisk integration i form av utbyte och ömsesidigt intresse presenteras som ett av de viktigaste forskningsresultaten. Människokontakter, engagemang, gemenskap, behovet av att uttrycka sig och känslan av att lyckas kommer i främsta rum i denna annorlunda forskning kring integration.

2 TIDIGARE FORSKNING OCH BAKGRUND

2.1 Invandrar- och integrationsfrågor

Invandrar- och integrationsfrågor är ämnen som det verkar ha skrivits en hel del om också i Finland, särskilt sedan mitten av 1990-talet då utlänningarnas antal i Finland sakta men säkert har ökat. Jag ska här redogöra för sådana saker i tidigare forskning som står som grund för min forskning.

2.1.1 Integration och invandrare - diskussion om begreppen

Två centrala begrepp för mig är invandrare och integration. De är bägge två begrepp som kan ha olika innebörd och som därför bör diskuteras och definieras. Varför väljer jag att använda dessa begrepp och vad menar jag med dem?

Den dominerande internationella diskursen som också återfinns i politiska program talar för ett visst sätt att uppta invandrare i det mottagande samhället, de skall *integreras* i en i sinom tid *mångkulturell* stat. Både välfärdsstater och stora delar av den akademiska världen tar för givet att integration är något eftersträvansvärt och uppnåeligt. Integration innebär något annat än assimilation. Där assimilation står för aggressiva åtgärder i det förflutna för att få avvikande att smälta in med majoriteten, gav det nya konceptet integration på 1970-talet rum för att bevara individens egen kultur. Termen integration var dock inte ett nytt påfund. Inom sociologin stod integration för den process där individen socialiseras och binds till samhället, både ekonomiskt och socialt. Integrationen skapar social ordning, tillhörighet och lojalitet. Motsatsen till integration anses allmänt vara marginalisering eller exklusion. Integrations- eller marginaliseringsprocesser är med andra ord inte något som bara invandraren går igenom. Alla individer genomgår något slags socialisering och ingen är någonsin integrerad en gång för alla. Det handlar alltså om social ordning, men hurdan, är frågan man bör ställa. Här dras ofta skiljelinjen mellan assimilation och integration. Där assimilationen förutsätter att invandraren tar till sig det nya samhällets värderingar och seder (eller deras värderingar vars maktposition ger dem rätten att definiera "det goda"), är integrationspolicyn åtminstone på ett ideologiskt plan kulturpluralistiskt. Grupper med olika sorters värderingar skall kunna leva sida vid sida. Samhället består alltså av olika grupper som tillsammans bildar en helhet.

(Grete Brochmann 2003, 26-27.) Om man undersöker ordet integration, vars ursprungliga betydelse på latin är "att förena till en helhet så att delarna bibehålls oförändrade", kommer man nära kulturpluralismens mål (Pirkko Pitkänen & Satu Kouki 1999, 39).

Kanadensaren John Berrys (t.ex. 1992) definition på integration dominerar sedan 1980-talet inom invandrarforskningen. Han definierar integration genom ackulturationsteorin som går ut på att minst två autonoma grupper möts och att följden av kontakten är att det sker förändringar i den ena gruppen. I ökande grad har ackulturation emellertid kommit att betyda mångkulturalism och därmed fått en dimension till i form av att även majoritetskulturen genomgår förändringar (Aini Pehkonen 2006a, 24 hänvisar till Berry 1997). Berry (1992) granskar den etniska minoritetens relation till den egna respektive den nya kulturen och uppger fyra sätt att förhålla sig till det nya samhället: integration, assimilation, separation och marginalisering. Integration beskriver en situation där invandraren har ett fungerande förhållande såväl till sin etniska bakgrund och grupp som till majoritetsbefolkningen.

		Viktigt att bevara den egna identiteten och kulturen	
		Ja	Nej
Viktigt att upprätthålla relationer mellan grupper	Ja	Integration	Assimilation
	Nej	Separation	Marginalisering

Figur 1. John Berrys fyrfältsteori (1992, 278).

Nuvarande invandrarchefen i Helsingfors stad Annika Forsander definierar integration som "en process där invandrarna i ökande grad tar del av sociala, kulturella och institutionella aktiviteter i samhället" (Forsander 2002, 35, egen översättning). Problemet med begreppet integration är att det utgår ifrån att det finns en helhet som minoriteten ska bli en del av. Forsander frågar sig om det moderna samhället kan ses som en helhet. Det finns ett normativt antagande om helhetens önskade sociala ordning och denna ordning ses ofta som given. (ibid; Tuula Helne 2002, xii.)

Även om begreppet integration har kritiserats och fått en så dålig klang att man i Finland valde att ersätta det med termen "kotouttaminen" (Suurpää 2002, 223) så väljer jag att använda det. Elina Ekholm (1994, 46) kritiserar termen integration för att den ger ett intryck av något statiskt istället för en process och växelverkan och för att den inte beaktar att etniska

minoriteter också medför förändringar inom majoritetssamfundet. Begreppets innebörd är emellertid inte statiskt, utan innehållet kan variera med tiden. Suurpää (2002, 60) finner i sin analys av kommunala integrationsprogram från år 1999 och 2001 att det håller på att ske en förskjutning mot solidaritet i målsättningarna. Solidaritetssträvandena innebär att man skapar förutsättningar för en ny samarbetskultur där växelverkan betonas. Jag upplever att integration är den mest ändamålsenliga termen att använda och jag ser den i princip som en positiv process där invandraren blir en del av det finländska samhället utan att förlora sin egen kultur (jfr Integrationslagen 1999). Det är naturligtvis dock skäl att kritiskt granska vad som läses in i termen i dagens Finland samt hur integrationen förverkligas i praktiken. Den inom europeisk socialpolitik populära termen inklusion låter visserligen väldigt positiv men innebörden är alltför bred, för inkluderande för att ersätta termen integration. Till exempel Brochmann (2003, 26) använder inklusion som ett takbegrepp för både integration och assimilation. Kathleen Valtonen (2000, 158) använder också begreppet inklusion i sin artikel, men talar trots det om integrationen av invandrare.

Innan jag går in på vad integration av invandrare i praktiken betyder i Finland, vill jag diskutera termen invandrare. Forsander definierar i sin doktorsavhandling en invandrare som en person som har flyttat till Finland med mål att stanna varaktigt och som inte är finländsk medborgare vid flytten och som inte heller varit det. Som varaktig vistelse räknas minst ett år, det samma som krävs för att registreras i befolkningsregistret. Utlänningar är alla som vistas i Finland som inte är finländska medborgare. Forsander påpekar att de som kallas invandrare i hennes forskning de facto kan ha fått finländskt medborgarskap, men att termen invandrare både i administrativt och vardagligt språkbruk hänvisar till ett kulturellt och socialt annorlundaskap (jfr finska *toiseus*) som inte kan hävas genom ett administrativt beslut på samma sätt som den juridiska termen utlänning. (Forsander 2004, 10.)

Suurpää (2002) använder i sin doktorsavhandling termen invandrare som ett allmänt begrepp som innefattar människor med varierande bakgrund och ställning. Dessa kan ha bott en längre eller kortare tid i Finland. De kan antingen identifiera sig främst med sitt hemland eller leva i gränslandet mellan två kulturer eller kanske upplever de sig främst som finländare. Invandrarna är en heterogen grupp också i fråga om vilken betydelse de vill ge tillhörigheten till invandrarsamfundet eller det finländska samhället.

Kris Clarke (2004, 127) väljer att använda ordet migrant i stället för immigrant (eller invandrare) för att inkludera de personer som kommer till Finland på en längre tid men som

ändå inte ämnar immigrera. Hon menar att valet av term reflekterar en transnationell syn på migration istället för den traditionella ”skuffa-dra” immigrationssynen. Detta val kan anses välmotiverat inte minst med tanke på att Clarkes artikel behandlar en multikulturell yrkesutbildning inom den sociala sektorn som också utländska studeranden, som inte nödvändigtvis ämnade stanna i Finland, sökte till.

Men hur länge kan man fortsätta att kalla en person för en invandrare? När upphör han eller hon att vara en invandrare? Outi Lepola (2000) frågar sig vilka uppfattningar om det finländska som ligger bakom det att man fortsätter att kalla personer som länge bott i Finland för invandrare. Forsander kommer till liknande slutsatser när hon konstaterar att all forskning och allt tal om invandrare har en tendens att leda just till tal om finländskhet. "Forskning om invandrare är först och främst forskning om det finländska samhället och om vilka förutsättningar samhället har att bära förändringar" (Forsander 2002, 241, egen översättning).

Ett försök till att slippa termen invandrare är det nya modeordet nyfinländare. Ordet myntades i själv verket inom Cassandra där man talar om nyfinländare och stamfinländare och har funnit sin väg till forskares och politikernas munnar. Statsminister Matti Vanhanen underströk t.ex. under en frågestund på Kulturcentret Caisa enligt Helsingin Uutiset (5.10.2007) att han vill tala om nyfinländare och inte invandrare. Ordet nyfinländare har onekligen en positivare klang än invandrare. Men det är ingen självklarhet att det är en term som invandrare vill ta till sig, att de själva skulle definiera sig så, och frågan om när man blir en nyfinländare är inte heller tydlig. Merja Anis (2008, 25) konstaterar att många invandrare i hög grad bygger sin etniska identitet på något annat än det finländska. Lepola (2000, 385) efterlyser en ny, bredare innebörd för finskhet så att den kunde inkludera också andra än etniskt finska. Då skulle man inte behöva nya termer så som finländare (suomenmaalainen) eller nyfinländare (ibid; Forsander 2002, 241). (I svenskan används ordet finländare, men i finskan används inte suomenmaalainen.) Nya begrepp löser inte nödvändigtvis problemen om inte attityderna förändras (Forsander 2002, 241). I väntan på ett samhälle där finländskhet kan tänjas till att inkludera även dem som inte är stamfinländare, väljer jag att använda gängse termer, de termer som används inom relaterad forskning. I likhet med Forsander låter jag begreppet invandrare innefatta även dem som fått finländskt medborgarskap.

2.1.2 Integrationsarbete i Finland

Invandrarantalet i Finland har ökat kraftigt sedan 1990-talet då invandring p.g.a. humanitära skäl blev vanligare. I slutet av 1980-talet var de utländska medborgarnas antal i Finland endast ca 20000. År 2007 var antalet över sex gånger större dvs. ca 133 000, eller 2,5 % av landets befolkning (Statistikcentralen 2008).

Clarke (2004, 125-126) beskriver invandrarnas situation i Finland i början av 1990-talet som mycket sårbar p.g.a. att de hade så få sociala nätverk, inte kunde finska och inte hade de färdigheter som krävdes för att komma in på den finska arbetsmarknaden. Myndigheterna skred till åtgärder för att hjälpa invandrarna att integreras i det finska samhället. Inklusion i arbetslivet ansågs hjälpa såväl invandrarens situation som underlätta den arbetsbrist som Finland väntades möta i en nära framtid.

Lagen om främjande av invandrades integration samt mottagande av asylsökande trädde ikraft år 1999 och har senare ersatts av en ny lag år 2005. För att förverkliga integrationspolitiken skapades ett nytt system med tre olika nivåer. Det högsta planet utgörs av statens integrationspolitik. På det kommunala planet gör man upp invandrapolitiska program samt ett integrationsprogram där man redogör för målsättningar, åtgärder, resurser och samarbetsfrågor. På det individuella/familjeplanet gör man upp en integrationsplan som underlättar integrationen och hjälper invandraren att behålla kontrollen över sitt liv i sammanjämkandet av den nya och den gamla kulturen. (Bl.a. Lepola 2000, 177.)

“Integrationsplanen är en personlig plan för invandraren i fråga om de åtgärder och tjänster som avses i 7 § och som främjar och stöder invandrarens möjligheter att inhämta tillräckliga kunskaper i finska eller svenska, andra kunskaper och färdigheter som behövs i samhället och arbetslivet samt som främjar och stöder invandrarens möjligheter att delta i samhällslivet” (Lag om ändring av lagen om främjande av invandrades integration samt mottagande av asylsökande 2005).

Arbete ses allmänt som den viktigaste integrerande faktorn i det finländska samhället. Arbetet har inte bara en instrumentell betydelse (möjliggör en viss levnadsstandard) utan det är också ett tecken på samhällslig duglighet. De som lever i samhällets utkanter måste integreras till mittpunkten, fås att leva enligt normerna. För dem som omfattas av integrationslagen (de invandrare som bott högst tre år i landet och vars utkomst är beroende av utkomststöd eller

arbetsmarknadsstöd) innebär detta att det är vars och ens plikt att integreras. Att lämna sig utanför den integrerande verksamheten åtföljs av sanktioner. (Forsander 2001, 41–43.) På det sättet betonar man vikten av invandrarens egen aktivitet i integrationsprocessen. Man talar emellertid också om invandrarnas egen kultur och upprätthållandet av den och grundlagsutskottet poängterade att integrationsåtgärderna inte får försätta invandrarnas rätt till sitt eget språk och sin egen kultur i fara. (Lepola 2000, 181.)

Myndigheternas integrationsstrategi har dock kritiserats på många punkter. Clarke (2004, 130-131) hävdar att bristen på sociala kontakter till det större finländska samfundet gör det svårt för migranterna att utveckla språkliga färdigheter trots betoningen på språkkurser i integrationsplanen. Utbildning anses vara ett av de främsta medlen för att främja social integration, men Clarke (ibid.) påstår att den finska integrationspolitiken tenderar att se invandraren som den enda parten som aktivt måste anpassa sig, det finns t.ex. alltför få program riktade mot diskriminering på arbetsplatserna. Dessutom används inte den sakkunskap som finns i invandrarorganisationerna tillräckligt mycket vid planering av strategierna. Clarke (ibid.) hävdar vidare att integrationspraxisen i praktiken vid många institutioner är lika med assimilation. Det handlar om ojämlika maktförhållanden och om det svåra i att inrikta sig på mångkulturalism i ett samhälle som sist och slutligen inte ser sig självt som mångkulturellt.

Forsander (2002, 239) ställer sig frågan varför sysselsättningen är en så viktig mätare av invandrades integration och därmed jämlikhet? I Norden är förvärvsarbete ett tecken på att uppfylla normerna, inte bara för invandrare utan för alla. Arbete ses som kärnan i reproduktionen av finländskhet och genom arbete kan invandrarna dras närmare medelklassen och dess normer och ideal. Forsander (ibid.) frågar sig emellertid kritiskt huruvida arbete som t.ex. städare eller diskare integrerar till medelklassnormer, och om oron faktiskt uppriktigt gäller invandrarna och deras barns framtid eller om oron över invandrarnas svaga arbetsmarknadsställning mest handlar om att fästa invandrarna vid en klassificerbar verksamhet, att dra dem närmare mitten.

Även Perttu Salmenhaara (2003, 51-52) kritiserar integrationslagen för att i praktiken bara ha ett seriöst mål, dvs. att integrera invandrarna i arbetslivet. Denna snäva definition leder till att alternativet till integration i arbetslivet för invandrarens del verkar handla om att integreras i välfärdsstatens kontrollsystem och byråkrati. Dessa alternativ, arbete eller välfärdsstat, står inte att läsa i lagtexter och linjedragningar, men den administrativa praxisen innehåller ett

starkt normaliserande element (Salmenhaara 2003, 63).

2.1.3 Finländska integrationsprogram går mot ett solidaritetsavtal?

Integrationsarbetet i Finland verkar enligt den kritiska diskussionen lämna mycket att önska. Tanken om individen som sin egen lyckas smed är problematisk. Om vårt samhälle utgår från enbart individens egen aktivitet och från att alla har jämlika möjligheter, ser man då de strukturella problemen? Invandrades svårigheter att integreras härrör sig knappast bara till personliga brister på färdigheter hos invandraren. (Suurpää 2002; Forsander 2002.)

Suurpää (2002, 60) finner dock i sin analys av kommunala integrationsprogram att det håller på att ske en förskjutning mot solidaritet i målsättningarna. (Se kapitel 3.3 för utförligare beskrivning av solidaritetsbegreppet.) Solidaritetssträvandena innebär att man skapar förutsättningar för en ny samarbetskultur. I enlighet med Jodi Deans (1996) och Craig Calhouns (2001) tankar kan man tala om att förverkliga solidaritetsavtal då målsättningarna också omsätts i praktiken och då man kritiskt granskar slutna grupperingar så som invandrare kontra finländare och maktförhållandena dem emellan (se Suurpää 2002, 60). En märkbar begreppslig ändring har skett mellan programmen från 1997 och 2001. År 1997 var *en kontrollerad invandring och effektiv integration*, så som kommittébetänkandets rubrik löd, i centrum (Inrikesministeriet 1997). Migrationsrörelsen sågs i första hand som ett världsomfattande flyktingproblem som skulle rådats bot på genom effektiva statliga åtgärder, effektiv integration av invandrarna samt främjande av finländares tolerans. År 2001 har verksamhetsprogrammet (Arbetsministeriet 2001) en större bredd utöver flyktingproblemet. Man talar om etnisk jämställdhet och pluralism som också kan förstås innefatta personer från etniska minoriteter som redan länge levat i Finland. Det finns också en förskjutning från toleransfrågor till att motarbeta diskriminering, istället för att endast erkänna olikheter fokuserar man på ojämlikheten i samhället. Etnicitet betecknas i en bilaga till verksamhetsprogrammet som något situationsbundet som ändras med tiden. Liksom i integrationsprogrammen betonar man också i verksamhetsprogrammet invandrarens rättigheter och skyldigheter. Invandraren skall alltså inte bara socialiseras eller hjälpas utan han/hon får också en aktivare roll. (Suurpää 2002.) Suurpää (ibid., 61) tolkar de använda begreppen "positiv interaktion", "pluralism" och "jämlik samexistens" som ett tecken på en mera dialogisk gruppuppfattning än förr där invandrarna nu inte bara ses som en utanförgrupp i det finländska samhället.

Regeringens invandrapolitiska program från år 2006 tycks bekräfta den dialogiska linjen. Nu talar man även om ömsesidighet, en central tanke inom solidaritetskonceptet. Så här definieras integration: "I lagen om integrationsfrämjande avses med integration invandrarens individuella utveckling med målet att delta i arbetslivet och samhällslivet och samtidigt bevara sitt språk och sin kultur. Integrationen är också en dubbelriktad, ömsesidig anpassningsprocess. I den deltar inte bara invandrarna utan också arbetsgemenskapen och andra sammanslutningar i närmiljön samt hela samhället." (Arbetsministeriet 2006.)

Trots förnyad begreppsarsenal står man ändå inför grundfrågan. Suurpää (2002, 62-64) frågar sig hur man förenar universell autonomi för individen med tillhörigheten till en särskild grupp. Kan en invandrare i det finländska samhället samtidigt få tillhöra sitt samfund och ändå verka som en fri individ på både det offentliga och privata planet? Även om välfärdsstaten är baserad på universella principer och man betonar individen framom samfundet så finns det en uppfattning om det finländska som väldigt långt grundar sig just på det kollektiva: gemensam kultur, historia och traditioner (ibid., 49). Har en invandrare rätt att definiera sin olikhet själv eller blir han bara definierad utifrån i ett led för finländaren att uppdatera sin kollektiva självbild i en tid som präglas av såväl individualitet som ett sökande efter en ny kollektivism? (Ibid., 62-64.)

Invandrandiskussionen innebär nya utmaningar för ett välfärdssamhälle som står för formell jämlikhet samtidigt som den står för den kollektiva uppfattningen om vikten av att höra ihop kulturellt (Suurpää 2002, 49).

2.2 Teater som integrationsarbete

Teater som integrationsarbete handlar bland annat om teaterns möjligheter att bygga dialoger mellan kulturer, att utforska vad som står bakom våra beslut och handlingar och att utöka vår repertoar av kulturella koder. Finns det något speciellt med dramaprocessen som kan ge mervärde i integrationsarbetet? Har teater något att göra med empowerment? Jag undersöker teaterns möjligheter från en deltagarsynvinkel, inte från en åskådarsynvinkel.

Man kan grovt dela in teatern som konstform i två huvudlinjer. Den traditionella scenkonsten bygger på uppvisandet av en föreställning och de uppträdande och åskådarna är åtskilda. De uppträdande kan vara professionella eller amatörer. Den andra huvudlinjen är den tillämpade

teatern, eller den deltagande teatern (osallistava teatteri) som Pekka Korhonen (2007, 111) väljer att kalla den. Han använder sig dessutom av en indelning i tre olika områden för tillämpad teater: samfundsteater, pedagogisk teater och terapeutisk teater. I många former av tillämpad teater är publiken i en helt annan roll än i den traditionella teatersalongen. Inom till exempel forumteater, som utvecklats av Augusto Boal (t.ex. 1992), agerar publiken för att hitta nya lösningar på konfliktsituationer. Publiken är aktiv i förhållande till dramat genom att själva byta roller med någon i dramat eller genom att regissera. Tillämpad teater utförs också ofta utanför de traditionella arenorna, t.ex. på sjukhus, i skolor, samfund och fängelser.

På engelska talar man bl.a. om applied theatre/drama och community theatre. Det finns en väldigt stor variation av teaterformer ”ute i världen”: teater i undervisningen, teater för utveckling, playback teater som utvecklats ur psykodrama, forumteater osv. En definition på något som kallas "community-based devised performance" får sammanfatta några av målen inom tillämpad teater: "[It is] an activist form of dramaturgy which aims to influence and alter the actual world, not just reflect it. It provides an avenue to individual empowerment and community development as it moves the audience into a new role: an artist, a maker of culture who can create a community" (se Petra Kuppers 2007, 8).

Eftersom min fallstudie Kalevalaprojektet inte innehöll den interaktiva dimensionen med publiken så kommer jag inte desto mera att gå in på denna aspekt av tillämpad teater. I själva verket kunde man lätt placera Kalevalaprojektet inom den traditionella scenkonsten. En blandning av proffs och amatörer gjorde en föreställning som de visade för en publik. Det finns dock aspekter som gör att gränsen inte är lika lätt att dras. Enligt Helen Nicholson (2005, 2) blev termen tillämpad teater populär på 1990-talet och används som ett takbegrepp för former av dramatisk verksamhet som utförs utanför de konventionella teaterinstitutionerna och som speciellt syftar till att gagna individer, samfund och samhällen. The Central School of Speech and Drama i London definierar å sin sida tillämpad teater som "intervention, kommunikation, utveckling, empowerment och uttryck i arbete med individer eller särskilda samfund" (The Central School of Speech and Drama, min översättning). Med dessa definitioner i tankarna anser jag Kalevalaprojektet innehålla flera av ingredienserna i tillämpad teater. Man ville skapa nätverk till gagn för deltagarna och motarbeta rasism. Teaterlitteraturen jag bygger resonemang på är därför delvis sådan som behandlar teaterns möjligheter ur en tillämpad synvinkel. Termerna som används är olika och jag anser det vara onödigt att desto närmare definiera Kalevalaprojektet. Nicholson (2005, 8) påminner om att även så kallad "ren teater" ("pure" som motpol till "applied") kan vara samhällsrelaterad och

ha ett politiskt budskap. När jag refererar till vad som händer i teaterprocessen behandlas teater oftast ur ett traditionellt perspektiv. Då talar jag helt enkelt om teater och teaterprocessen. Detta teaterarbete handlar inte om en form av terapi (jfr dramaterapi). Samhällsrelaterad konst är inte till utgångspunkten en terapeutisk process fastän den känns vid terapeutiska möjligheter (se Hanna-Liisa Liikanen 2003, 51).

Kalevalaprojektet kan genom dess målsättningar ses som integrationsarbete. Detta behandlas närmare i kapitel 8. I följande underkapitel behandlas teater ur en mångkulturell synvinkel. Därefter beskrivs Hull House-teatern som ett exempel på teater som integrationsarbete.

2.2.1 Mångkulturell teater samt könspektivet

Susan Battye och Beatriz Cabral (2003, 85) beskriver hur vi idag växer upp bland en mångfald av kulturella röster och hur vi identifierar oss med olika aspekter av dessa röster vid olika livsskederna. Att genomskinliggöra innebär att öppet utforska vad som står bakom våra beslut och val. Detta är något som man ofta inte är medveten om själv, men drama och teater är utmärkta forum för detta genomskinliggörande. Själva den konstnärliga processen (rollbyggandet, kontexten och omständigheterna) bygger ju på att hitta orsaker till varför personerna handlar och reagerar som de gör.

Att lära sig acceptera och ge uttryck för olikheter bygger på genomskinliggörandet. "If the "why" is not clear, the acceptance and expression of difference becomes an empty discourse; something we do to be polite, not the result of our understanding and feelings about the situation" (Battye & Cabral 2003, 85). Ett interkulturellt utbyte kan leda till såväl större självförståelse som breddade kulturella vyer. Genom drama kan man dekonstruera den kultur och de synsätt vi tar för givna och därmed också bli mera öppen för att överskrida kulturella gränser. För att undvika risker som ytlighet, klichéer och stereotyper är det viktigt att handlingar sätts in i rätt sammanhang. Kunskap måste ligga som grund för såväl skapandeprocesser som utvärderingen av andras skapande. (Ibid., 86.)

Battye och Cabral gör skillnad på vad de kallar kannibalism och det interkulturella perspektivet. När man lånar en utländsk modell som stimuli för en artistisk process och den främmande observatören justerar sin bild av den andra kulturen eller dess manifestation enligt de egna behoven utan att se till den politiska eller sociala kontexten handlar det om

kannibalism. Det interkulturella utbytet präglas däremot allt mer av den interaktiva arenan i nyckelrollen. Detta är ett gemensamt utrymme för interaktion under skapar- och utvärderingsprocessen. Utbytet skiljer sig från kulturellt beslagtagande i det att skapandet sker kollektivt och att processen och produkten är gemensam. (Battye & Cabral 2003, 88.)

Som sociala varelser producerar vi hela tiden beteenden som läses av andra. Erving Goffman (1974) konstaterar att vi som självmedvetna varelser reflekterar över våra handlingar som ett uttryck för jaget. Teater kan hjälpa individen att söka sin egen identitet. Jagbilden och självkännedomen ökar. Samtidigt gestaltas omvärlden och människorelationerna på ett rikare sätt eftersom teatern ger redskap att djupare granska och förstå förhållandet mellan jaget och omvärlden. Man får nya infallsvinklar. (Tapio Toivanen 2007, 123.) Dramat kan därför hjälpa att bygga dialoger mellan och inom kulturer (Battye & Cabral 2003, 94).

I miljöer som vill värna om kulturell mångfald är också könsperspektivet viktigt. Olika kulturella upplevelser och förväntningar kan lätt läsas fel och missförstås. Att tro att en enda feministisk världssyn är befriande för alla är att förbise könets politiska dimension både lokalt och globalt. Eftersom kön är ett sätt att strukturera den sociala verkligheten, så är frågan ofrånkomligen kopplad även till andra sociala strukturer samt maktstrukturer. För att kunna förstå kön som ett socialt mönster måste man se hur relationsstrukturen mellan könen formas och har utformats genom tiderna. Strukturerna är olika beroende på de historiska och kulturella kontexterna. Penny Bundy och Helen Nicholson (2003) skriver om kön och dramaundervisning. De beskriver en syn på könen som sociala konstruktioner. Som socialt utövande är kön något kreativt och innovativt och i föreställningar kan mönstren utmanas, bejakas eller rubbas. För dem som i sitt arbete vill ifrågasätta etablerade könsmonster är det emellertid viktigt att undvika att plumpt överföra sina egna värderingar på andra. (Ibid., 68-71.)

Bundy och Nicholson (2003) beskriver kvinnors självbiografiska dramer som en metod att göra privata berättelser offentliga och att möjliggöra att en större variation av röster blir hörda. Genom drama kan man sätta sig in i andras berättelser och förkroppsliga och uppleva erfarenheter, tankar och känslor. Självbiografien är ett sätt att undersöka könsfrågor, inte bara för att öka självförståelsen utan också för att få insikt i och få alternativa perspektiv genom andras berättelser. Genom att blottgöra och undersöka sociala mönster och kulturella konstruktioner i en dramatisk presentation, dras deltagarna med i händelser som kan utmana deras förutfattade meningar och ge nya insikter. Det är emellertid förståeligt att folk ofta vill

skydda sin självbiografi och de kulturella och könsmässiga förväntningar som finns invävda där. Könets betydelse bör också beaktas i arbetsprocessen. Könsidentiteten kan t.ex. påverka deltagarnas möjlighet att fullt ut delta i workshopen eller repetitionerna. Roller och plikter som hör samman med en könsbetingad identitet i en specifik kulturell kontext kan också inverka. (Bundy & Nicholson 2003, 72-75.)

2.2.2 Teater i settlementrörelsen: Hull-House teatern

Genom Hechts (1982) historik över Hull-House teatern i Chicago får man en god inblick i teaterns betydelse inom settlementrörelsen. År 1889 införskaffade Addams och Starr ett hus i en av de mest skamfilade delarna av Chicago och grundade där ett socialt center för aktiviteter och utbildning vid namn Hull-House. Området beboddes till stor del av immigranter och det led av fattigdom, kriminalitet och sociala anpassningsproblem. Hecht (1982, 172) beskriver hur teater kom att bli en del av agendan som ett medel för social rehabilitering.

Starr var övertygad om konstens betydelse för individens frihet och lycka och såg den som ett vapen mot den onda industrialiseringen. Dessa tankar slog rot också i Addams som fick sin idé till teaterverksamhet då hon såg med vilken iver de unga männen, pojkar och flickorna köade utanför teatrarna och efteråt diskuterade vad de hade sett. Trots att Addams ansåg repertoaren på teatrarna (vaudeville och melodramer) vara orealistisk och inadekvat såg hon dramats kraft:

"Nevertheless the theatre, such as it was, appeared to be the one agency which freed the boys and the girls from that destructive isolation of those who drag themselves up to maturity by themselves, and it gave them a glimpse of that order and beauty into which even the poorest drama endeavours to restore the bewildering facts of life" (Addams 1912/1999, 251).

Ett gott drama kunde tjäna som ett moraliskt exempel. Dessutom kunde man testa det hållbara i allmänt accepterade sociala sanningar genom deras trovärdighet på scenen. Socialrealismen kom att bli Hull-House teaterns kännetecken. Pjäser av t.ex. George Bernard Shaw och Henrik Ibsen speglade urbana industriella förhållanden. Addams ville undervisa publiken om sociala och politiska missförhållanden och hon insåg att budskapet blev starkare av att låta immigranterna själva framföra det. Invånare i rikare delar av Chicago bjöds in för att se föreställningarna. Målet var att socialrealismen skulle leda till stöd för sociala reformer. Ledaren för teatergruppen, Laura Pelham, besvarade en välbärgad åskådares fråga om hon

inte var rädd för att skapa missämja mellan klasserna med orden: "Jag vet inte - jag försöker" (se Hecht 1982, 177). Teatergruppen blev nationellt erkänd och åkte till och med på turné till England och Irland. (Ibid., 176-177.)

Addams ville hjälpa immigranterna att finna sin röst och identitet och i längden kontroll över sina liv. Artistiskt och individuellt uttryck gick hand i hand. Då teatergruppen hade nått så långt artistiskt sett att de inte längre ansåg att ledaren Pelham kunde hjälpa dem att utvecklas, blev det emellertid en konflikt mellan gruppen och Hull-House. Det sociala ställdes mot det artistiska. Hull-House var en social institution och konsten var ett medel, inte ett mål i sig. Det är ironiskt att det var den uppnådda känslan av värde som Addams hade eftersträvat hos immigranterna som blev stötestenen. Hull-House motsatte sig gruppens önskan att byta ut Pelham eftersom gruppens artistiska ambitioner ansågs ligga utanför settlementets sociala orientering. Samma dilemma som fanns mellan teatergruppen och Hull-House ledde fjorton år senare, år 1928, till att den nationella settlementrörelsen slutade stöda dramatiken. Betoningen på konst ansågs ha stört den primära sociala funktionen. (Hecht 1982, 180-182.)

3 TEORIER FÖR REFERENS

3.1. Socialt kapital

Två forskningar som är betydelsefulla för denna undersökning är Pehkonens doktorsavhandling "Kylä kutsuu" (2004) samt "Maahanmuuttajan kotikunta" (2006a). Den förstnämnda handlar om migranter till den finska landsbygden och gav mig en av de teoretiska referensramarna för min forskning, dvs. socialt kapital och den andra ger mig viktiga redskap för att undersöka uttryckligen integrationen av invandrare utgående från denna referensram.

James Coleman (1988; se också Pehkonen 2004, 36-41) delar in kapitalen i fysiskt kapital (ekonomiskt), mänskligt kapital (individens egenskaper: utbildning, livserfarenhet samt förmåga att använda sin kreativitet) samt socialt kapital (förtroende, sociala nätverk och deltagande). Dessa tre kapital kan tillsammans bringa välfärd, innovationer och framgång på både det individuella och samhälleliga planet. Detta definierar Pehkonen (2004, 41) som inklusion. Likaledes kan kapitalen användas till att stöta ut individer eller samfund, vilket kallas exklusion. Det sociala kapitalets förhållande till de övriga kapitalen definierar Pehkonen (ibid., 40) som följer. För att det ska uppstå ett socialt kapital som utvecklas och är produktivt behöver det stöd av det fysiska och det mänskliga kapitalet. Det sociala kapitalet har dock sitt egenvärde och kapitalen förstärker varandra. Pehkonen räknar upp flera teoretiker på området som bidragit med definitioner och utvecklat begreppet socialt kapital. Robert D. Putnam (1995) är en av dem. Han forskade i förvaltningsreformer i Italien och kom fram till att medborgarsamhället spelade en stor roll för förnyelsen och för den ekonomiska utvecklingen. Reciprocitet, medborgarsolidaritet och horisontala nätverk visade sig vara villkor för moderniseringen. Det sociala kapitalet syftar enligt honom på sociala nätverk, normer och förtroende. (Putnam 1995, enligt Pehkonen 2004, 37.) Jag väljer dock att hålla mig till de aspekter av det sociala kapitalet som Pehkonen (ibid.) koncentrerar sig på: förtroende, sociala nätverk samt deltagande.

Förtroende och tillit behövs för att individer, samfund och samhällen ska kunna fungera. Förtroende aktiverar och mobiliserar. Resurserna ökar genom att varje förtroligt förhållande man har kan föra med sig kunskap och socialt stöd. (Se Pehkonen 2004, 45.) Förtroende kan beskrivas som en social mekanism som förklaras av folks övertygelser och motiveringar. Att

ha förtroende är att tro att resultaten av någons avsiktliga handling kommer att vara skäligen ur vår synvinkel. (Barbara Misztal 1996, 9-10.) Förtroende anses vara av största betydelse för stabila relationer och samarbete. Dessutom behövs förtroende för all slags utbyte och även den mest rutinmässiga interaktion i vardagen. Man kan säga att skapandet av förtroende på mikronivån bidrar till det mera abstrakta förtroendet på makronivån. Varje lyckat besök hos den lokala doktorn till exempel, kan så småningom öka vårt förtroende för hälsovårdssystemet (ibid., 12-15). Förtroende är dock inte bara en resurs, utan det kan också vara en risk, eftersom det är lätt att utnyttja någons förtroende (Pehkonen 2004, 43).

Det viktigaste i sociala nätverk är ur socialt kapital- synvinkeln de sociala relationerna. Det handlar om vem man känner och var i nätverkssystemet man finns. Sociala nätverk kan erbjuda socialt stöd och detta stöd hjälper individen att möta olika utmaningar. (Pehkonen 2004, 48.) De sociala nätverken kan delas in i starka band som aktivt upprätthålls och som kännetecknas av en emotionell intensitet och ömsesidigt förtroende, samt i svaga band som är mera avlägsna och som upprätthålls mera sällan. De svaga banden har visat sig vara viktiga då det gäller att ta sig fram på arbetsmarknaden. (Mark Granovetter 1973; 1974; Pehkonen 2006a, 43.)

Deltagande och delaktighet handlar om maktfördelning och -strukturer. Pehkonen valde i sin forskning om migration till landsbygden att utgå ifrån det demokratiska systemet, dvs. deltagande i föreningsverksamhet och kommunalt beslutsfattande, samt erfarenheter av delaktighet/utanförskap gällande välfärden i byn. (Pehkonen 2004, 55.) Tre engelska termer för deltagande och delaktighet - participation, empowerment och social engagement - ger uttryck för vilken slags deltagande det är fråga om. Participation betyder traditionellt samhälleligt deltagande, styrt utifrån och uppifrån. Empowerment handlar om sådana former av deltagande som syftar till att förbättra målgruppens livskontroll och möjligheter till samhälleligt deltagande. Idén kommer utifrån men målet är att gruppen i framtiden skall aktivera sig och handla på eget initiativ. Social engagement går ut på att deltagarna själva tar initiativ och bestämmer när, hur och i vad de engagerar sig. (Se ibid., 52.) Empowerment kommer närmast det som det handlar om i min forskning.

Det råder delade meningar om förtroendet skall ses som något som föregår sociala nätverk och deltagande eller om det är en produkt av dessa. Pehkonen ser förtroende som ett redskap för det sociala kapitalet, medan sociala nätverk och deltagande är dess resurser. Det sociala kapitalets källor består av individen, samfundet och samhället. Nyttan av det sociala kapitalet

är välfärd både på individ- och samhälls nivå. (Pehkonen 2004 , 60-61.)

Vad har detta då med integrering av invandrare att göra och vad mer – med teater? Sysselsättningen av invandrare räknas både i den offentliga diskussionen och på myndighetshåll som den främsta indikatorn på integration och invandrarens samhälls position (Pehkonen 2006; Forsander 2002). Det sociala kapitalet spelar enligt Pehkonen (2006, 2-3) en viktig roll i sysselsättningsprocessen. Hon hävdar att teorin om det sociala kapitalet i bästa fall kan synliggöra invandrarens integrationsprocess i samhället och visa på vad som försvårar eller hindrar integrationen. Samtidigt bör man kritiskt fråga vad det är som avgör om en invandrare är integrerad eller ej. Pehkonen kom i sin forskning fram till att integration försvåras av bristande språkkunskaper, arbetslöshet och av ett för litet antal sociala kontakter. För invandrare är t.ex. sysselsättningsmöjligheterna bättre om man har ett större socialt nätverk. (Ibid., 8.) För att det ska uppstå socialt kapital i mötet mellan invandrare och majoritetsbefolkning (t.ex. på arbetet eller under fritiden) krävs samarbete och interaktion. “Förtroende till majoritetsbefolkningen, olika invandrargrupper och till den egna etniska gruppen ger ett redskap för att skapa sociala nätverk och för deltagande och därigenom för att integreras i samhället” (Pehkonen 2006, 2, min översättning).

Det har emellertid också riktats mycket kritik mot socialt kapital som modell och teori. Begreppets bredd kan kritiseras eftersom något som omfattar så mycket ofta blir luddigt, men Pehkonen (2004, 55) påstår att det samtidigt är dess styrka. Det mångfasetterade tvingar till diskussion kring innehållet. I sin forskning kring flyttprocessen till landsbygden konstaterar Pehkonen (ibid., 46) att teorin om det sociala kapitalet var en dynamisk och inspirerande utgångspunkt för att undersöka inklusions- och exklusionsprocesser. Delfaktorerna i den mångdimensionella teorin bildar en komplex väv där de sociala nätverken t.ex. påverkar deltagandet, medan deltagandet också påverkar de sociala nätverken. Pehkonen (ibid., 60) visar hur förtroende/misstro, sociala nätverk och delaktighet/utanförskap får en expansiv kraft som leder till en inklusions- eller exklusionsprocess. Det sociala kapitalets nytta för inklusionsprocessen är enligt Pehkonen (ibid., 132) att folk litar på nyttan med interaktion och att göra saker tillsammans, och därmed också på att välfärden ökar både på det personliga och det samhällsplanen. Det sociala kapitalets kraft kan emellertid också ta sig uttryck i samarbetsvägran p.g.a. fördomar och i förtroendebrist på individ- och samhällsnivå. Processen kan då bli exkluderande.

Även Forsander (2002, 51) använder sig av socialt kapital som referensram. Hon konstaterar att medan de övriga kapitalen (ekonomiskt, mänskligt, kulturellt) opererar på ett individuellt plan så är det sociala kapitalet något som skapas på ett kollektivt plan. Därför lämpar det sig väl för arbetsmarknadsforskning - det utesluter varken strukturer eller individen. Inom migrationsforskningen har sociala nätverk och socialt kapital använts som en slags mesonivå som knyter ihop migrationsfrågor på makronivå med de individuella teorierna på mikronivån (Thomas Faist 2000, 98; Forsander 2002, 203).

3.2 Offret som invandrarkategori

Det "tama offret" (tame victim) är en av de invandrarkategorier Suurpää (2002, 111) presenterar i ett fyrfältssystem i sin doktorsavhandling. Den ena axeln presenterar olikhet på en skala från främmande och okontrollerbar olikhet till en mer bekant och kontrollerbar olikhet. På den andra axeln utgör den ena polen olikhet som en resurs och den andra polen olikhet som en brist. Det tama offret är en kontrollerbar grupp som representerar maktlöshet. De tama offren skapar inget nytt och ifrågasätter inte Finland. De övriga kategorierna är "harmlös typ" (harmless fellow), "hotfull åskådare" (threatening bystander) samt "fodrande främling" (demanding stranger). Den harmlösa typen är liksom det tama offret en kontrollerbar grupp men denna grupp anses ha mera resurser och bidrar till att bygga Finland. Okontrollerbara främlingar är emellertid både den fodrande främlingen och den hotfulla åskådaren, men där den fodrande främlingen bygger ett obekant Finland så saknar den hotfulla åskådaren resurser eller vilja att delta. (Suurpää 2002, 111.)

Offerkategorin kom att spela en viktig roll i Suurpääs forskning. Den är en tolkningsmässig sammanfattning som baserar sig på det empiriska materialet, teoretiska analyser samt den offentliga diskussionen (ibid., 43). Även om Suurpää undersökte ungdomars diskurs om invandrare finns det ingenting som begränsar teorin bara till ungdomars tal. Hon konstaterar själv att ungdomarna fungerar som en port genom vilken man kan granska de diskurser och uppfattningar om invandrare som finns i samhället överlag. (Suurpää 2002, 19; Camilla Haavisto 2003, 228.) Ur analysen framgår att tolerans är ett begrepp med inre spänningar. Toleransen kan ta sig uttryck i ett maktförhållande där människor placeras i klart definierade kategorier. Rasism och tolerans kan i själva verket basera sig på liknande uppfattningar och värderingar om verkligheten. Två element som hänför sig till tolerans och offerkategorin är "rätt till annorlundaskap" och "brist". (Suurpää 2002, 42.) Nuförtiden är det enligt den västerländska toleransnormen ett måste att erkänna och ge erkännande åt olikheter. Alla har

rätt att vara olika och invandraren kan nästan sägas vara tvungen att vara annorlunda. Detta säger inte ännu så mycket om toleransens karaktär. Det är viktigare att fråga hur dessa olikheter värderas. När ses invandrares livsstil och vanor som resurser för individen och när blir dessa enbart stämplade som abnormala, som ett hot mot det finländska och mot den sociala ordningen? (Ibid., 44.) Med hjälp av kategorier blir det okända känt. Man behöver inte känna människan eller gruppen bakom kategorin. Om man kan kategorisera någon räcker det för att bestämma dennes egenskaper, verksamhetsområde och villkor för tolerans. I Suurpääs (2002, 47) forskning visade det sig att ungdomarna lätt använde begreppet flyktingar för att beskriva en okänd grupp människor. Den centrala frågan är hur mycket människorna bakom kategorierna själva kan påverka definitionen av kategorierna och hur de värderas.

Offerkategorin är alltså problemcentrerad. Suurpää (ibid., 46) förklarar att invandraren blir ett problem så fort han eller hon antas sträva efter en synlig plats i samhället. Då utmanar hon nämligen två centrala villkor för toleransen. För det första så trotsar hon bilden av en fattig och kraftlös invandrare och för det andra så förtjänar hon inte toleransen genom att osynligt smälta in i samhället. Frågan är om toleransnormen alls uppmuntrar finländare att knyta kontakter med invandrare och aktivt bekämpa diskriminering eller om det är frågan om en passiv tolerans som endast sällan tar sig antirasistiska uttryck. (Ibid.) Pierre-André Taguieff (1991) beskriver enligt Suurpää (2002, 46) två centrala element i det rasistiska tänkandet, nämligen ojämlikhetstänkandet och olikhetstänkandet. Rasism baserad på ojämlikhet syftar på att en invandrare är socialt mindre kapabel än majoritetsbefolkningen. Rasism baserad på olikheter utgår igen från att kulturskillnader oundvikligen leder till problem. Bygger även toleransen på att dela upp människor i hotfulla och trygga, utvecklade och mindre utvecklade, sådana som tillhör kärngruppen och sådana som tillhör marginalerna? (Ibid., 46.) Invandrare ses i ett mest negativt eller tvivelaktigt ljus då de bryter mot den kulturella ordningen och inte passar in i någon bekant kategori (ibid., 40).

3.3 Tolerans kontra solidaritet

Vad är skillnaden mellan tolerans och solidaritet och vad spelar de för roll i dagens samhälle och i integrationen av invandrare? Även om tolerans har blivit ett politiskt och etiskt rättesnöre på 1990-talet så har begreppet en längre historia. I själva verket blev begreppet mycket användbart i 1600-talets Europa, som efter reformationen var religiöst och socialt splittrat. Det användes för att hitta fredliga lösningar för ett samhälle där olikheter, främst religiösa sådana, ledde till problem. (Suurpää 2002, 52-53.) Tolerans innebar att avsiktligt

välja att inte lägga sig i sådant beteende som man ansåg förkastligt eller ogillade (Misztal 1996, 228). Det handlade alltså snarare om misstro och en avog inställning till olikheter än en uppskattning av mångfald (Suurpää 2002, 52-53). George Carey (2000, 45) konstaterar enligt Suurpää (2002, 53) att "vi inte kan 'tycka om' någonting och samtidigt 'tolerera' det." Sålunda blev det ett hierarkiskt förhållande, majoritetens plikt var att tolerera och uthärda minoriteter.

Även begreppet solidaritet bottenar i frågan om hur man kan upprätthålla den sociala ordningen i ett alltmer pluralistiskt samhälle. Enligt Terho Pursiainen (1997, 210; Suurpää 2002, 53) kommer ordet solidaritet från det latinska "in solidum" som betyder att var och en enskilt är ansvarig också för de andra. Solidaritet innebär med andra ord ett gemensamt ansvar, att alla utan urskillning innesluts. Begreppet togs i bruk i Frankrike redan på 1500-talet och har därefter getts en mängd olika definitioner av olika samhällsvetare (bl.a. Émile Durkheim 1889/1893) samt senare tillämpningar i form av t.ex. marxismen. Den gemensamma nämnaren har emellertid varit ett behov av samarbete, beroende och utbyte vid ökad mångfald i samhället. (Sven-Erik Liedman 1999; Suurpää 2002, 54-55.) Det handlar alltså inte om en ensidig välgörenhet eller plikt moral (Liedman 1999, 18-22) eller om att på avstånd fördras och tolereras utan om att bygga en ny slags tillhörighet och ömsesidighet (Suurpää 2002, 54). Människans autonomi var emellertid en central tanke såväl inom tolerans- som solidaritetstänkandet. Inom solidaritetstänkandet sågs individen dock inte som en motsats till en kollektiv tillhörighet utan snarare som en förutsättning för social reciprocitet. En definition från modern tid lyder som följer: "Solidaritet innebär individers förmåga att möta en annan människa och identifiera sig med varandra på en ömsesidig basis utan beräkning av egna fördelar och utan tvång" (Jean L. Cohen & Andrew Arato 1992, 472, min översättning).

Solidaritet innebär enligt Dean (1996, 29-30; se Suurpää 2002, 57) i bästa fall ett förtroendefullt ansvar och ömsesidiga plikter och rättigheter som bildas genom social interaktion. Ett solidariskt förhållande förutsätter inte enhällighet eller uniformitet, utan riskerna som uppstår av att vara av olika åsikt finns med. Däremot handlar det inte om solidaritet då människor ses bara som representanter för olika kategorier, då man ställer "oss" och "dem" mot varandra. Solidaritet kan inte grunda sig enbart på en kulturell släktskap. I dagens läge är frågan minst lika aktuell som i det förgångna: hur kan solidariteten leva i ett alltmer individcentrerat och differentierat samhälle? Och vad innebär begreppen tolerans och solidaritet för den finska integrationspolitiken? (Suurpää 2002, 54-57.)

Frågan om ett mångkulturellt Finland handlar ofta om landets rykte utomlands (Lepola 2000, 147). Kan Finland räknas som ett progressivt land? Även om Suurpää (2002) sett prov på att de invandrapolitiska programmen går mot ett solidaritetsavtal så uttalar hon en viss skepsis inför framtiden. "Då även välfärdssamhället mött en hel del kritik på sistone och man på nytt funderar över förhållandet mellan individer och stat, nätverk och tredje sektorn, återstår det att se om kraven på förändring i praktiken förändrar samhällsordningen och den nationella kulturen och om invandrare någonsin blir så integrerade att vi finländare ser dem som en del av oss, både socialpolitiskt, kulturellt och moraliskt" (Suurpää 2002, 56, egen översättning). Tolerans som en kortsiktig bot, rotad i likgiltighet, är hursomhelst inget adekvat svar på dagens utmaningar (Misztal 1996, 228).

4 PRECISERING AV FORSKNINGSPRÅGAN OCH -DESIGNEN

Till en början var en av mina centrala forskningsfrågor ifall invandrare genom teaterverksamhet kan skapa socialt kapital som bidrar till integration. Denna fråga grundar sig på Pehkonens (2004) teori om hur det sociala kapitalet påverkar inklusions- eller exklusionsprocessen. Jag ville emellertid utgå från invandrarnas egna upplevelser av vad teaterverksamhet kan ge och inte tvinga in deras svar i färdiga modeller á la "socialt kapital". Därmed blev mitt forskningsintresse öppnare: jag ville få veta vad deltagarna och ledningsgruppen tyckte att teater hade att ge en invandrare, dvs. ifall det hade något att ge. De slutliga forskningsfrågorna skulle formas av det material intervjuerna gav mig. Jag hade därmed ett intresse av att få svar på vissa teoretiskt utformade frågor, men jag var minst lika nyfiken på vilka nya synvinklar och överraskningar materialet skulle bjuda på.

Genom fallstudien beskriver jag ett teaterprojekt utgående från deltagarnas och ledningsgruppens erfarenheter. Teaterverksamheten och deltagarna däri lever emellertid inte i ett vakuum. Om jag skall få svar på frågan om vad teater kan ge en invandrare är det också viktigt att ta reda på vilka behoven är. Hur är det att bo i Finland? Vad är svårt?

Det har forskats en del i invandrarnas integration på arbetsmarknaden (bl.a. Forsander 2002). Jag ville emellertid inte utgå ifrån just denna aspekt utan se vad invandrarna själva lyfter fram. Och detta öppnade för nya synvinklar och tyngdpunkter. Ur materialet växte nya teman fram som ledde mig till bland annat Suurpääs (2002) avhandling. Frågor som tolerans kontra solidaritet, kategoriseringar och identitet kom att spela en stor roll. När jag gick in i analysdelen hade jag nya frågor för ögonen. De viktigaste frågorna lyder som följer:

- 1) Vad säger materialet om hur det är att vara invandrare i Finland och vad som behövs för att göra sig hemma här?
- 2) Vad kan teater ge en invandrare?
- 3) Kan teaterverksamhet främja integration?
- 4) Hur skapas socialt kapital i teaterprocessen?
- 5) Har socialt arbete något att lära av teater?

För att få ett grepp om den kunskap jag behöver för att kunna studera de här frågorna förutsätter det att jag närmar mig dem tvärvetenskapligt i gränslandet mellan socialt arbete, sociologi, socialpolitik och teatervetenskap. Jag forskar dock i första hand som

socialarbetare, inte teatervetare och den teatervetenskapliga forskningen begränsas därför till marginalerna. Jag har ändå ett intresse av att integrera dessa två, socialt arbete och teater, dels i min forskning och eventuellt i arbetslivet. Ett intressant faktum är emellertid att jag hittade tillbaka till det sociala arbetets rötter och Jane Addams (Hull House) via teaterforskningen. Har de kanske mera gemensamt än vad man vid första anblicken tror?

Kan teater i sig vara socialt arbete? Det påstår en teatergrupp i Orissa, Indien som Satu Ranta-Tyrkkö (2006) forskar i för sin doktorsavhandling. Också inom ledningsgruppen för Kalevalagruppen höjdes dylika röster - "det vi gör är ju socialt arbete". Jag vill gärna i min pro gradu-avhandling utmana gränserna för vad som avses med socialt arbete. Tillämpad teater och konst i allmänhet är en växande rörelse i Finland och jag anser liksom Liikanen (2003) att social- och hälsovårdspolitiken borde nappa på denna rörelse och integrera det i sitt eget arbete. Enligt forskaren i socialt arbete Lars Uggerhøj (2006) är teater (han koncentrerar sig på forumteater) ett bra redskap för såväl nerifrån-upp forskning som socialarbetarpraktik i och med att den låter klienten komma till tals och skiftar en del av makten från socialarbetare till klient.

Teaterns roll får två olika dimensioner i min avhandling: 1) vad teater kan ge invandraren 2) kopplingen mellan teater och socialt arbete. Tyngdpunkten ligger dock på den första frågan. Jag anser forskning kring invandrar- och integrationsfrågor vara relevanta för det sociala arbetet i vilket fall som helst.

Jag har utgått ifrån att teorin om socialt kapital är en relevant teori och att det kan gå att studera de effekter teaterverksamheten kan ha för integrationen, dvs. undersöka var och hur det kan uppstå socialt kapital i mötena mellan människor. Förtroende, deltagande och sociala nätverk torde vara relevanta begrepp när man undersöker teaterverksamhetens verkningar. Man bör emellertid kritiskt diskutera det faktum att det sociala kapitalet och dess delar är så allmänt formulerade att de passar för nästan vad som helst och t.ex. använts såväl av nyliberaler som till välfärdssamhällets försvar. Socialt kapital kan användas till exklusion såväl som till inklusion. (Petri Ruuskanen 2002.) Att analysera hela materialet endast utgående från teorin om det sociala kapitalet hade emellertid begränsat materialets rikedom alltför mycket. Istället försöker jag utvidga min förståelse genom ett öppet förhållningssätt till nya begrepp och ramar i analysen av det empiriska materialet.

Min forskning är kvalitativ och jag strävar därmed inte efter att framföra en generaliserad

tolkning av hur invandrare ser på integration, eller ge en heltäckande bild av vad teater kan ge invandraren i integrationsprocessen (jfr Suurpää 2002, 38). Jag vill däremot lyfta fram några invandrares syn på integration och teater och därmed tillföra integrationsdiskussionen en ny synvinkel. Verksamheten inom Monitaprojektet riktade sig i första hand till kvinnor. Meningen med det internationella projekt som Monita ingick i var att stöda kvinnors socioekonomiska integration och lyfta fram kvinnornas styrka. Kvinnoperspektivet lyftes dock inte nämnvärt upp i mitt intervjumaterial och därför väljer jag att inte desto närmare gå in på det inom ramarna för detta arbete.

Det är viktigt att framhålla att det inte är fråga om en evalueringsstudie. Inom konstfilosofin har man betonat konstens egenvärde och förhållit sig skeptiskt till den instrumentella betydelse konsten tillskrivs. Inom den pragmatiska estetiken som Richard Shusterman (1997) företräder och som Liikanen (2003) använder som teoretisk referensram i sin doktorsavhandling, förnekar man inte den instrumentella sidan av konsten, men konsten är ett mål också i sig. Alla varandets element smälter samman in den estetiska upplevelsen. (Marjatta Bardy & Päivi Känkänen 2005.) Bardy och Känkänen konstaterar dock att det troligen är omöjligt att utanför konstfältet självt, dvs. till exempel inom social- och hälsovården få finansiering för projekt där konsten motiverades med bara dess egenvärde. Därför blir förhållandet till konst inom samfundsprojekt mera instrumentellt. Man hänvisar till sociala, kulturella och hälsorelaterade mål. (Ibid., 150-151.) Det finns de facto undersökningar som visar att kulturellt aktiva människor har en bättre hälsa än kontrollgruppen då socioekonomiska faktorer har standardiserats (Markku Hyyppä & Juhani Mäki 2001, 148.) Likväl faller den instrumentella betydelsen åt sidan då man intensivt är uppe i ett projekt. Processen för en med sig och det är ju meningen, om inte så skedde skulle knappast projektet få någon instrumentell betydelse heller. (Bardy & Känkänen, 2005, 151.)

Konsten flyr med andra ord frågan om det instrumentella värdet och när man granskar inverkan så är det svårt att avgöra vad det var som verkade (Bardy & Känkänen 2005, 151). Monitaprojektet hade visserligen sina formella mål. Men jag har ett mera allmänt intresse: vad kan teater ge? Betydligt fruktbarare än att bara undersöka om dessa mål uppfylldes är det dock att låta de inblandade själva ta med mig på en resa genom deras erfarenheter och upplevelser. Även om jag samlar deras erfarenheter och analyserar dem så går jag inte vidare till att evaluera projektet. Detta innebär att jag inte tar ställning till huruvida Kalevalaprojektet var lyckat eller inte. Det hindrar inte att jag i slutändan drar försiktiga slutsatser om en eventuell instrumentell verkan av teaterprojekt i allmänhet.

5 FALLSTUDIE SOM FORSKNINGSTRATEGI - KALEVALAPROJEKTET

5.1 Val av närmandesätt: kvalitativ och kvantitativ forskning

Den som gör en fallstudie bör skilja på själva fallet och på forskningsobjektet. I en fallstudie väljer man ett fall att granska. Detta fall är emellertid inte ett fall i största allmänhet utan ett fall som manifesterar forskarens forskningsobjekt. Det är möjligt att välja ett intressant fall först och sedan se vilka begrepp som hjälper en att analysera det. Då bestäms forskningsobjektet utifrån fallet. Det är också möjligt att starta från forskningsobjektet och välja fall därefter. (Markus Laine et al. 2007, 10-11.) Mitt forskningsintresse ligger i teater, invandrare och integration. Detta intresse hade jag innan jag valde fallet. Fallet används då för att använda och utveckla begreppen man har. I praktiken handlar det ändå oftast om en kombination av dessa tillvägagångssätt. Så också i mitt fall. Jag valde Kalevalaprojektet som fall eftersom det tjänade mitt forskningsintresse. Samtidigt har också fallet inverkat på valet av begrepp. (Se Laine et al. 2007, 11.)

Ett gemensamt drag för samhällsvetenskapliga fallstudier är att de försöker beskriva samhället ur en särskild synvinkel genom att tolka en grupp människors erfarenheter. Fallstudieforskaren kan inte på förhand riktigt veta vad fallet egentligen handlar om, det kommer fram så småningom. (Laine et al. 2007, 16.) För att undersöka fallet kan man göra olika metodologiska val. Det gäller att hitta de material, metoder och synvinklar som ger en tillräcklig och pålitlig bild av fallet (ibid., 27). Inom fallstudier är det möjligt att använda sig av kvalitativ eller kvantitativ forskning eller bådadera. Pertti Alasuutari (1994, 78) jämför kvalitativt material med en grupp av "prover", bitar av den värld som utforskas. Ett kvantitativt material består å sin sida av mätningresultat som beskriver ett visst fenomen. Båda forskningsgreppen ger sin synvinkel på fenomenet. Där kvantitativ klassificering utgår från färdiga klasser och begrepp räknar inte kvalitativ forskning med en objektiv existens av klasser och begrepp, de föds tvärtom i forskningsprocessen, i interaktionen mellan forskare och forskningsobjekt. (Forsander 2002, 100; Julia Brannen 1992, 4-10.) Där den kvantitativa forskningen tar en utomstående synvinkel (etic) med en opartisk, avlägsen forskare så tar den kvalitativa forskningen en deltagande position (emic) där forskaren personligen deltar och strävar efter att vara empatisk (Sirikka Hirsjärvi & Helena Hurme 2000, 23-24).

För mitt forskningsintresse passade sig ett kvalitativt närmande bättre än ett kvantitativt. Bäst

ansåg jag mig kunna förstå fallet genom att ta del av de involverades erfarenheter och till det hade ett kvantitativt grepp inte räckt till. Jag valde därför bort kvantitativa metoder och valde att göra intervjuer med deltagare och ledningsgrupp (se kapitel 5.3). Till fallstudiens natur hör att man ser på fallet från många olika synvinklar. Olika slags data är därför önskvärt. Intervjumaterialet är mitt viktigaste data. Utöver det har jag haft tillgång till en rapport (Why not? 2007) över alla fem europeiska why not-samarbetsprojekt inom ramarna för Equalprojektet, Monitas olika broschyrer, en dvd över Monitaprojektet med bitar ur föreställningen "Louhi, Louhemi...Kalevalan äidit", Monitas konstnärskatalog, samt all den information som finns på Kassandras hemsidor på nätet. Allt detta material har hjälpt mig att få en djupare förståelse för vad Kalevalaprojektet egentligen gick ut på. I viss mån har det hjälpt mig i mina tolkningar, även om jag i analysen först och främst utgår från intervjumaterialet.

Jag hade gärna använt mig av ännu flera slags data, t.ex. hade jag hoppats få använda regissörens dagboksanteckningar (hon var studerande och skrev en praktikdagbok). Det fanns dock ett visst motstånd från hennes sida att låna ut dem och det blev inte av. Däremot kom många av hennes erfarenheter och tankar fram i gruppdiskussionen där hon deltog. Det finns inga relevanta statistiska data att ta del av. Däremot hade det varit intressant med deltagarobservation. Ursprungligen hade jag velat följa med en teatergrupps arbete från början till slut. Men då Kalevalaprojektet på Cassandra just hade tagit slut då jag kom i kontakt med det och det var oklart om det skulle bli någon uppföljning, valde jag att i efterhand intervjua deltagare i Kalevalagruppen. Delar av föreställningen har jag sett på den dvd-inspelning som gjordes i samband med Monitaprojektet.

5.2 Presentation av Monita samt Kalevalagruppen

Monita står för Monikulttuuriset taiteentoimijat (mångkulturella konstutövare) och var ett projekt som pågick åren 2005-2007. Monita var ett samarbetsprojekt som verkade under Equal-programmet som finansierades av Europas socialfond. Cassandra ry var den administrativa instansen för Monita, vars partners i projektet var Marthaförbundet, Produktionsbolaget Silva Mysterium, Teaterhögskolans dans- och teaterpedagogiska institution samt Östra Centrums kulturcentrum Stoa. Monita var också en del av det internationella Why not? -projektet med systerprojekt i England, Holland, Italien samt Frankrike. Enligt Kassandras Monitabroschyr som utgavs år 2005 erbjuder Monita utbildning och samarbetsmöjligheter åt kvinnor från etniska minoriteter samt kvinnliga konstnärer.

Monita bygger nätverk mellan finländska konstnärer och konstnärer från etniska minoriteter. Vidare främjar projektet goda etniska relationer samt bekämpar rasism och främlingshat. Kalevalagruppen var en av många utbildningar som erbjöds inom ramarna för Monitaprojektet.

Orsaken till att jag blev intresserad av Monitaprojektet som en del av min pro gradu-avhandling ligger i målsättningarna som utstakas i ovan nämnda broschyr. Lästa med integrationsglasögon hoppade särskilt följande målsättningar fram ur texten: Monitakonstnärerna lär sig sedvanor och bruk i det finländska samhället, lär sig finska i praktiska situationer samt ökar sina sysselsättningsfärdigheter. Vidare skapar de nätverk över yrkes- och kulturgränser, lär sig om olika kulturer, får produktionsteknisk och konstnärlig utbildning, får synlighet, gör sina egna portfolios (en konstnärs mapp) och skapar internationella kontakter. Att man inte kan finska är inget hinder, i broschyren uppmuntras man att inte tveka – finska lär man sig under projektets gång.

Kalevalagruppen utgör alltså grunden för min fallstudie i pro gradu-avhandlingen. Så här presenteras Kalevalagruppen i broschyren: ”Vi väljer teman från Kalevala med utgångspunkt i de starka kvinnorna. Vi söker gemensamma drag i andra världsmyster. Artister med olika bakgrund improviserar, studerar, utbyter erfarenheter och bygger helheter”.

5.3 Empiriskt material samt temaintervju som forskningsmetod

Mitt empiriska material består av intervjuer med sju personer som på ett eller annat sätt varit delaktiga i Kalevalaprojektet. Ledningsgruppen för Kalevalagruppen intervjuade jag för att höra professionella teaterarbeters åsikter om teaterns möjligheter att hjälpa invandraren att integreras. De deltagare jag intervjuat får stå för invandrarens syn på teaterprocessen och vad den kan ge. I den så kallade ledningsgruppen ingår verksamhetsledare, regissör, handledare och dramaturg. Tre av personerna från ledningsgruppen samlades till en gruppdiskussion och en fjärde intervjuade jag skilt. Egentligen skulle ytterligare en från ledningsgruppen närvara vid gruppdiskussionen, men personen ifråga fick oförutsedda förhinder i sista minuten. Jag upplevde att personerna i ledningsgruppen gärna ställde upp för intervju, det enda problemet var att hitta en tidpunkt som passade alla.

Anu Valtonens (2005) artikel om gruppdiskussioner gav mig vägledning inför denna intervju. Bland annat gör hon skillnad på gruppdiskussion och gruppintervju på basen av interaktionens

karaktär (se Valtonen 2005, 223). I en gruppintervju ställer intervjuaren deltagarna frågor i tur och ordning, medan ledaren för en gruppdiskussion medvetet försöker få till stånd interaktion mellan intervjuobjekten. Jag var ute efter uttryckligen detta: att låta intervjuobjekten fritt diskutera teman som jag erbjöd dem. Jag använde mig av frågor men även av andra metoder, bland annat en tillämpad variant av vinjettmetoden som jag beskriver lite längre fram. Jag bifogar frågorna (bilaga 1) som fungerade som en stomme men som jag inte slaviskt följde. Interaktionen inom gruppen och mellan intervjuaren och gruppen kan föda alldeles speciellt data då någons idéer och synvinklar föder nya tankar hos någon annan. (Se Valtonen 2005, 226.) Det är vanligt att granska materialet ur en diskussionsanalytisk synvinkel. Analysen av interaktionen kan dock också fokusera på diskussionens innehåll, vilket är fallet i min avhandling. Jag fick också mycket råd ur handböcker för fokusgruppintervjuer. Jag lärde mig vikten av inledningstalet – hur det både ska vara informativt och samtidigt sätta en vänlig, öppen prägel på diskussionen. I inledningstalet förklarar intervjuaren reglerna: vad ska diskuteras, varför och hur. Deltagarna får också veta varför just de har blivit kallade till intervjun och det är viktigt att de blir bemötta med respekt och intresse. (Valtonen 2005, 232; Michael Bloor et al 2001; Richard A. Krueger & Mary Anne Casey 2000.)

De enskilda intervjuerna med deltagarna genomförde jag som halvstrukturerade temaintervjuer. Eftersom Cassandra inte får ge ut medlemmars kontaktuppgifter utan lov närmade jag mig deltagarna via ett e-postmeddelande som skickades vidare till hela gruppen (tio personer) av en av medarbetarna på Cassandra. Jag förklarade kort mitt forskningsintresse i brevet (på finska och engelska) och bad dem kontakta mig via e-post eller telefon. Trots att även medarbetaren vänligt uppmanade deltagarna att delta i vad hon kallade en viktig forskning tog endast tre deltagare kontakt. Trots ett upprepat försök i form av ytterligare ett e-postmeddelande blev de inte fler. Orsakerna kan vara många. Kanske e-post inte var det bästa sättet att nå deltagarna. Kanske var tröskeln för hög för en del att själv ta kontakt. Eller kanske någon upplevde att språkkunskaperna varken i engelska eller finska var tillräckliga för att ställa upp för intervju. Jag hade gärna intervjuat fler deltagare men jag ville inte vara påträngande. Man kan fråga sig om det är lönt att intervju motvilliga informanter eller etiskt att försöka övertala någon att ställa upp (Jari Eskola & Juha Suoranta 1998, 92). Samtidigt är samplets storlek inte det avgörande inom kvalitativ forskning. "The validity, meaningfulness, and insights generated from qualitative inquiry have more to do with the information-richness of the cases selected and the observational/analytical capabilities of the researcher than with sample size" (Michael Quinn Patton 1990, 185).

Intervjuerna jag gjorde ägde rum mellan mars och maj 2007. Gruppdiskussionen genomfördes på ett kontor, en av de enskilda intervjuerna i informantens hem och de övriga på kaféer. Intervjuerna räckte mellan en och två timmar. Jag bandade samtliga intervjuer med informanternas lov och transkriberade dem ordagrant. I transkriptionen har jag märkt ut när två människors tal överlappar varandra, korta pauser samt tydliga stämningar i talet (leende, skratt, tillgjord röst, suckande mm.) Transkriptionen skulle därmed kunna användas i diskursanalytiskt syfte även om detta inte nu är fallet. Sammanlagt blev det 108 sidor med fontstorleken 12 och radmellanrummet 1,5.

5.3.1 Forskarens position och roller: yrkesroll och mångkulturalitet

Mångkulturalitetstemat kommer upp i de enskilda intervjuerna. Samtliga deltagarinformanter är kvinnor och de kommer från olika utomeuropeiska länder. Även om det är omöjligt att känna till alla olika kulturskillnader på förhand så är det viktigt att i analysen ta sin okunskap om dessa skillnader i betraktande. Detta är särskilt viktigt då forskaren tolkar de betydelser den som intervjuas ger olika saker. (Anna Rastas 2005, 86.) Det är förvisso även så att människor med samma etniska bakgrund kan ha väldigt olika erfarenheter och syn på saker. "Våra erfarenheter är knutna till platser vi levt på, vår sociala ställning och en mångfald av detaljer i vår personhistoria" (se Rastas 2005, 87, min översättning).

Maktförhållanden är något som tagits upp bl.a. inom den feministiska forskningen. Maktskillnaderna påverkar förhållandet mellan forskare och forskningssubjekt, det forskningsmaterial som uppstår i mötet mellan dem, samt sättet på vilket forskaren rapporterar (Rastas 2005). En viktig princip för forskaren är att inte bara kartlägga forskningssubjektets kulturella särdrag utan också granska sina egna "positioner", t.ex. kön, ålder, social ställning, etnisk grupp, hierarkier. Det räcker inte heller t.ex. för mig att bara konstatera att jag är en "vit, 30-årig, akademiskt utbildad kvinna" utan jag måste reflektera över hur skillnaderna mellan mig och forskningssubjekten kan inverka på forskningsförhållandet och hela forskningen. (Jfr Rastas 2005, 94-95.) Detsamma gäller för mitt förhållande till de finländare jag intervjuade. Vad innebar min dubbla roll som skådespelare och socialarbetarstuderande i intervjusituationerna? För dem i ledningsgruppen hade jag i mitt första e-postmeddelande nämnt att mitt intresse för teater kommer sig av att jag också är skådespelare. Jag hade inte tänkt nämna det desto mera. Den som eventuellt hade glömt det blev emellertid uppmärksam på det av en kollega på Kassandras kontor just

före gruppdiskussionen. Denna dubbla roll kan ha påverkat informanterna att se mig som "en av dem". Åtminstone drog sig inte en av de intervjuade för att kritisera socialarbetare, något som jag upplevde som fräscht och intressant. Det att jag inte känner mig stött när socialarbetare kritiserar säger kanske något om att min yrkesidentitet är skådespelarens och inte socialarbetarens. Däremot forskar jag i första hand som socialarbetare. Det gäller att vara medveten om rollerna och om att det kan påverka tolkningar, val och intervjusituationer. Känslomässigt tror jag däremot inte att det är något problem. Jag har ingen dold agenda eller önskan att på något sätt påvisa teaterns förträfflighet och ställa teaterns och det sociala arbetets medel mot varandra. Det att jag är införstådd med teatervärlden ligger närmast som grund för mitt forskningsintresse. Kanske det även kan vara en styrka i analysprocessen.

Åt deltagarna hade jag inte nämnt min roll som skådespelare. En kände däremot till det och med de andra kom det fram efter intervjun. Vad förenade då oss eller skiljde oss åt? Vi talade alla i intervjusituationen ett språk som inte var vårt modersmål (finska och engelska). Det kan givetvis ge upphov till missförstånd, men jag försökte göra det klart i början att bägge parterna kan fråga om det är något som vi inte förstod. Kanske det till och med är lättare att fråga något om man kan använda språket som förevändning. Språkfrågan är aktuell också då bägge parter har samma modersmål. Suurpää (2002, 35) hänvisar till Pierre Bourdieus (1985) kritik av opinionsundersökningar på basen av att alla människogrupper inte lika bra känner till det språk som är typiskt för opinionsundersökningar och frågeställningarna där. Enligt honom förväntas de som svarar ha en viss kompetens som är typisk för medelklassen för att kunna förstå frågorna och begreppen som är inbakade där. Suurpää (2002, 35) försökte undvika detta genom att utgå från ungdomarnas vardag i början av intervjun. Själv bad jag mina informanter börja med att berätta om sig själva och övergick sedan till vinjettfrågan som en slags stimulus för intervjun. Jag hoppades genom det ange tonen för intervjun, att det inte finns rätt och fel svar, att jag är intresserad av informanternas egna idéer och erfarenheter.

I början av intervjuerna blev det redan klart att det var frågan om välutbildade kvinnor och att deras klasstillning så att säga inte skiljde sig från min, om inte till deras fördel. Jag undrar hurdana intervjusituationerna hade varit om informanterna hade varit väldigt olika intervjuaren, om de till exempel hade varit analfabeter (jfr Suurpää 2002, 35). Jag utgick t.ex. ifrån att jag inte ville använda termen integration så mycket under intervjuerna, utan göra det mera vardagsnära. I samtalen med dessa kvinnor blev jag emellertid nyfiken på att diskutera även begreppet med dem. Jag skall dock inte begå det misstaget att sudda ut kulturskillnaderna mellan mig och de intervjuade. Jag måste vara känslig för att se att t.ex.

beteendekoderna kan vara olika. I vissa kulturer vill man t.ex. inte säga negativa saker. Mina informanter tog dock också upp negativa erfarenheter.

Pehkonen (2004, 70) framhåller i sin doktorsavhandling betydelsen av det att hon genast efter intervjuerna skrev ner egna reflektioner och stämningar. Meningen med reflektionen är att förbättra nivån på intervjuerna, men också att utnyttja upplevelsena i analysen. Jag märker att jag hade nytta av detsamma. Stämningen under alla intervjuer upplevde jag som god. Skrattet var närvarande. Däremot kunde jag konstatera att det att jag använde mig av finska som inte är mitt modersmål kan ha lett till lite annorlunda formuleringar så där i farten än vad som hade varit fallet på svenska. Till exempel hade jag i gruppdiskussionen inte tänkt använda mig av ordet *kotoisa* (hemtrevlig, trivsamt) i samband med frågan om vad en utlänning behöver för att Finland skulle vara ett bra hem för henne. Å andra sidan hade det nyss varit tal om dofter som för tankarna till hemlandet så det var kanske en naturlig följd. På det stora hela tror jag inte att språkförbistringen gav upphov till missförstånd hos någondera parten i intervjuerna. En tolk hade i dessa sammanhang varit onödig.

5.3.2 Vinjettfrågan som kreativt redskap

För att få en kreativ start på intervjusituationen använde jag mig av en vinjettfråga. Vinjettmetoden går traditionellt ut på det att forskaren berättar en berättelse som han eller hon sedan ber en grupp människor fortsätta på. De får använda sin fantasi och föreställa sig vad som har hänt eller vad som händer sedan. Detta sker vanligtvis i skriftlig form. En central del av vinjettmetoden (på finska *eläytymismenetelmä*, på engelska talar man om *role-playing* men även om *the method of empathy-based stories*) är variationen av berättelsen. Man ändrar på något i händelseförloppet och låter sedan olika grupper fortsätta på olika berättelser. Man är alltså intresserad av variationen i svaren som en följd av variationen av ett centralt element i ramberättelsen. (Jari Eskola 1997, 6-7.)

Jag har emellertid inte använt vinjettmetoden som sådan. Det faktum att jag använde mig av endast en ramberättelse samt att jag använde mig av den muntligt (låt vara att jag lät gruppen skriva ner sina tankar innan de diskuterade dem) gör att det handlar om en grov tillämpning. Vinjettmetoden har emellertid tillämpats på liknande sätt i andra forskningar (se Eskola 1997, 69) och jag anser mig få ut en av de intressanta fördelarna med vinjettmetoden: nya idéer och infallsvinklar som flödar fritt när de som svarar inte är beroende av forskarens konstruktioner

utan får använda sin egen fantasi (ibid., 28). Vinjettmetoden kan t.ex. fungera som ett hjälpredskap för det teoretiska arbetet och skall hellre ses som en datasamlingsmetod än en forskningsmetod (se Eskola 1997, 16, 28).

Vinjettmetoden har kritiserats för att endast producera stereotyper. Kati Eskola och Jari Eskola (1995, 165) kontrar med att stereotyper är en del av det vardagliga livet och att så gott som alla människovetenskapliga metoder producerar denna slags vardagliga, typiska repertoarer. Vardagsberättelser säger vad folk tänker om olika ämnen och utgående från dessa uppfattningar handlar folk och gör viktiga val, oberoende av om dessa uppfattningar är sanna eller inte. Dessutom konstaterar Eskola (1997, 29) att vinjettsvaren också bjuder på överraskningar. I och med att informanterna förflyttar sig någonstans i fantasin så kan forskaren granska inte bara sådant som är säkert eller statistiskt sett mycket sannolikt, utan också det som enligt informanterna är *möjligt* (ibid., 15).

5.4 Analys av data

Det är viktigt att fundera kring forskarens tolkningar och förhållandet till materialet och verkligheten. Forskaren kan läsa och lyssna till sitt empiriska material på många olika sätt. Detta förutsätter att forskaren är medveten om sitt sätt att läsa samt att forskaren noggrant funderar på det interaktiva förhållandet mellan analysen och materialet. (Suurpää 2002; Kirsi Juhila 1999). Juhila (1999, 212) uttrycker det så här: "Koden till analysen finns inte enbart i själva materialet, även om den absolut måste finnas också där" (min översättning). Hon skiljer vidare på en analytisk forskare och en tolkande forskare. Där analytikern granskar sitt material så kontrollerat som möjligt utgående från de ramar de som intervjuats utstakat, tar tolkaren en aktivare roll i förhållande till sitt material: materialet talar till forskaren, men forskaren tilltalar också sitt material genom sitt val av approach. För tolkaren är det viktigt att göra analysprocessen och valen så synliga som möjligt. (Juhila 1999, 212-213, 228-229; Suurpää 2002.)

Forskaren tolkar inte sitt ämne endast utgående från vissa begreppsliga synvinklar utan hon lever mitt ibland dessa begrepp. Forskaren har själv genom sina frågor byggt ramarna inom vilka de som intervjuas ger uttryck för sina synpunkter. (Suurpää 2002, 29.) I likhet med Suurpää (ibid.) försökte jag låta bli att ge begreppen färdigt innehåll och lät den intervjuade fritt ta upp nya begrepp eller ämnen. Jag har inte utgått endast från på förhand valda begrepp utan också granskat vilka frågeställningar och ämnen som de intervjuade självmant tagit upp

till diskussion. Samtidigt är utgångspunkten inte helt induktiv, dvs. att tolkningarna görs enbart utgående från begrepp och klassificeringar som de intervjuade använder. Det finns även en strävan efter att öppna en teoretisk-begreppslig diskussion kring integration, ett begrepp som jag på förhand är intresserad av. (Jfr Suurpää 2002, 30-31.) Det grepp jag använder kunde kallas abduktivt. Tuija Kotiranta (2008, 39-40) hävdar att abduktionen opererar på en annan nivå än induktionen och deduktionen och därmed tar fram nya dimensioner i forskningsarbetet. I det abduktiva greppet rör man sig från det privata till det allmänna och vice versa i skeden som avlöser varandra. Det abduktiva sättet att tänka förenar observationer, erfarenhet och värderingar. Kotiranta (ibid., 40) poängterar att systemet inte är slutet för den abduktiva tänkaren, utan framtiden är öppen och visar på många möjligheter.

Från mina inspirationskällor samt den metodologiska litteraturen har jag lärt mig principer och praktik för analysprocessen. Analysen av materialet kan enligt Suurpää (2002, 38) förstås som en process där man gradvis gestaltar de begreppsmässiga ramarna genom att om och om läsa materialet och börja sortera det i enlighet med begrepp och teoretiska uppställningar som specificeras lite åt gången. Då man läser materialet och lämnar bort onödig information handlar det redan om tolkning. Tolkningarna kan sedan testas på många olika sätt - t.ex. genom att analysera bara hälften av materialet och sedan pröva tolkningsramen mot den andra hälften (Klaus Mäkelä 1992, 52). Ett annat sätt är att ta fram extremobservationerna. Genom att jämföra dem med varandra kan man skapa kriterier som man kan tillämpa vid klassificering av materialet (det så kallade grounded theory-greppet av Barney Glaser och Anselm Strauss i Anselm Strauss & Julia Corbin 1994, 274-275; se Forsander 2002, 100).

I min egen process har materialet fått genomgå mången omklassificering under analysens gång. Jag har gjort en tematisk innehållsanalys där jag ur materialet har hittat teman som jag har kategoriserat och sorterat manuellt. Jag har sökt efter likheter och olikheter i svaren och i viss mån jämfört brukarperspektivet med ledarperspektivet. I praktiken är det omöjligt att helt hålla isär den deduktiva och den induktiva logiken (Forsander 2002, 100). Jag hade oundvikligen någon sorts bild av vad jag sökte för material och vad som skulle komma, antaganden baserade på teori och fingertoppskänsla. Det har emellertid varit spännande att läsa materialet och upptäcka saker jag inte hade kunnat vänta mig. Detta har i sin tur lett till intresse för ny slags teori och nya forskningar, som försett mig med begrepp mot vilka jag speglar mitt material. Dessa tillförde med andra ord en ny analysnivå. Utöver den materialstyrda analysen har jag analyserat materialet på ett teoretisk-begreppsligt plan, dvs. frågat mig hur materialet sitter i Suurpääs och Pehkonens begrepp och kategorier: socialt

kapital, solidaritet och offerkategori (varav intresset för de två senare växte fram ur materialet).

I fråga om vinjettmetodsmaterialet skriver Eskola (1997, 92-93) att tematisering lyfter fram en samling olika svar på de ställda frågorna. Han rekommenderar typisering för att bättre åskådliggöra hela materialet. Istället för att presentera läsaren en autentisk sammanhängande berättelse, kan man bygga en typberättelse av flera berättelser. Typisering handlar om att gruppera materialet enligt likheter i berättelserna. Typerna är en slags sammanfattningar, de innehåller allt sådant som inte finns i ett enskilt svar. (Jeja-Pekka Roos 1987, 42-43; Eskola & Eskola 1995, 152.) Eskola (1997, 94) presenterar också två fallberättelser som inte är typiska berättelser utan en slags sammanfattningar som samlar och ordnar det material som kommit fram i de enskilda berättelserna. En del saker framkom bara i ett svar, andra i flera.

Mitt vinjettmetodsmaterial är inget traditionellt material eftersom det inte handlar om skriftliga sammanhängande berättelser. De är även rätt fåtaliga och det förekommer ingen variation i ramberättelsen. Utöver tematiseringen jag utfört, lämpar sig emellertid materialet bra till att presentera fallberättelser i Eskolas (1997) stil. Eskolas fallberättelser innehåller en positiv och negativ variant. Jag var däremot inte intresserad av vad som gör en teaterprocess bra eller dålig utan av vad teater kan ge i allmänhet. Jämförelsen som är så central i vinjettmetoden består i min analys av att jämföra deltagarnas och ledningsgruppens fallberättelser. Vilka är likheterna, vilka är olikheterna? Materialet jag har att utgå ifrån är rätt olika när det gäller ledningsgruppen och deltagarna. I ledningsgruppens fall bad jag informanterna skriva ner sina tankar först för att de inte skulle glömma sina idéer i diskussionens hetta. Tack vare den livliga diskussionen fick jag ett mycket rikt material. I deltagarnas fall hade det kanske lönat sig att be också dem skriva ner lite tankar först. Det hade gett dem mera tid att fundera. Nu blev berättelserna ganska korta. Detsamma gällde den person i ledningsgruppen som jag intervjuade enskilt. Det rådde eventuellt en viss osäkerhet inför uppgiften och i efterhand ser jag att jag bättre hade kunnat uppmuntra dem att berätta mera. En av deltagarna uttryckte emellertid sin förtjusning över denna kreativa uppgift och undrade självmant om hon skulle berätta mera. Berättelserna innehåller ändå tillräckligt mycket material för att kunna göra en jämförelse. Viktigare än jämförelsen är emellertid de infallsvinklar och teman som tas upp i berättelserna. I fallberättelserna har jag inte använt mig av andra relaterade uppgifter som kommit fram i ett senare skede, utan bara hållit mig till det som berättas i samband med vinjettberättelsen. I analysen efteråt knyter jag ihop teman som framkom i vinjettberättelsen och senare.

5.5 Etiska problem

Det är av största vikt att skydda informanternas anonymitet (Eskola & Suoranta 1998, 56-57). Detta är speciellt viktigt i en fallstudie som min där det totala deltagarantalet var litet och det är lätt att känna igen individer. Därför har jag varit tvungen att lämna bort bakgrundsinformation som yrke, ålder, nationalitet mm. Jag använder pseudonymer där jag nämner namn och koder för citaten. Varje informant har tilldelats en kod (L1-L4 för ledningsgruppen och D5-D7 för deltagarna) som anges då de citeras. Då detaljer i citaten avslöjar identiteten har jag ändrat dem (ändringarna markeras av klamrar) eller lämnat bort dem, dock så att innebörden inte förändras. Jag övervägde att på forskningsetiska grunder översätta alla citat till svenska. Då hade de språkliga ojämnheter jämnats ut och på så sätt hade anonymiteten kanske förbättrats. Samtidigt hade de förlorat något av sin rikedom och charm. I led med mångfaldstemat beslöt jag mig för att behålla citaten på originalspråk. Det blir mera autentiskt så. Det är vanligt att i forskningsrapporter t.ex. ange informantens ålder och kön i samband med citaten. I denna forskning anser jag den relevanta informationen om citaten vara huruvida det är en deltagare eller en i ledningsgruppen som uttalar sig. Detta markeras genom koden samt språket. Deltagarna uttalar sig på engelska och ledningsgruppen på finska. Personerna i ledningsgruppen har mycket kunskap om och erfarenhet av teater. Deltagarna själva måste ändå ses som de sakkunniga i frågan om vad Kalevalaprojektet gav dem. Detta konstaterades också under gruppdiskussionen. "Niin kun sieltähän saisit sen varsinaisen kokemuksen." Jag använder rikligt med citat för att läsaren skall få ta del av informanternas upplevelser så som de själva uttrycker dem. Dessutom förbättras forskningens reliabilitet då läsaren kan förstå och bedöma mina tolkningar utgående från citaten (jfr t.ex. Pehkonen 2004, 71).

Ett annat etiskt dilemma jag hade var hur jag skulle gå tillväga för att få fler deltagare att ställa upp för intervju. Liksom jag konstaterade i kapitel 5.3, så ville jag inte tvinga fram fler informanter (jfr Eskola & Suoranta 1998, 92). Ett bra sätt kan vara att låta djungeltrumman göra sitt. Deltagarna kunde ha uppmuntrat varandra att ställa upp. Att så inte skedde kan eventuellt tolkas som att de inte längre har så mycket kontakt sinsemellan. Min egen erfarenhet av teaterproduktioner är att de binder ihop skådespelarna för den tiden de varar, men inte nödvändigtvis längre än så.

Under gruppdiskussionen framfördes ett önskemål om att få läsa avhandlingen på förhand, vilket de fick. Detta fungerade bland annat som en kontroll på att jag beskrivit arbetsprocessen riktigt. Tack vare responsen kunde jag rätta till felaktiga detaljer.

6 ATT VARA INVANDRARE I FINLAND

Hur är det att leva som invandrare i Finland? Vilka är svårigheterna? Vad skulle underlätta en invandrades liv i Finland? Dessa var frågor jag sökte svar på. Jag ville nå bakom integrationsdiskursen och se vilka saker som självmant lyftes fram bland informanterna. Därför använde jag mig bl.a. av en fantasilek i form av följande fråga: "Om vi hade en magisk låda här som innehöll allt det som skulle göra Finland till ett bra hem för en nykomling, vad skulle det finnas i den?" Här låter jag även ledningsgruppen komma till tals och jämför svaren.

6.1 "We need people and we need love"

Vad behöver en invandrare för att känna sig hemma i Finland? Ordet människokontakter summerar svaren i det empiriska materialet. Bristen på kontakt och kommunikation lyfts fram i flera sammanhang. Även om den kollektiva kulturen hör till en stereotyp bild av invandraren (se t.ex. Anis 2008, 37) verkar det handla om en krock mellan ett mera kollektivt sätt att vara och en mera individualiserad livsstil.

Mä olin havaitsevinani jo täs Monita-projektissakin, että on tietysti kulttuureja, jossa tää yhteisöllisyys on ihan erilaisessa asemassa, kun täällä meidän kulttuurissa. Siis sitä, et hirveän nopeesti ja helposti halutaan jakaa joku asia, ja se jakaminen on hyvin tärkeellä sijalla siinä, siis se yhdessä tekeminen ja jakaminen. Meil on tavallaan se tiettyissä muodoissa, mutta se ei oo tätä jokapäiväisen elämän asiaa sillä tavalla. L4

Deltagarna önskade kontakt med finländare, men finländarna upplevdes svåra att nå. Svårigheten att nå finländare är bekant från många tidigare forskningar. Valtonens (1998, 47-48) forskningsresultat ger vid hand att invandrarna värderar social interaktion med finländare men att denna interaktion är svår att uppnå. Citatet av en flykting från Mellanöstern "I think that Finns want to be left in peace and do not want to be in company a lot" (ibid., 48) går som ett eko genom mitt forskningsmaterial.

They value their privacy very much and I guess they also think that we foreigners also are the same. But you know, at the same time they also have their family here and they have lot of things to do, and on the other hand the foreigners don't have family here, they don't have much to do, you see. [...] I think sometimes for a foreigner it can be quite lonely because, as I said, no family, no friends and the Finns are all back in their summer place. D7

Ensamheten påtalas flera gånger. Den finska livsstilen är så självständig, kanske lite självisk.

Intervjuaren (MW): What is it that makes life difficult in Finland?

D6: [...] I think it's more like, it's hard for them to express, so I don't know. I can blame the weather now that I think [...] and sometimes loneliness could not be very helpful, and so much independence or self- I don't know if it's selfishness, but in a way it could be. We need people and we need love.

Speciellt hemmet verkar vara en privat sfär. En av deltagarna berättar att hon ofta känner sig ensam under de stora helgerna i Finland och undrar varför finländarna inte bjuder utlänningar till sina hem. För henne är det en självklarhet att i hemlandet bjuda in en utländsk vän som annars skulle vara ensam, även till sådana fester som brukar firas med familjen. Skulle familjemedlemmarna i Finland uppleva det som ett intrång i deras privata firande?, undrar hon. Under julhelgen till exempel brukar hon undvika att vara i Finland.

I find that Christmas is such a family thing and everybody's at home. So if I stay here I will be alone. So I tend to go away, take a trip somewhere, you know, things like that. D7

En annan berättelse stöder uppfattningen om att utlänningar sällan blir inbjudna till finländares hem. Under gruppdiskussionen berättas om en afrikansk kvinna inom Monita som efter över tio år i Finland gjorde upptäckten att finländare äter måltider tillsammans:

“Mä olin sen suomalaisessa kodissa, ja ne söi saman pöydän ääressä ruokaa!” Hän ei ollut koskaan kuullutkaan, että suomalaiset ihmiset voi niinku perhe istua pöydän ääres syömäs ruokaa! No, se käsitys suomalaisesta ihmisestä tulee Kontulan ostarilta, tai jostain sieltä. L3

Anni Vilkkö (2000) och Riitta Granfelt (1998) är exempel på finländska forskare i hemmets betydelse. Granfelt (1998) beskriver hemmet som bl.a. en tillflyktsort och en plats för nära relationer. Antti Karisto och Timo Cantell (2002, 14-15) konstaterar att det finska hemmet är en privat plats menad för kärnfamiljen. Utomstående äger ej tillträde om de inte är bjudna och inbjudningarna duggar inte tätt. I andra kulturer definieras hemmets gränser annorlunda. Inom Kalevalagruppen blev de facto besöket i regissörens hem en viktig upplevelse för några. Det var egentligen en nödlösning då regissören på grund av en skadad akillessena var tvungen att hålla några repetitioner i sitt hem. Men att få besöka ett finländskt hem var en viktig sak, förstod regissören av gruppen.

Deltagarna betonar dock också att Finland är ett bra land att leva i. Det är tryggt, rent och välorganiserat. Vidare betonar en av deltagarna att hon visst tycker att finländare är hjälpsamma och uppriktigt artiga. Men de är ganska blyga och kanske lite väl konservativa. Samma deltagare önskar sig helt enkelt mera lättåneliga finländare i den omtalade magiska lådan. Språket kan lätt bli en stöttesten. Många finländare har en hög tröskel att tala ett främmande språk och förstår inte enligt henne att anpassa sin finska efter utlänningens språkkunskaper.

Även om både deltagarna och ledningsgruppen betonar de sociala relationerna finns det en aspekt som bara kommer fram i ledningsgruppen. I ledningsgruppen ses myndighetskontakterna och de "verkliga" kontakterna som motpoler. Orsaken till att detta inte lyfts fram bland deltagarna är antagligen den att de inte haft mycket kontakt med myndigheterna. En av deltagarna visade en stor medvetenhet om den finländska integrationslagen och -planen, men i hennes fall ledde studier till att det inte blev aktuellt att innefattas av lagen. En flykting möts emellertid alltid av myndigheter och detta möte i förhållande till möten med befolkningen påtalas i såväl mitt material som i Valtonens (1998) forskning. En i ledningsgruppen vände på frågan om vad som behövs för att känna sig hemma i Finland och låter myndighetsmottagandet stå som exempel på varför en invandrare inte känner sig som hemma i Finland.

Oloa ei tunne kotoisaksi, koska yleensä vastaanottamassa on viranomaisia ja papereita. Siis meidän yhteiskunta on sillä tavalla rakennettu, että esimerkiksi meistä neljästä kukaan ei ole koskaan vastaanottamassa ketään sanomassa, että "ah, kivaa, ja kerro!" On olemassa järjestelmä, mut se on hyvin selkeesti järjestelmä. Voi mennä työministeriöön ja nähdä näitä kotoutumispapereita kahdellakymmennelläviidellä, kolmellakymmenellä eri kielellä, ne on broschyyreeja. Siis melkein mistään päin maailmasta tuleva ihminen ei voi kokea olevansa tervetullut, kun saa broschyyrin käteen, jossa kerrotaan, kuinka käyt vessassa ja kuinka peset pyykkiäs. Eli ihmisiä tarvittais enemmän. En tiedä miten se pitäis organisoida mutta silloin olisi sit semmosta kanssakäymistä, joka ei ole niinku luukun kautta eikä rajoitu johonkin aikaan ja paikkaan. Siis yhdessäolotiloja ja tilaisuuksia, jota nyt meidän pieni järjestö on yrittäny järjestää, mutta sehän on ihan todella pientä ja perinteellistä -niitä tarvittais kaikkein eniten. Kaikkein eniten tarvittais ihmisiä ja ihmiskontakteja, jotta voisi olla täällä kotona. L3

Det är människor som behövs. Ett välorganiserat system med broschyrer på trettio språk ersätter inte riktiga människorelationer, äkta kontakter. Valtonen (1998, 50) konstaterar att även om det offentligt organiserade mottagandet innebär en jämlik tillgång till service och förmåner för nykomlingar, så lämnar den byråkratiska tyngdpunkten mindre utrymme för mänsklig försorg och ömsesidiga förhållanden. Interaktionen med det finländska samhället är fragmentariskt och består mest av officiella kontakter där flyktingen oftast har en klientroll

(ibid., 57). Myndigheterna är dock inte nödvändigtvis de som kan ge det stöd som behövs.

Varmaan tarvii kontakteja, siis ihmisiä, et syntyä kontakteja suomalaisiin ihmisiin myös. Tarkoitin semmosia ihan oikeita, siis jopa ystävyysseuroja, mut myöskin sellaisia ihmisiä, joihin voi esimerkiksi tulla tai jotka vois oikeesti auttaa joissain asioissa, että viranomaisethan nyt ei oo tällaisia välttämättä ollenkaan tietenkään. L4

Informanten talar här om betydelsen av starka band som allmänt anses vara viktiga för socialt stöd i vardagen (jfr Pehkonen 2006a, 43). Invandrarens nätverk är emellertid utspridda över världen. Pehkonen (ibid., 70) fann i sin undersökning att invandrarnas vanligaste interaktionsforum var besök hos vänner, verksamhet i invandrarföreningar samt sporadiska möten. De sociala band som invandrarna i Finland skapar till finländare eller andra invandrare blir antingen starka eller svaga, men ursprunget har ingen betydelse för bandens karaktär. En finländsk make eller maka har emellertid stor betydelse för uppkomsten av nätverk med andra finländare (ibid.; Forsander 2002).

Ett vänligt ord kan göra under, sägs det. Små vänliga gester från medmänniskor kan få en stor betydelse och stanna kvar i minnet långt efter att de inträffat. En vänlig människa i rätt tid kan ha en lång verkan och underlätta invandrarens känsla av att känna sig hemma. (Se t.ex. Hille Janhonen-Abreuah & Päivi Palojoki 2005, 360.)

6.2 Kulturskillnader och anpassning

Enligt integrationslagen och integrationsstrategin hör det till att invandraren skall få behålla sin egen kultur. Dessa principer kolliderar ofta i mötet med majoritetsbefolkningens attityder och sociala strukturer. Välmenande integrationsåtgärder på statlig nivå faller ofta huvudstupa i den sociala sfären på gräsrotsnivån. Här kan kraven på assimilation flödera. Paradoxalt nog kan det vara omöjligt att nå upp till kraven. Kravet att "bli som vi" kan gå hand i hand med synen att det är omöjligt att lära sig de nationella grundvärderingarna, att "bli en av oss". (Brochmann 2003, 38.)

John Porters tes (1965) som Forsander (2002, 38) hänvisar till går ut på att etniska minoriteter som håller fast vid sin traditionella etniska identitet sätter den sociala rörligheten och stegringen i samhället i fara. Om en minoritet vill stiga socialt och ekonomiskt i samhället, innebär det ett fjärande från den etniska identiteten. Problemet med att bli så lik majoritetsbefolkningen som möjligt hänger ihop med att majoriteten ensam definierar

kulturstandarden och kriterierna för godkännande. Dessutom kan majoriteten ändra dessa kriterier för att hålla de assimilationsvilliga utanför gruppen. (Pitkänen & Kouki, 1999, 38.) Måste man bli mera finsk för att accepteras av det finländska samhället? Valtonens (1998, 51) studie bekräftar att många invandrare upplever att det är så. Man måste "vara som en finne på bussen och på byråerna, eftersom bara det finska sättet är rätt." Graden av finskhet som mått på förtroende är något jag stötte på också i mitt eget material.

[...] Practical things makes the difference. The way you Finns live is quite different from the way we live and well, one thing good is that you have everything very organized, while in [my country] we improvise a lot. But then also because you are so well organized, it just felt as if there's no room for mistakes here in Finland, you can't make mistakes and I felt uncomfortable with that. Well, my husband was understanding enough but you know, I had to learn things from the very beginning like a child. D5

Det välorganiserade Finland gav inget utrymme för misstag. Invandraren kan känna sig bekymrad över huruvida han eller hon klarar av att "handla rätt" i det finska samhället (Pehkonen 2006a, 10). Att vara tvungen att lära sig allt från början som ett barn speglar den socialiseringsprocess som invandrare går igenom när de försöker förstå en ny kultur. Valtonens (1998, 51) forskningsresultat visar att en del av invandrarna upplevde att det inte räckte att leva ett laglydigt liv. Det fanns en press att kompromissa med sitt beteende och sin egen identitet. Också för en av Kalevaladeltagarnas del var temperamentet en anpassningsfråga. Hon lärde sig att bli mera disciplinerad, att vara tystare och bara le.

Finns were shy, you know, a little *pidättyväinen* and in [my country] we are very [...], like everyone talks to everyone and so I learned to keep quiet, be quiet, mm, just smile. I sort of calmed down [...] You're very disciplined people, so I, I learned that kind of thing. D5

Annat som krävde anpassning var hushållssysslorna. I hemlandet var hon van med en hushållerska, i Finland däremot måste man göra allting själv. Anpassningen tog tid och hon kände sig klumpig i början.

We do things in different ways at home. [In my country] we have somebody else doing the house chores, so you go to work and you go home and everything is in order. But here you go to work, you go home and it's, you know, things are the way you left it, so you have to do everything and that took lot of adjustment. I was sort of *kömpelö* that way. D5

Utöver dessa erfarenheter av att vara klumpig, och inte riktigt passa in kommer dock inte assimilationskrav upp i mitt empiriska material. Däremot krävdes en justering av

tidsuppfattningen.

We have [our] time. If we say four thirty, we leave the house at four thirty, or you know, we start combing our hair four thirty, so we arrive five thirty. [...] So that's one of the things that I adjusted here. D5

I Pehkonens (2006a, 57) undersökning om sysselsättningen hos invandrare kom det fram att olika tidsuppfattning ses som ett hinder att anställa invandrare. Också en av mina deltagarinformanter berättar hur hon har sett oförenliga arbetskulturer p.g.a. olika tidsuppfattning eller ovana att följa regler. Hon menar att det är viktigt att lära sig hur finnar jobbar så att samarbetet skall kunna löpa. Med tiden kanske socialiseringen går så långt att det gamla sättet inte mera känns som ens eget. Gamla vänners uppförande börjar irritera.

I promise something, I have to be there with my old friends [from my country], so I get so angry when they don't come or show up. I'm like: No, no, you don't do that to me! (skratt) You live in Finland, you know the codes (skratt), so behave! D6

Hur ingrodda de nya koderna blivit märkte informanten bland annat då denna intervju skulle göras och intervjuaren på grund av tekniska problem dröjde längre än väntat med sitt svar. Informanten blev nervös och fann situationen stressande.

Then I thought like, look, it's like you're a Finn in a way! (skrattar) D6

Ett nytt förhållande till solen kan också vara ett tecken på att man blivit "mera finsk".

[...] everyone says when the sun is out: "Oh my, how nice a day" and I thought, "What's special about that?" Now I appreciate it when the sun is shining, but before I didn't even care whether it is shining or not. D5

Många erfarenheter av anpassning berättas i lättsam ton i mitt material. I efterhand kan man skratta åt kulturskillnader och jag upplever att deltagarna berättar om den egna kulturen med en viss självvironisk distans. Samtidigt kan det vara en smärtsam process att uppleva att man inte passar in och börja kompromissa med sin identitet. Det är naturligt att levnadsmiljön formar en på ett eller annat sätt. En viss anpassning, till exempel i fråga om att hålla tider, är säkert också nödvändig. Frågan om hur finsk man förväntas bli för att åtnjuta majoritetsbefolkningens förtroende är emellertid en viktig fråga.

6.3 Att vara invandrare och bli integrerad

En hurdan syn på integration kommer fram ur materialet? Två saker sticker ut. Även om arbete i den offentliga diskussionen och också i tidigare forskning om invandrades önskningsar ses som den viktigaste integrerande faktorn så tas arbete inte upp särskilt mycket av mina informanter. Detta kan ha flera orsaker och i det följande kapitlet dryftas denna fråga. Den andra saken som är iögonfallande är hur mycket växelverkan och ett ömsesidigt intresse för varandra betonas. Solidarisk integration är ett begrepp som växer fram ur materialet. Det behandlas här på ett allmänt plan och senare i texten i teaterns kontext.

6.3.1 Integration och arbete

I kapitel 2.1 diskuterades begreppet integration. Att begreppet kan ha olika innebörd för olika människor står klart också i intervjumaterialet. En av deltagarna menar att klangen av termen integration beror på användningssättet. Enligt henne kan det vara positivt men termen har så ofta använts i negativ bemärkelse att det blivit en känslig fråga.

I guess it depends on how that term is used, it could be very positive. [...] But then on the other hand, perhaps because it's used so often that "people don't integrate", sometimes when you [...] use the word integration with immigrant, then they feel a little bit like, okay it's gonna be some negative remark or something negative[...] D7

Den negativa klangen var något man på finskt håll ville göra sig av med enligt Suurpää (2002, 223). Liksom tidigare konstaterat (jfr Forsander 2002, 241) så hjälper inte nya begrepp så länge innebörden inte ändras. Den finska termen kotouttaminen väcker negativa associationer.

Kotouttaminen musta sanana kuulostaa siltä, et "aha, sä tuut Suomeen", (smäller hårt i bordet) pannaan sut tohon kohtaan tätä yhteiskuntaa ja oot tääl. Se must on ihan hirvee sana, mutta ehkä sille voi antaa [...], mä olin juuri seminaarissa, jossa sille annettiin uutta sisältöä, eli että kotoutumisen pitää olla kaksisuuntainen tapahtuma, eli et se tarkoittaa myös sitä, että tämmönen kantasuomalainen yhteisö, yhteiskunta on muutoksessa mukana. Silloinhan se on ihan jees sana, mutta sitä ei oo kyllä semmoseks alun alkaen tarkoitettu. L3

Ordet kotouttaminen skiljer sig från kotoutumisen (bägge integration på svenska) så tillvida att det förra implicerar handlingar utifrån: "att låta integrera någon" medan det senare handlar om individens egen process. (Egen anmärkning)

Informanten kritiserar termen men välkomnar en definition som beaktar växelverkan och

majoritetssamfundets andel i processen, det samma som Ekholm (1994, 46) efterlyste i sin kritik av Berrys (1992) definition av integration. Detta "nya innehåll" som informanten talar om är de facto i linje med vad de officiella programmen idag står för (Arbetsministeriet 2006; Suurpää 2002).

Integration handlar i den offentliga diskussionen främst om att lära sig språket och integreras i arbetslivet. Arbetets betydelse kommer också tydligt fram i Valtonens (1998) forskning i vilka områden som flyktingar från Mellanöstern själva betonar i sitt nya hemland, Finland. Arbetet ger förutom ekonomiskt oberoende också kontakter till finländare, kontakter som kan vara oerhört svåra att knyta utanför arbetsplatsen. Upprätthållandet av den egna kulturen (inklusive religion) kom som god trea bland invandrarnas mål. (Valtonen 1998, 41.)

Med undantag av en i ledningsgruppen som kommenterade att en viss bastrygghet behövs, togs inte arbete spontant upp som en viktig ingrediens i den magiska lådan. Å andra sidan använde jag inte i detta sammanhang termen integration. I intervjuerna använde jag mig av flera olika uttryck. Jag talade om den magiska lådan som innehåller allt det som gör Finland till ett bra hem för en nykomling. Jag var ute efter att höra vad som behövs för att bli hemmastadd. Jag ville undvika ordet integration i samband med denna fråga för att se vad som självmant tas upp istället för vad som traditionellt anses höra ihop med integration. Senare i intervjuerna använde jag emellertid termen, dels för att se vilka stämningar termen väcker och dels för att kommentera den formella integrationsdiskussionen. I gruppdiskussionen använde jag dock ordet *kotoutuminen* i samband med den magiska lådan.

MW: Mitä muuta kun tällasia tuoksuja, jos miettii kotoutumista, niin jos ajatellaan, et ois taikalaatikko, minkä sisällä ois kaikki semmonen mikä tekee Suomesta hyvän kodin uudelle tulokkaalle, niin mitä siinä olisi? Mitä tarvitsee, että tuntee olonsa kotoisaks, että aloittaa uuden elämän?

Det är anmärkningsvärt att arbete ändå inte togs upp i detta sammanhang under gruppdiskussionen. Kanske det föranleddes av de "mjuka" termerna trivsamt och bra hem. Eller kanske siktet inom Cassandra inte är riktat på sysselsättningsfrågor i första hand, utan på att skapa nätverk och växelverkan mellan kulturerna. Inte heller deltagarna verkar tänka på arbete i första hand. Detta kan bero på många olika saker. En tänkbar förklaring är det faktum att alla mina deltagarinformeranter har eller har haft jobb i Finland. Arbete är inte det mest akuta svaret på frågan att göra sig hemmastadd i Finland. På en direkt fråga om betydelsen av arbete och språkkunskaper för integrationen kommenteras arbete endast i förbifarten.

MW: In Finland we often emphasize employment and the Finnish language as tools for integration, so how do you feel about the importance of that?

D5: Well, employment...Of course everyone wants to hold a job, I'm sure. But the language, it's a little bit question mark because number one, Finnish is a very difficult language. It's a big minus if you don't speak the language, so of course it would be very good to be able to speak the language, but if you come here as an adult our learning capacity is a little bit less than coming to this country as a child.

D6: I think it's quite important both and I think it's really part of their nationalization, or the way of a country. [...]If you are allowed or you want to study the languages, then you will be integrated in life, but if you feel that you don't speak or you cannot make it, then you don't belong. You are not attached to the culture at all.

Språkets betydelse funderar deltagarna mera över. Kanske i deras fall för att de har arbete medan språket fortfarande är en utmaning. Känslan av tillhörighet kopplas till språket. Om man inte kan landets språk så känner man sig inte hemma. Integration uppfattas alltså inte bara som yttre förhållanden och rättigheter, det handlar också om att känna sig hemma. Innehåller den offentliga diskursen den aspekten? I ledningsgruppen dryftades denna fråga.

Mä rupesin nyt miettimään ihan, että mitä se kotoutuminen tarkoittaa. Tarkottaako se siis vaan sitä, että alkaa pärjätä [...], vai tarkoittaako se myös niinku kotiutumista? Onks kotiutuminen sit erikseen? L1

En deltagare sade rakt ut att arbets- och språkaspekterna inte räcker till. Det är vad som behövs för att överleva, men för att vara integrerad måste man känna det inom sig. Detta kräver aktivitet också från majoritetsbefolkningens sida. Eftersom denna efterlysta växelverkan och ömsesidighet hör till integrationen enligt regeringens invandrapolitiska program från år 2006, kan man indirekt säga att en inre känsla av att höra hemma någonstans hör till integrationen. Denna nyare aspekt av integrationen, det som jag kallar solidarisk integration behandlas i följande kapitel.

6.3.2 Solidarisk integration: växelverkan och ömsesidigt intresse

Valtonen (1997) fann i fallstudier i olika invandrargrupper att det fanns värderingar som var gemensamma. Dessa värderingar baserade sig på frihet från diskrimination, jämlika möjligheter, ömsesidigt beroende och växelverkan samt kulturell integritet och identitet. Hon fann dock få bevis på ömsesidigt beroende och växelverkan mellan majoritet och minoritet i

sin forskning kring flyktingar från Mellanöstern i Finland (Valtonen 1998, 58). Suurpää (2002, 55) frågar sig om invandraren är en elev eller partner i dagens Finland och konstaterar att åtminstone i slutet av 1990-talet så verkar toleransen ha baserat sig mera på den ringa omfattningen av sociala band mellan majoritetsbefolkning och invandrare än på ett ömsidigt utbyte där ansvar och plikter går hand i hand. Ensamhet och brist på sociala kontakter kan vara ett hinder för integration (Pehkonen 2006a, 36). Arbete och språk i all ära, det räcker inte, menar en av deltagarna.

Okay, work and the language is very important. But I personally, I don't think that even though one is very fluent in the language and has work they will be able to integrate. I don't think that that is enough, because they are what you need to survive. But to integrate you really need to feel it here inside and for the other side to also absorb you, and I think that that is something that takes a lot of both groups, the immigrants and also the people in this country to help each other. And I think that the interaction has to be more and that people help the immigrants to integrate. If they would like the immigrants to behave like them or to adopt some of the culture, then I think the looker should take a move to also introduce and to embrace the immigrants. Yeah, I would say so, because most of the time, I find the Finns tend to let, as a foreigner you know, they tend to leave you alone and find out for yourself. D7

Integrationen ses som en ömsesidig process där finländare och invandrare hjälper varandra. Men finländare har en del att lära sig när det gäller att ta emot invandrare och introducera dem till den finländska kulturen. Julfirandet togs upp som ett exempel på hur finländare kunde innesluta invandrare men samma deltagare konstaterar att det finns många exempel på hur finländare kunde hjälpa invandrare att förstå och acceptera den finländska kulturen och det samma gäller omvänt. Enligt en av deltagarna är finländare generellt sett intresserade av och nyfikna på främmande kulturer, men det tenderar att stanna på en rätt ytlig nivå.

D7: I find that generally the Finns are interested in other cultures, they are curious, but I think only at quite a superficial level, you know?

MW: Like they don't want to dig deeper?

D7: No, mm, I think it could be interesting for them if they want to dig deeper.

Att intresset för invandrarna i Finland kan vara ganska lamt stöds av en ledningsgruppsinformants berättelse om den tvärkonstnärliga föreställningen "Maria Anderssonin muisti" som spelades i Åbo 2006. För föreställningen sökte man invandrare för att frivilligt berätta om sig själva och sina minnen. Berättelserna bandades och ingick som en fristående del i föreställningen. Informanten berättar att invandrarna ifråga var häpnad över att någon var intresserad av att höra deras historia och att det betydde enormt mycket för dem att

få dela något av sig själva med andra. Informanten talar också om en ömsesidighet och ett äkta intresse för människor från andra länder som något som behövs. Visst har kunskapen och interaktionen med andra kulturer ökat i Finland, men det finns också mycket fördomar och förutfattade meningar.

Känslan av utanförskap, att inte känna sig som en del av landet delades av alla informanter. Solidaritetstanken innehåller ett inkluderande element som kunde avhjälpa känslan av icketillhörighet. Interaktion är dock en förutsättning för att sociala relationer skall födas (Pehkonen 2006a, 76). I kapitel 3.3 jämfördes begreppen solidaritet och tolerans med varandra. Det konstaterades att en i likgiltighet rotad tolerans inte längre är ett adekvat svar på dagens utmaningar (Misztal 1996, 228). "The tolerated are increasingly demanding to be appreciated, not ignored, and becoming more sensitive to suggestions of contempt lurking behind the condescension. They do not want to be told that differences do not matter, that they can think what they like provided they keep to themselves, out of the way of the majority" (Theodore Zeldin 1994, 272).

Likgiltigheten kan förklaras av "konsten att inte mötas" och dess plats i stadskulturen. Konsten att inte mötas är i själva verket en ömsesidig process där vi inte blir sårade av att inte bli uppmärksammade av den vi möter, utan vi förväntar oss att vårt privata utrymme respekteras. Det handlar om en slags negativ solidaritet som varken definieras som positiv eller negativ av dem som omfattar den. Att inte utsätta sig för växelverkan kan vara en stadsbos överlevnadsstrategi. Å andra sidan kan förmågan att inte mötas lära en att handskas med annorlundaskap och främlingskap. Förutom att skydda sitt eget utrymme kan man ge utrymme åt andra. Ur toleransen kan solidaritet växa fram. (Karisto & Cantell 2002, 18-19; Zygmunt Bauman 1993, 153-159.)

Mot denna icke-mötandets konst kan man ställa Pehkonens (2006, 74) forskningsresultat där invandrarna upplevde finländarens "artiga ouppmärksamhet eller likgiltighet" som sårande. Det viktiga för invandraren i interaktionen med majoritetsbefolkningen var inte att vara av samma åsikt. Känslan av att bli hörd var det avgörande. Missaktning innebär enligt Richard Sennett (2004, 17; se Pehkonen 2006, 74) att man inte ger sin medmänniska ett värde. Även om missaktning inte är lika "våldsamt" som direkta förolämpningar så kan det vara lika sårande. Det handlar om att bli sedd som en hel människa vars existens spelar en roll. Mitt intervjumaterial bekräftar att likgiltigheten åtminstone inte hjälper integrationen.

7 MÅNGKULTURELLT KALEVALA

Våren 2005 samlades Kalevalagruppen för första gången. Då delades deltagarna in i olika grupper för att fundera kring teman ur Kalevala som just de var intresserade av. Sampo var av intresse, likaså modersgestalterna. På hösten 2005 inleddes så kallade workshops som ägde rum under veckoslut. Gruppen leddes till en början av två studeranden vid dans- och teaterpedagogiska institutionen vid Teaterhögskolan. Den ena gjorde sin fördjupade praktik under hösten och var efter det inte mera med, medan den andra gjorde både sin grundpraktik samt fördjupade praktik inom projektet och ensam hade regiansvaret för föreställningen. Till sin hjälp hade hon två handledare, den ena anställd vid dans- och teaterpedagogiska institutionen, den andra en dramaturg som hon tidigare jobbat med som skådespelare. Dessutom bildade regissören och en i gruppen som utsetts till ”undervisande konstnär” (se kapitel 10.2) ett arbetspar. Vid sidan av regissören deltog den undervisande konstnären i att dra träningspass, uppvärmningar och övningar i fysiskt uttryck samt bidrog till att skapa de olika fysiska karaktärerna.

Under våren 2006 inleddes de egentliga repetitionerna för föreställningen. Antalet deltagare i gruppen hade varierat men i februari hade kärngruppen utkristalliserats och denna grupp kom att vara med ända till slutet. Den 28 februari, på Kalevaladagen, framförde gruppen ett litet stycke ur föreställningen på en fest på Stoa arrangerad av Kalevalaisen Kulttuurin Liitto ry, Monita samt Helsingfors stads kulturcentral/Stoa Östra Centrums kulturcentrum. Den slutliga föreställningen ”Louhi, Louhemi...Kalevalan äidit” hade premiär på Stoa den 12 maj 2006 och spelades fyra gånger. Gruppen bestod då av 10 skådespelare plus en trumslagare. Bland skådespelarna fanns åtminstone en utbildad skådespelare, en yrkesdansare, en pianist och en scenograf och sångare. Många var yrkesverksamma inom helt andra områden än det konstnärliga. I föreställningen talades åtta olika språk. Föreställningen baserade sig på dikter ur Kalevala och särskilt modersgestalterna. Det fysiska uttrycket var centralt, liksom ljudlandskapen som skapades av deltagarna. Gruppen hade själva valt de delar ur Kalevala som de var intresserade av och även dramaturgin utarbetades av deltagarna själva under ledning av regissören. Två veckoslut med dramaturgiworkshops i januari 2006 hade fungerat som grund för att förstå händelserna i Kalevala. Dramaturghandledaren föreläste om Kalevala, och förklarade händelserna steg för steg i de dikter som behandlade de personer som hade valts ut tidigare. Dessutom behandlades den fornfinska världsbilden som stod som grund för dessa myter. Den slutliga föreställningen byggde helt och hållet på Kalevala. Närmandet var ändå olikt det traditionella. Med hjälp av akustiska röstövningar och andra improvisatoriska

övningar skapade man ljudlandskap av till exempel Tuonelafloden. Man närmade sig platser och sinnestillstånd från detta håll, vilket enligt dramaturgen lyckades alldeles förträffligt. Här hittade deltagarna ett gemensamt språk som var fritt från ord. För att möjliggöra att alla kunde följa med vad som hände på scen placerades mycket av handlingen just i sceniska bilder.

7.1 Kalevalatemat

Kalevalatemat verkar ha haft en stor betydelse för arbetet i gruppen. Det var inte bara ett underlag för manuset, en berättelse bland många, utan temat hade både ett symbolvärde och en informativ verkan. Genom Kalevala upplevde deltagarna att de förstod mera av den finska kulturen. I ett informellt samtal med den dåvarande projektsekreteraren vädrades tanken på ett Kalevala som tillhör alla. Där fick jag inspiration för rubriken för min avhandling. Nationalepos kan lätt förstås som något patriotiskt som till exempel extremhögern gärna lägger beslag på. Men i Stoa i Östra Centrum i maj 2006 fick publiken uppleva Kalevala på ett nytt sätt. En av deltagarna berättar om en äldre dam som efter föreställningen gick fram till en av skådespelarna och sade: "Jag visste inte att Kalevala kunde vara mångkulturellt".

Då de första mötena ägde rum var det bestämt att temat skulle vara Kalevala, men allt annat stod öppet. Deltagarna delades in i grupper enligt intresseområden och de slutgiltiga temana avgjordes inom arbetsgruppen. Av deltagarna förutsattes att de läste ett ganska långt stycke ur Kalevala inför dramaturgiworkshopen, cirka 150 sidor. Texten fick de läsa på valfritt språk. Ledaren för dramaturgiworkshopen berättar att Kalevala, förutom att det är en viktig del av finsk kultur, genom sin mytiska värld också erbjuder en bra kontaktyta eftersom varje kultur har sina egna myter. Det är lättare att röra sig i en mytisk värld än att närma sig till exempel någon annan finsk klassiker som Aleksis Kivi där man rör sig i en viss tidsperiod. Även om Kalevalatemat inte var lika viktigt för alla deltagare fanns det många som hade ett personligt förhållande till Kalevala redan före Monitaprojektet. Speciellt de äldre och mer erfarna i gruppen var väldigt intresserade av dramaturgiworkshopen där de fick gedigen undervisning om Kalevala. En av deltagarna tog de facto upp Kalevalatemat allra först när hon började berätta om Kalevalagruppen. Hon hade hört mycket om Kalevala och sjungit delar ur Kalevala i kör men hon hade aldrig läst det. Språket i Kalevala är så svårt att hon inte förstod texten fast hon läste den på engelska. Men diskussionerna när arbetet började hjälpte.

Little by little, I was able to, how do you call this, to understand the story of Kalevala and I can even sort of compare Kalevala to present life. I mean, the same thing is happening, of course not

the very bloody things, but like, I don't know, I'm not feminist, but Kalevala, it shows how weak men are and I believe that up to this time Finnish women are stronger than men in character. I don't know, I have that *käsitys*. So now I'm beginning to compare Kalevala time and this time or the Kalevala poem or epic and it was taken from life, so just a little bit more big in some places, or in many places, but otherwise it is our life here, or was. D5

Visserligen var hon bekant med myter i den egna kulturen, men arbetet med Kalevala satte igång nya tankeprocesser.

Before I was involved in Kalevala I didn't even think about these kind of things, you know? Stories are stories, poetry is poetry and that's all, but after the Kalevala training that we had, I got to think about more, how do call this, deeper things. D5

En i ledningsgruppen upplevde att deltagarna såg den finländska kvinnan ur ett helt annat perspektiv genom Kalevala. En av deltagarna hittade emellertid inte enbart den finska kvinnan i Kalevala. Hon säger att hon lärde sig någonting om relationer mellan mödrar och söner och relationer mellan hustrun och män, det finska sättet. Hon låter ändå förstå att hon inte kunde acceptera allt. Man kan inte ändra sin egen uppfattning om saker som man haft i så många år. Det kommer fram att hon varit aktiv i arbetet att hjälpa utländska kvinnor, bland annat sina landsmän, då de blivit misshandlade av sina finska män. Engagemanget och lobbandet ledde slutligen till ett större skydd för kvinnor som tagits hit av finska män. Denna kvinna hittade också den finska mannen i Kalevala.

That's why when I read, I began to understand Kalevala. I thought, my goodness, there it is again, that type of men! D5

Även de andra deltagarna tar upp temat Kalevala självmant. En av deltagarna var bekant med Kalevala från förr, i prosaform. Nu gjordes emellertid inte en traditionell version. Denna deltagare var själv med och skrev scenen där Lemminkäinen mor beger sig till Pohjola, en scen som inte beskrivs i Kalevala men som fanns i hennes fantasi. Också hon fick en större förståelse för det finländska genom Kalevala.

I love Kalevala and I like so much to study, because we have like [the dramaturge] explaining lots of mythology [...] and he was really giving a big catedra and nice explanations about theatre and how to do it and not to come in like the cliché and ah, Kalevala has to be like really, really traditional with these songs and all that. But we managed to do the singing as well and funny stuff, so it was good for me and to understand also this relationship between nature and people. I like it very much and I understand more about the culture through Kalevala. D6

En annan deltagare imponerades av att Finland överhuvudtaget har ett nationalepos.

I have to say that I was quite amazed that this small nation has a national epic! It's quite something, don't you think? D7

7.2 Kulturellt utbyte

Att behandla ett finskt ämne i Finland var en av utgångspunkterna för projektet, funderar en i ledningsgruppen, men lika viktigt var det att ha en ny approach. Utbytet mellan de olika kulturerna var i en central position. Det diskuterades mycket kring dikterna. Det var intressant att se vilka saker deltagarna fäste sig vid. Våldet hörde till det som upprörde och engagerade.

[...] liittyen esimerkiksi just äidin ja pojan suhteeseen, joka lemminkäisrunoissa on niin keskeinen, niin mikä oli kauheen sitä yllättävää, siis et se koettiin niin sellasena raakana ja väkivaltaisena se maailma. Tää on mulle jäänyt itselleni mieleen. L4

Upptäckterna var många. Under gruppdiskussionen erinras hur någon förfasade sig över ormarna som upplevdes som mycket hotfulla. Någon annan fäste sig vid skogens betydelse.

[...] et herrajestas, kun koko ajan mennään metsään ja tapahtuu metsässä ja metsä on sininen ja metsä on vihreä, ja että hän on niinku alkanut kuvitella, että minkälainen se oikein on. L1

Också om bildkonsten med Kalevalamotiv rädde olika åsikter. Det diskuterades mycket och deltagarna kunde bland annat berätta berättelser som hör till deras lands traditioner och jämföra med vad de upplevde i Kalevala. En av deltagarna berättar hur hon njöt av de informella diskussionerna under den lediga tiden. Då diskuterades olika åsikter om Kalevala och de finska deltagarna frågades ut om Kalevala. Varför beter sig den här karaktären så här i Kalevala? Idéutbytet var värdefullt och uppskattades även av regissören. Hon berättar varmt om en deltagare som inte hade gjort mycket teater i sitt liv men som annars var beläst som den högt utbildade kvinna hon var. Hon delade inte regisyren i en specifik scen:

Ei tälleen voi tehdä, ei puut lähde kävelemään, kuule, ja vaikka ois vähän tämmöinen Shakespearemainen juttu, niin hänen mielestä siinä ei oo kyllä mitään semmoista hyvää siinä, et kyl se on paljon mielenkiintoisempi jos puut pysyy juurillansa. L2

För det första delar inte inhemska amatörer enligt regissörens erfarenhet med sig av egna idéer på samma sätt som inom Kalevalagruppen och för det andra var uttrycks sättet så

annorlunda. Ibland kändes det som att bli omskakad.

[...] se oli jotenki niin ihastuttavaa mun mielestä, et miten se tuli, et eihän suomalainen ihminen, niin sehän sanois sen jotenki silleen sit, et siitä tulis semmonen [...] ärhäkämpi tilanne tai sitte sitä sanottais kauheen nöyristellen tai sit murjotettais. Et se oli jotenkin ihan erilaista ja tietysti mä olin välillä kuten mua ois ravisteltu. Se oli aika mielenkiintoist kyl. L2

Det fanns också andra, kanske allvarligare saker att lära av gruppen. I jämlikhetens namn hör det till att deltagarna kan ha rätt, veta bättre än ledarna. En av handledarna minns en problematisk repetition då ledarna (de var ännu två i det skedet) ledde en känslöövning. Deltagarna skulle improvisera i grupp kring temat "en stor förlust", till exempel att lämna sitt hem, och sedan visa upp det de gjort för gruppen. Det blev en lärdom i vad teater betyder för oss och vad teater betyder för dem, funderar handledaren. Det fanns en gräns som inte skulle överskridas och gruppen sade ifrån. Temat var så allvarligt för dem, så smärtsamt. Samtidigt kan det ha varit en viktig sak för gruppen, funderar handledaren vidare. De kunde stöda varandra i en situation där de insåg att "nu lär vi veta något om det här som ni inte riktigt förstår".

Inte bara var gruppen mångkulturell utan åldersskalan var också vid, något som ytterligare bidrog till ett rikt utbyte. Deltagarna upplevde mångfalden som mycket trevlig, alla tillförde projektet något, bidrog med något av dem själva som var olikt alla andra. Vidare var det intressant att vara med folk med olika slags temperament. Det fanns en fin gemenskap och man hjälpte varandra. En av de bästa sakerna med projektet var enligt en av deltagarna just att det förde samman människor med olika bakgrund. Det upplevdes också som viktigt att kvinnorna representerade olika åldersgrupper, allt mellan tjugo och sextio år. En i ledningsgruppen konstaterar att fastän det fanns några män med i början och gruppen efter deras bortfall bestod av endast kvinnor, så var den väldigt heterogen. Kvinnorna var förutom av olika nationalitet och ålder också väldigt olika fysiskt sett.

8 VAD KAN TEATER GE?

På basen av analysen av vinjettmaterialet samt allt annat intervjumaterial som behandlar vad teater kan ge en invandrare delar jag in teaterns verkan och möjligheter i tre delar. Det handlar om vad teater kan ge på ett personligt plan, på ett politiskt plan samt på ett socialt plan. Med det personliga planet menar jag sådant som stärker individen och hennes välmående. Teaterprocessen och dess möjligheter och svårigheter tas upp under följande teman: att möta andra och sig själv, engagemang, möjligheten att uttrycka sig samt förtroende. Den politiska dimensionen anknyter till teaterns möjligheter att synliggöra och ta upp brännande ämnen. Att teater med samhällskritiskt budskap kan vara politiskt är lätt att förstå. Teater kan också användas i partipolitiskt syfte som i Indien (Ranta-Tyrkkö 2006). I mitt empiriska material lyfte deltagare fram teater som ett sätt att främja växelverkan mellan majoritets- och minoritetsbefolkningen. Detta kallar jag teater som solidaritetsfrämjande politik. Med det sociala planet avser jag integration i det finländska samhället. Det innehåller bland annat tankar om arbetsmöjligheter och nätverk, språkkunskaper och finländska bruk. I ett skilt kapitel behandlar jag teaterverksamhet och teorin om det sociala kapitalet.

8.1 Teater som empowerment (personligt plan)

"The theatre allows us to converse with our souls – to passionately pursue and discover ways of living with ourselves and others. We are all artists, and theatre is a language. We have no better way to work together, to learn about each other, to heal and to grow." (Michael Rodd (1988, xix; se Philip Taylor 2003, xix).

8.1.1 Vinjettberättelser

"Föreställ er att en utländsk kvinna flyttar till Finland. Finland skall bli hennes nya hem. Hon har inget jobb. En dag föreslår någon för henne att hon ska gå med i teaterverksamhet. Hon tvekar men går ändå med. Efteråt är hon nöjd med sitt beslut. Vad har hänt?"

Detta var ramberättelsen som presenterades för ledningsgruppen och deltagarna. På basen av deras vinjettberättelser har jag gjort följande sammanfattningar. Först presenteras ledningsgruppens berättelse och därpå följer deltagarnas berättelse.

Ledningsgruppens berättelse:

"Sara är en kvinna som har flyttat till Finland från utlandet. Hon upplever ensamhet och hopplöshet i det nya hemlandet. Genom teaterverksamheten knyter hon kontakter med andra människor. Hon träffar människor som är i en liknande situation som hon och de kan utbyta erfarenheter. Hon upplever många igenkännanden och det uppstår ett samförstånd trots att deltagarna är från olika världsdelar. Den andliga kontakten till andra människor har hon längtat efter och hon upplever att den kontakten föds i teatergruppen. I teaterverksamheten är hon tvungen att berätta något om sitt innersta. Sara får kontakt med andra men också med sig själv. Teaterprocessen är nämligen sådan att man inte kan göra teater utan att vara i kontakt med sig själv. Sara upplever och erfar saker, hon tycker att det händer något med henne, plötsligt förstår hon något nytt eller hör eller upptäcker något. Hon hittar till och med en själafrände. Teatergruppen blir en kanal att uttrycka sig och berätta om det liv hon har levt och tidigare och om det liv hon lever nu. I den stödjande miljön får hon till exempel tala sitt modersmål och sjunga en sång eller framföra en dans som hon har kunnat hela sitt liv men som ingen här har sett. Det unika hos Sara som person kommer fram på ett positivt sätt. Hon blir sedd. Sara lär sig också liksom i förbifarten att kommunicera på finska och teaterverksamheten blir en kanal till att bekanta sig med den finska kulturen och finländare. I efterhand är Sara till och med nöjd över kraven som började ställas på henne och de andra deltagarna. Trots att det bara var en hobby bestämde sig Sara för att binda sig till att komma till övningarna. Hon fick ju också så mycket. Sara upplevde att man brydde sig om henne och de andra när de blev erbjudna så mycket undervisning."

Deltagarnas berättelse:

"Sara kommer från ett mycket öppet samhälle där folk talar med varandra. Hon hade många vänner och var van vid att det hände mycket saker utomhus. Där umgicks man. I Finland lider hon därför av bristen på kommunikation. Sara var också van vid att arbeta och arbetslösheten gör att hon känner sig deprimerad. I teatergruppen hittar hon en mening med sin tillvaro. Där känner hon att hon gör något viktigt, att hon är till nytta. Hon träffar nya människor och får igen en umgängeskrets. Dessutom får hon chansen att uttrycka sig och vara kreativ. Att syssla med musik och att utvecklas som konstnär är väldigt viktigt för Sara eftersom hon tycker att det är ett så bra sätt att uttrycka sig på. I själva verket är teaterverksamheten en gammal dröm som hon inte trodde att hon skulle få chansen att förverkliga. Nu lever Sara den drömmen."

Berättelserna har både likheter och olikheter. Kontakten och kommunikationen, samt vikten av att få uttrycka sig kommer fram i båda berättelserna. I båda berättelserna innehåller teater och musik element som gör dessa konstområden särskilt lämpade för det viktiga behovet att uttrycka sig. Likaså finns empowerment-tanken där. I den första berättelsen uttrycks den som en process från ensamhet och hopplöshet till att bli sedd och uppleva gemenskap. Deltagarna talar om att göra något viktigt och hitta en mening istället för att gå sysslolös och bli deprimerad.

I guess she found a purpose when she joined the group [...] because to be jobless is very uhm, I think it could be very depressing [...] It gives a sense of purpose to the person, that she is useful. Yeah, that's what I think. D7

I ledningsgruppens berättelser finns också teman som inte dyker upp i deltagarnas berättelser. Ett sådant är till exempel kravet på engagemang. Vikten av att engagera sig tas däremot spontant upp av samtliga deltagare i ett senare skede av intervjuerna. Engagemangets betydelse och frukterna av det svarar i deltagarmaterialet väl även mot ledningsgruppens mera teoretiska funderingar kring teaterprocessens egenskaper. Det är naturligt att ledningsgruppen reflekterar över teaterprocessen på ett annat sätt än deltagarna eftersom det är deras yrkesområde. Det är uppenbart att vinjettuppgiften ledde informanterna att tala utgående från sina egna erfarenheter trots att det var fritt fram att fantisera. En i ledningsgruppen uttryckte det så här.

Mul ainakin ekana tuli [...] semmoinen, että varmaan se, mitä ite kaipaa niin paljon mitä otaksuu sit, että toisetkin kaipaa [...] L2

För deltagarnas del kom det senare i intervjuerna fram att till exempel bristen på kontakter och arbetslöshetens nedbrytande verkan var självupplevda.

Dessa teman som framkommit behandlas utförligare i de följande kapitlen. Integrationstemat som nuddades vid i ledningsgruppens berättelse behandlas i samband med kapitel 8.3, "Teater som integrationsredskap". Ett tema som framgick i en av deltagarnas vinjettberättelse är chansen att få utöva teater, att förverkliga sig. Detta tema behandlas närmare i kapitel 10.2, "Konstnärer från etniska minoriteter - etnisk konst i periferin?"

8.1.2 Att möta andra och sig själv

Det är viktigt att bli sedd. Hur ses en invandrare i en ny främmande miljö? I enlighet med bristlogiken ses det som invandrarna har, inte som en resurs utan som ett tecken på att något annat fattas (Mark Graham 1999, 16; se Forsander 2002, 237). Att integreras betyder i praktiken ofta att fylla ett finländskt ideal. Problem man inte förstår sig på på myndighetshåll förklaras ofta med invandrarens kultur. Kultur verkar vara det enda invandrarna har för mycket av. (Forsander 2002, 237-238.) Ibland kan dock dessa etnospecifika färdigheter vara till nytta. I den stödjande och trygga miljö som teatergruppen kan utgöra kan man få bli sedd som man själv väljer att presentera sig. Man kan hämta sitt kunnande till gruppen och den egna kulturen blir en resurs. Det unika hos en person kommer fram på ett positivt sätt.

Tulee nähdyksi sitten siinä uudessa ympäristössä ja kuitenkin niin kuin jossain yhteisössä, joka on jo tukena ja turvana, mahdollisesti puhuu äidinkielellään tai laulaa tai esittää tanssin, jonka on osannut ikänsä mut jota kukaan täällä ei oo nähnyt ja tavallaan se erityislaatuisuus tulee positiivisella tavalla [...] L1

I gruppdiskussionen diskuteras också motsatsen till att bli sedd. Att vara en nolla. Om man kommer till Finland och inte har jobb är det lätt att känna sig otroligt ensam och se situationen som hopplös. Teaterprocessen är emellertid en kollektiv process där man får kontakt med andra människor och även kontakt med sig själv.

L3: Jos lähtee mukaan teatteriprosessiin, niin silloin on mukana yhteisöllisessä prosessissa, semmoisessa muutoksen tilassa, mitä teatteriesityksen tekeminen tarkoittaa, ja sen prosessin aikana saa yhteyden niihin muihin ihmisiin mutta myös yhteyden omaan itseen, koska et voi tehdä sitä teatteria, ellet sä saa niin kuin yhteyttä omaan itseen ja tän prosessin kautta tapahtuu tämä hirtittävä EU-sana "voimaantumisen" mutta se pitää täs must todella paikkaansa, että ihminen niin kuin tulee vahvemmaksi

L1: se on hyvä sana

L3: se on hyvä sana sitten loppujen lopuksi

Empowerment är det ord som trots ett visst motstånd från talarens sida bäst beskriver vad som sker i processen. Man blir starkare. Huvudtyngdpunkten inom *community art* ligger just vid empowerment, att med konstens medel koncentrera sig på den kraft som föds i skapandeprocessen (se Liikanen 2003, 51). I teaterprocessen är det nära på ett måste att berätta något om sig själv, blotta sitt innersta. Man måste vara i kontakt med sig själv. Det kan öppna dörrar till äkta möten med andra och till att lära känna sig själv.

Teatterissa täytyy aina jotenkin olla siinä kokonaan, että jotenkin nahkoineen ja karvoineen. L1

Detta helgjutna deltagande gör att teatern har möjligheter att skapa verkliga förändringar i människor och att skapa verkliga kontakter mellan människor på ett annat sätt än till exempel deltagande i seminarier. I teaterprocessen är nämligen emotionerna också närvarande, utöver intellektet och kunskapen. När man berättar något om sig själv genom miner, gester, ord eller känslor kan det födas en andlig kontakt människor emellan.

Koska sit täs koko prosessissa on koko ajan mukana paitsi äly ja tieto, niin myös emootiot, niin niillä on niin kuin todellisia muutoksia ja niillä on niin kuin todellisia kontakteja, mitä syntyy ihmisiin ihan eri tavalla kuin jossain osallistumalla seminaariin tai jotain tämmöistä. L3

[...] mitä ajattelen, että tossa jutussa saattoi löytyä, niin se henkinen yhteys toisten ihmisten kanssa, että jos lähtee teatteriryhmään, niin se on erilaista kuin ehkä mennä johonkin liikuntakerhoon tai johonkin jalkapalloporukkaan, jossa varmasti on myös kontaktia paljon. Teatteriryhmä, siin syttyy jotain semmoista, siin on pakko kertoa jostain sisimmästäs, vaikka edes ilmeillä tai eleillä mut mahdollisesti vielä jopa sanoilla ja tunteilla, ja sitten löytää sieltä sitten niitä hengenheimolaisia, vaikka vaan yksikin. Mut se on hirveen paljon, jos sä oot vieraassa maassa, tai vaikka ois tutussa Suomen-maassakin, niin se on paljon, jos löytää yhden hengenheimolaisen. L2

Förutom kontakten till sig själv är kollektivet i centrum. Gemenskapen i gruppen är essentiell. En av deltagarna låter kvinnan i vinjettberättelsen komma från en mera kollektiv kultur och följaktligen lider hon av en brist på kommunikation i det nya landet. Det talas om gemenskap på två olika plan i det empiriska materialet. Det första gäller gemenskap baserad på gruppammansättningens karaktär och det andra handlar om den gemenskap och tillhörighet som föds genom den gemensamma upplevelsen. Vad gruppammansättningen beträffar så talas det om ett igenkännande och samförstånd som finns mellan människor i liknande livssituationer och med liknande erfarenhet i baggaget. Det finns sådant som kan förstås bara av dem som själva råkat ut för samma saker.

[...] varmaan ihan hirveen tärkeä siin on just tää ihmisten kohtaaminen mut niin, et on joku, jonka kanssa voi jakaa kokemuksia niinku myös jotenkin alkaa kertoo sitä, että kuka mä olin ennen, et on niinku joku joka ymmärtäis. [...] Mä voin kuvitella että me ymmärrettäis kaikki toisiamme puolesta sanasta jos me oltais Timbuktussa, niin samalla tavalla varmaan täytyy olla sellast, et jos on tullut Suomeen aikuisena jostain, niin on tiettyjä asioita, jotka jotenkin ymmärtää vaan kun on tullut, ja sit se voi olla asia, josta ei jaksa jauhata tai asia, jolle tekis mieli nauraa, mut ei viitti, kun noikin on täällä. L1

Å andra sidan betonas gruppens heterogenitet på alla tänkbara plan. Ålder, nationalitet, fysik, erfarenhet av teater och orsak till medverkan är saker som varierade stort inom gruppen. Detta är något som i synnerhet kommenterades av deltagarna och alltid i positiv ton. Det är värt att notera att deltagarna de facto inte alls talar om att de delade livssituation och erfarenheter med

de andra i gruppen. Detta kan givetvis bero på att majoritetsbefolkningen ser invandrarbefolkningen som en mera sammanhörande grupp än vad de själva upplever sig vara. Samtidigt utesluter inte upplevelserna varandra. Deltagarna kan ha uppskattat utbytet med kvinnor som liksom de själva flyttat till Finland utomlands ifrån samtidigt som de uppskattade mångfalden i gruppen. Ledningsgruppen grundade säkert sina uttalanden om igenkännandets betydelse på basen av interaktionen i Kalevalagruppen. Kanske var upplevelsen av att göra något tillsammans ändå större för deltagarna själva. Glädjen i att göra en föreställning, att skapa något från början till slut lämnade mera bestående intryck. Även om de inte nämnde just igenkännandet eller samhörigheten med andra i samma situation, så kan man tänka sig att gruppsammansättningen de facto spelade en stor roll. Det hade säkert känts annorlunda att vara den enda "utbölingen". Man kan fråga sig om deltagarna i Kalevalagruppen ens hade gått med i sådan teaterverksamhet där alla andra tillhörde majoritetsbefolkningen.

Mut täs kaikessa, mitä sanotaan, on hyvin oleellista, että nyt me puhutaan [...] lähtökohdiltaan tasa-arvoisista prosesseista. Meinaan, tämä muualta Suomeen tullut nainen ei ole yksinään se toinen ja erilainen jossain umpisuomalaisessa yhteisössä, vaan nää on ollut monikulttuurisia yhteisöjä, mistä on lähetty liikkeelle. Siin on ihan ihan ratkaiseva ero kun kukaan ei ole ollut vähemmistössä, kun kaikki on ollut niinku vähemmistössä. L3

Deltagarna saknar dock inte en medvetenhet om gruppsammansättnings betydelse. En deltagare konstaterar till exempel hur viktigt det var att se utlänningar jobba tillsammans.

It was important to see how us immigrants, (skratt) foreign women, work together to make Kalevala. D6

Först använder hon termen invandrare, lite självironiskt kan tycka, på basen av skrattet, eller som en bild av hur andra såg gruppen. Det är viktigt att det var just invandrare som gjorde något finskt. Vikten av att det även fanns finländare i gruppen behandlas endast i förbifarten av deltagarna. Man kunde till exempel fråga dem om obegripliga saker i Kalevala. En liten glimt av en finländsk deltagares erfarenheter kommer fram i följande citat ur en intervju i Why not?- rapporten (2007) Genom hennes tankar flyttas fokus samtidigt till den andra nivån av gemenskapen - gemenskap genom gemensamma upplevelser.

Muistatko joitain hetkiä/käännekohtia?

Me olimme aluksi todella kaukana toisistamme. Mutta kerran, kun improvisoimme ja meillä oli

yhteinen uhka, me pelkäsimme yhdessä, silloin menimme suppuun ja syntyi yhteinen kokemus. Se oli hieno hetki. Ja kerran kun tarina oli hukassa, aloimme kuiskailla, en tiedä miksi, silloin, yhtäkkiä, meillä oli yhteinen maailma.

Denna deltagares upplevelse diskuterades under gruppdiskussionen. Att dylika saker en lång tid efteråt känns viktiga visar på upplevelsernas betydelse i teaterprocessen. Det sker något med en.

[...] ne on just ne kokemukselliset asiat, jotka [luovat] sen teatterin tekemisen erityisyyden etenkin tossa, et se, et mulle tapahtuu jotakin, mä niinku yhtäkkiä ymmärrän tai kuulen tai huomaa. L1

Också den person i ledningsgruppen som intervjuades skilt nämner den gemensamma upplevelsen som teaterns styrka. Denna upplevelse delas först under repetitionerna, och sedan med hela publiken. Den gemensamma upplevelsen sammansvetsar gruppen. Man hör ihop. Under gruppdiskussionen berättas om en Monita-artist som i en annan kortare teaterprocess kände sig gammal och malplacerad. Efteråt erkände hon att hon först undrade hur hon skulle klara sig i gruppen. "Men nu, utbrast hon, hör jag hit!" Att någon känner att den inte "hör hit" kan till och med vara en glädjenyhet. Regissören förklarar att en kvinna som varit borta en längre tid från Kalevalagruppen kom tillbaka för att göra ett inhop. Efter repetitionen kom hon fram till regissören:

"[Teija], mä en pysty, en mä pääse tähän porukkaan enää." Ja silloin mä ajattelin: "jess, meil on porukka, johon ei enää pääse." L2

Det handlar inte om viljan att utestänga någon utan om insikten om att det hade bildats en grupp känsla, ett kollektivt "vi". Den kräver emellertid ett engagemang av sina medlemmar. Och medlemmarna i Kalevalagruppen talar varmt för detta engagemang och vad det innebar. I följande kapitel tas engagemangets med- och motgångar till behandling.

8.1.3 Engagemang

I ledningsgruppens vinjettberättelse talades det om kraven på engagemang som Sara i berättelsen till slut kom att uppskatta. Jag tolkar frågan om engagemang som en av de allra viktigaste också i deltagarmaterialet. Engagemanget ses som en plikt, som en njutning och som ett problem, men framförallt som något som på slutet betalar sig i ett resultat man aldrig trodde man skulle uppnå. Frågan om engagemang understryker det processartade i skapandet

av en föreställning. Ett av problemen i början av Kalevalaprojektet var att man aldrig kunde veta vem som skulle dyka upp på repetitionerna. Det definieras till och med som det största problemet. I ledningsgruppen talas det om en krispunkt när man inte längre kunde acceptera att folk kom och gick som de tyckte.

L1:sellanen kriisikohta, joka oli tossakin tai parikin, et niinku tuleeks täst jotain? Vai onks tää tällanen ihmeellinen avoimien ovien käytävä, jonka läpi kuljetaan ja kukaan ei tee mitään tai ei jotenkin niinku...

L2: sitoudu siihen

Att binda sig till projektet trots att projektet förvandlades från betalt jobb till hobby upplevdes av en av deltagarna som en hederssak.

D6: At the end, when they explained that there will be no money for the participants, some of them dropped out, but of course following this thing I told you that I got involved since the beginning, then I thought like, I cannot say no. I promise, I will continue (smått skrattande)

MW: aha, you felt it was your duty?

D6: my duty, but at the same time if I balance, I thought like, it will be good because I will learn new things and it will be important for me to learn art that I have never done in my life. So, why not?

Samma deltagare betonar flera gånger hur viktigt det var att folk engagerade sig trots att de inte fick betalt, de gjorde det för att de tyckte om det. Också en annan deltagare betonar vikten av att alla var seriösa i sitt engagemang och samtidigt njöt av att vara med. Gemenskapen stärktes vidare av att deltagarna hjälpte varandra. Detta uttalade engagemang från deltagarnas sida kan kanske förklaras av att dessa deltagare hörde till den aktivaste gruppen.

Loppujen lopuks sit kuitenkin se ydinryhmä, joka itse siinä esityksessä oli mukana, niin oli kyllä ollu juuri se aktiivisin ihan alusta asti – ja se kiinnostunein. L4

En annan deltagare medger utan omsvep att hon inte hörde till de aktiva utan tvärtom var en del av problemet. Problemet uttalas också här vara att folk kom och gick, vilket i sin tur ledde till att man aldrig kunde veta vad som kunde repeteras just den dagen.

Well the problem is people, I'm also one of them, the guilty one I guess. I didn't take it seriously and I guess, okay, people have their own hobbies and is quite a lot of time needed and people tend to take it just as a hobby, I think, so there is this laid-back feeling, I guess [...] and we often find that various people don't turn up. Some turn up for a couple of weeks, then drop off for another few weeks and then come back again. So I think this is one of the problem for this project. D7

Engagemanget, eller närmare bestämt bristen på engagemang var alltså ett problem. Huruvida detta berodde på en annorlunda tidsuppfattning eller på att det gällde hobbyverksamhet som naturligtvis är frivillig, är en annan fråga. Hobbyverksamhetens natur diskuterades av både ledningsgrupp och deltagare. Både inom ledningsgruppen och bland deltagarna uttalas en viss förståelse för att en hobby är en hobby och att folk har många andra saker de måste sköta. Men samtidigt antyds det att det måste kunna ställas krav också på frivillig verksamhet.

[...] että jos ei harjoitusajat sovi, niin sitten ei sovi. Porukka syntyy niistä, jotka on paikalla. Ja tavallaan myös se, että missä kulttuurissa tätä nyt tehään, et tätä tehään nyt Suomessa, ja täällä on totuttu siihen, että vaikka on harrastuski, ja oli harrastus tai ei, niin jossain kohti täytyy sit ruveta järjesteleen [...] L1

Kravet på engagemang som ställdes kändes inte orimligt bland deltagarna. Det att man inte får betalt är inte en orsak till att inte ta uppgiften på allvar, menar en av deltagarna. Hon antyder dock att frågan om engagemang ledde till vissa kulturkrockar. Hon efterlyste lite större respekt mot deltagarna i vissa situationer.

If you are not paying people it doesn't mean that you [the participants] can do whatever you want and no-one can tell you anything, no. But I think it's important that respect is really in the first issue, more than [...] your own passion for things. D6

Deltagaren menar dock att det är naturligt att ha bra och dåliga erfarenheter i en grupp med olika personligheter och olika sätt att göra saker på, precis som i livet i stort. Alla var trötta och stressade efter en repetitionsperiod som upplevdes som mycket lång, men det viktiga är hur man säger till åt folk, säger deltagaren. Hon säger också att hon tog upp frågan till diskussion med den/dem det berörde, vilket tyder på en rätt öppen atmosfär.

Det verkar som om ovetskapen och osäkerheten kring vad det egentligen skulle bli av projektet var en delorsak till att deltagarna inte engagerade sig. Alla deltagare vittnar om en viss förvirring i början. Vad skall det bli av det här? Hur skall det fungera med så många språk i föreställningen? Kommer det innovativa greppet att fungera? Att det till slut fungerade så bra var en överraskning. En deltagare tror att hon hade varit mera engagerad från början om hon hade vetat hur viktig processen skulle bli för henne.

[It] was a very interesting journey and one that I value quite much, and I have to say, unfortunately, while I was in the project I didn't realize that it was going to be so meaningful to me in the end, otherwise I would have been more committed. D7

Ledningsgruppen vittnar också om en process där deltagarna började binda sig till projektet i takt med att de hade ett klart mål, i takt med att de visste vad de skulle göra.

- L1: Se oli hieno jotenkin, et miten se koostui se porukka. Mä muistan kans ton, et mä tulin seuraamaan jotakin harjoituskertaa ja niinku silleen, et hei – nythän täällä on samoja ihmisiä ja...
L2: joita sä oot nähnyt ennenkin (skratt)
L1: Näähän on niinku pääasiassa tän harjoitusajan täällä, ja nää ei oo silleen jotenkin, että sinne ja tänne ja liukun lärkyn vaan että ne...
L3: niin niin, vaan ne tietää, mitä ne on tekemässä.

Regissörens förmåga att inspirera folk till engagemang får också beröm.

Ne ihmiset jotka siinä sitte esiintyi [...] oli kyllä siihen hyvin sitoutuneita, että he niinku sai sen syttyyn, mikä oli kyllä must myös [ohjaajan] ansiota. Hän oli ryhmän vetäjänä ja innostajana hyvin taitava. Hän sai ihmiset sillai mukaansa, vaikka sit oli paljon näitä käytännön ongelmia, et aina joku puuttui ja kaikkee tämmöstä. L4

Att se hur saker faller på plats hör till det mest tillfredställande i teaterprocessen. Av den åsikten är jag själv som skådespelare och detta märkvärdiga skeende som kan inträffa så sent som någon dag före premiären kommenterades av både ledningsgrupp och deltagare.

Kun tekee esitystä, niin se on joka kerta yhtä hämmästyttävä sitten se loppuvaiheen loksahdus, kun tulee kaikki nää, et aijoo, kun tekee niitä viimeisiä muutoksia, et tietenkin näin, miksen mä kaks kuukautta sitten ymmärtänyt, että tietenkin se menee näin, no tää on ihan selvä, tää on näin, joo. Ja siihen on tarvittu sitten kaikki ne kymmenet ja kymmenet harjoituskerrat, ennen kun ne tulee nää, da da, tossahan se nyt sitten on. L3

För teaterarbetarna i ledningsgruppen var det häpnadsväckande att se vilka jättelika framsteg Kalevalagruppen gjorde under de sista repetitionerna. Hur förvånande måste det inte då ha varit för de deltagare som inte hade erfarenhet av att se denna process. En deltagare ser tillbaka på detta som det allra bästa minnet av Kalevalaprojektet.

I think the best memory is that one day, uh, it was the final week of rehearsal and we still haven't got the whole scene together. We have been rehearsing various parts, we have been playing with ideas, we have been playing with expression [...] and we haven't put the scene together one week before and now it's like really thinking, oh my God, you know, is this gonna work? And I was dragging my feet to go to rehearsal that day and I was late and [the director] was really angry that day. [...] But then that day she put everything together and I really have such respect for her. It was not I don't have respect for her before that but after that I just felt, wow! I took my hat off to her, I mean, and then we rehearsed two more days in the evening and then it was performance. We put the scene together like three rehearsals before the actual performance. That was one of the most amazing things and also how we all became quite

disciplined and worked very, very, very well together (stort skratt) after that. It's like the whole piece just fit together right after that. Everything works, you know? D7

Plötsligt visste alla vad de skulle göra. Det var ingen panik före föreställningen, ingen brådska. Och små missar i själva föreställningen rubbade inte gruppen.

Yeah, we had our stumble during the performances, like I forgot my hat, I forgot my line, somebody forgot to come in during some scene or things like that, but then, you know, everybody just helped out on stage and they know what to do [...] we just carry on and like a professional [...] So we sort of grew up very quickly in the last week. D7

Också regissören och de andra i ledningsgruppen vittnar om denna utveckling. Något hade fallit på plats och deltagarna uppförde sig som proffs. Men så hade de också hunnit växa till sig under en lång repetitionstid. En deltagare inser att det var upprepningarna av samma scener om och om igen och de otaliga improvisationsövningarna som hade förberett dem inför slutkulminationen. En i ledningsgruppen uttrycker det så här:

Se niinku välillä sietämättömän epämääräisen pitkä aika, mikä siihen kaikkeen käytettiin sielt edellisestä toukokuust seuraavaan toukokuuhun, niin ne, jotka seuloutuu jotenkin jäämään, niin niillehän kertyy, ne kerkee jotenkin kasvaa sen jutun kokosiksi. L1

Varför uppehålla sig kring frågan om engagemang i teaterprocessen i en pro gradu-avhandling som handlar om vad teater kan ge invandrare? Under rubriken engagemang har jag behandlat teaterarbetet som en process. Man måste engagera sig för att se slutresultatet och under resans gång lär man sig mycket.

I would never thought it would come up so nice, to be honest. [...] It took almost a year of preparation but I think the journey is the most valuable thing of the whole project. D7

Känslan av att övervinna svårigheter och av att lyckas gör människan starkare. Min tolkning är att engagemanget leder till empowerment.

8.1.4 "People live to express themselves" - betydelsen av att uttrycka sig

"I understand community performance to be work that facilitates creative expression of a diverse group of people, for aims of self expression and political change" (Kuppers, 2007, 3).

Behovet av att få uttrycka sig kommer fram både i ledningsgruppens och deltagarnas vinjettberättelse. Dels handlar det om ett allmänmänskligt behov, om att få ge utlopp för känslor, berätta om det som finns längst inne. Dels handlar det om glädjen att uttrycka sig genom teaterns eller andra konstformers redskap. Att få nya uttrycksmedel. Det är intressant att båda dimensionerna finns med i såväl deltagar- som ledningsgruppmaterialet. I sin vinjettberättelse funderar en i ledningsgruppen att den viktigaste saken för kvinnan som gick med i teaterverksamheten nog är att hon får uttrycka sig om det liv hon levt och det liv hon lever just nu i ett nytt land. En deltagare säger att när det går dåligt för en kan det vara svårt att vara positiv, men det underlättar om man får ge uttryck för det man känner. Människan lever för att uttrycka sig.

People live to express themselves and I think that is a very important thing to learn. Actually, it's not very easy to express oneself and a lot of people are very self-conscious, so it might be a very good method to bring people out. I think only when people are open-minded and they could express themselves and be more accepting, then they could be more [...] positive towards things in life. [...] Sometimes, when life is not working out, as not having a job, or having a bad relationship etc. it could be very difficult to be positive, so it's a very, I think, important thing to learn to express oneself and be positive. D7

Konsten att kunna uttrycka sig kan alltså vara speciellt viktig då man har det svårt. Man behöver ju inte ställa sig på scenen för att ge uttryck för det man känner. Men kanske det ibland är lättare att komma åt sina känslor via ett konstnärligt uttryck. Teaterforskaren Toivanen (2007, 121) hävdar att teatern ger mångsidiga möjligheter att behandla och uttrycka känslor och tankar om världen runt omkring en. Rollerna ger en möjlighet att förstå både sig själv och sina medmänniskor samtidigt som man kan pröva sina gränser. Teater som uttrycksform kan överskrida alla slags gränser, till och med språkgränser, fast språket beroende på uttrycksformen ibland kan vara en begränsande faktor.

Teatterin rajoite saattaa nyt sitten olla tämmösissä tapauksissa just tää kieliasia, mut ei tietysti välttämättä. Tässä mun mielestä ei muodostunut täs monitaprojektissa mitään estettä [...] ja sitten just ehkä se tärkeä asia, että teatterihan voi ilmaisumuotona, niinku esimerkiksi musiikkikin tai joku tällainen vastaavasti esittävä, ylittää kaikkia rajoja ja tuoda sit ihmisiä eri tavalla yhteen sen teoksen puitteissa. L4

En av deltagarna uppskattade speciellt detta att teatern kan integrera människor med olika bakgrund. Dessutom glädde hon sig åt att hon genom Monita-projektet upptäckte att hon kunde uttrycka sig genom tidigare obekanta konstformer.

I have never been in theatre until I started Kalevala and I like very much to go to the theatre, I enjoy it, but when I was part of it I did it with all my heart because I thought like, oh, that's very nice to express or important for me. D6

Under en brainstorming-session kom det fram många fina idéer från deltagarnas fantasi. Att glömma sig själv och bara låta kreativiteten flöda var en fin upplevelse.

When we start like acting and self-express like naturally what it comes it was very good because everybody forget, you know, about the space or everything, so you just start saying things and many interesting stuff brought up and they put like different images on the floor and then you have to imagine something and pick up the image and then perform for everyone what you thought about that story, and with music as well; with sounds, and you take it seriously so you enjoy it and at the same time you create your own story. I like it very much, yes. D6

Det som denna deltagare upplevde och som också kom fram i en annan deltagares upplevelse av hur allt föll på plats i slutskedet av repetitionerna och under föreställningarna (se kapitel 8.1.3), kan liknas vid de psykologiska termerna flow och peak experience. Mihaly Csikszentmihalyi (2005) använder flow-begreppet för att beskriva den starka känslomässiga upplevelse som en kreativ prestation kan ge då den involverade helt och hållet går upp i det han eller hon gör och känner glädje, lust och välbehag. Toivanen (2007, 121-122) använder termen toppupplevelse för en personlig upplevelse av att lyckas. Det är ett tillstånd där den involverade finns precis i nuet och inte tänker på framgång eller misslyckanden, utan motiveras av den njutning han eller hon känner. Detta välbehag som föds i den konstnärliga processen gör arbetet betydelsefullt för individen. I bästa fall är toppupplevelsen en djup företeelse som förändrar medvetandet och som motiverar individen att fortsätta med konstnärligt arbete. (Ibid., 122.) Denna motivation måste ha "drabbat" Kalevaladeltagarna eftersom alla deltagarinformeranter var intresserade av att fortsätta med teater i någon form. I kapitel 10.2 dryftas invandrades konstbehov närmare.

8.1.5 Förtroende och misstro

"Writing about cooperation and solidarity means writing at the same time about rejection and mistrust...Everyone is affected directly by the quality of trust around him or her." (Mary Douglas 1986, 1).

Att uttrycka sig verkar på basen av det empiriska materialet ha en välgörande effekt. Upplevelser av att lyckas och att övervinna sig själv ger ökat självförtroende. Men det är knappast en automatisk process. En trygg och förtroendeingivande atmosfär är en bra grund. Att ha förtroende för någon och ge detta förtroende är viktigt. Inom ledningsgruppen diskuterades vikten av förtroende. Dels diskuterades det förtroende som regissören gav deltagarna när hon förväntade sig att de skulle klara av det ena och det andra.

L1: Mikä tos teatteriprosessissa oli myös huikee seurata sivusta, että miten paljon [ohjaaja] esimerkiksi niinku luotti siihen, että okei, sä et oo ikinä näytelly, mut ei se mitään. Kun sul on tota intoa, niin sitte tossa sul on hommaa ja suomeks vedät ton ja yhdessä harjoittelette ton ja kyllä sä sen laulunkin laulat ja niinku tavallaan se luottamus [...] jotenkin turvallisuus ja luottamus...

L3: ne on tärkeitä molemmat

Detta förtroende återspeglas i hur man klarar av situationer. Om någon ger en förtroende så klarar man bättre av en uppgift. En invandrare kan emellertid stöta på misstro i många sammanhang.

L1: kyl mä uskon, että ihminen saa parhaiten elämästä kiinni, jos sille ei sanota, et me epäillään sua kyllä koko ajan, mutta yritä vaan!

L3: no miten sä itse käyttädyt siinä tilanteessa, jos sinuun suhtaudutaan niin (skratt i rösten)

L2: joo, joo, et silleenhän ne varmaan monet työpaikassa suhtautuu, et kaikista aistitaan se epäily

L1: niin, ainakin toi viranomaisvastaanotto, niin siinä

Forsanders (2002, 218) undersökning bekräftar att det råder en förtroendebrist mot invandrare på arbetsmarknaderna. Utländsk utbildning uppskattas inte och det hänvisas till en brist på lämplig social kompetens. Förtroendet som gavs inom Kalevalagruppen, liksom den demokratiska hållningen, uppskattades av deltagarna. Två av dem poängterar att alla uppmuntrades till att dela med sig av sina idéer och uttrycka sina åsikter. Unika idéer om hur till exempel en scen kunde genomföras framfördes och under kompetent ledning blev det en

fungerande helhet. En av dem som skapade också genom att skriva scener beskriver möjligheten så här:

I was happy because I have always liked to write and it's important when you know that the imagination has not limits and then you can just say things and maybe the other one will love it and other one will say "what is that crazy stuff?" but for me was good. [...] I was so happy about it and that they gave me the opportunity, so when they asked something and I do it, it was good for my self-esteem as well. When you know that the work issues and situations sometimes is not like you want, of course it's good to show that you can do things. D6

Förtroendet är emellertid inte en enkelriktad process. Det visade sig under gruppdiskussionen att konstnärer under årens lopp riktat en del misstro till Cassandra. Rädslan att bli utnyttjad ligger och lurar och förstärks av den kolonialistiska historien.

[Se, että] meitä käytetään hyväksi, tulee niin helposti, niin helposti, siis vaikka ei oiskaan kysymys hyväksikäyttötilanteesta, mutta kun historia on kolonialistinen, niin meillä on monta sataa vuotta niskassamme, kun me ollaan tämmösiä valkonaamoja, niin se on tossa nurkan takana ja ihan kengänpohjassa, niin lähellä. L3

Det gäller alltså att skapa förtroende åt båda hållen. Liksom det konstaterades i samband med teorin om socialt kapital (kapitel 3.1) så är det viktigt att skapa förtroende på mikronivå. Varje förtroendefullt förhållande mellan en infödd finländare och en invandrare kan öka förtroendet mellan kulturer och folkgrupper. Det är också skäl att minnas att förtroende inte bara är en resurs utan att det också kan vara en risk, eftersom det är lätt att utnyttja någons förtroende (Pehkonen 2004, 43). En av Monitakonstnärerna hade dåliga erfarenheter i baggaget, berättas det i ledningsgruppen, och det var svårt att få ett kontrakt till stånd på grund av hennes misstänksamhet.

Den som inte upplever att man får något för sitt arbete kan lätt känna sig utnyttjad. Däremot ökar förtroendet då man upplever att man blir erbjuden något. När en i ledningsgruppen räknar upp kursutbudet som erbjöds inom Kalevalaprojektet konstaterar hon att hon i något skede började uppleva att deltagarna hade en känsla av att de faktiskt fick något. Regissören sekunderar och tolkar denna känsla som en känsla av att någon bryr sig om. Denna upplevelse ser jag bekräftas av alla intervjuade deltagare. Visserligen fick de inte betalt, men de erbjöds gratis kurser. Två av deltagarna talar till och med om att den utbildning de fick kunde liknas vid en seriös teaterutbildning

I suppose that's a proper theatre training if anything. All the physical things that you do in theatres, we have underwent it, [...] including buto movement as a matter of fact. It was very

good experience to have done all of this and vocal technique and, oh well, that was almost one year of training, so I would say it was like a legitimate theatre training. D5

I never thought that I would actually almost get a course in theatre. D7

Övningsutrymmena i Teaterhögskolan uppskattades också.

I loved the school, it was so nice, and the opportunity when we study there. It was really nice for us, the big halls and they have these places so we can sing and participate, so it was good. D6

Deltagaren använder ord som möjlighet och deltagande. Jag tror att utrymmena de facto spelar en roll. De förmedlar något om betydelse. Om man ställer det bästa till förfogande för en grupp människor som annars ofta är i marginalerna av samhället, åtminstone vad gäller kulturellt deltagande, förmedlar man att deras arbete är betydelsefullt. Detta kan leda till ökat förtroende gentemot majoritetsbefolkningen.

8.2 Teater som solidaritetsfrämjande politik (politiskt plan)

Ett samhälle som accepterar en mångfald av kulturella identiteter och som värderar autonomi borde sträva efter att konstruera mångfald på ett sätt som tillåter oss att lära oss om andra och i processen själva förändras. Detta kräver ömsesidigt förtroende mellan reflekterande och självbestämmande individer. (Misztal 1996, 236; Suurpää 2002.) Detta aktiva förtroende kommer enligt Anthony Giddens (1994, 187) an på ett större institutionellt "uppöppnande", dvs. mindre traditionella, mindre rigida och mindre hierarkiska förhållanden inom den ekonomiska och politiska sfären. Hur kan teater bidra till detta? På mikronivå främjas måhända det aktiva förtroendet av ökad växelverkan och ökad förståelse för andra kulturer. Projekt av Kalevalagruppens karaktär skapar sådana möjligheter.

Must tuntuu, että täntyyppinen projekti, kuin esimerkiksi mitä tää Monita-projekti oli, niin mun mielestä semmosessa on just mahdollisuus oikeesti oppia tuntemaan jotain asioita tai jotain puolia, niin kuin esimerkiksi jonkun ihmisen kulttuurista tai sen ajatusmaailmasta tai sen ajatuksista, ja se on must jo iso asia. L4

I ett mångkulturellt samhälle krävs en ny approach i integrationsprojekt som strävar efter empowerment för deltagarna. Strävan till empowerment borde sträcka sig till majoritetskulturen såväl som till minoritetskulturen. I en ömsesidig process stärker båda parterna varandra. Aktiviteter där båda parterna samarbetar är viktiga redskap för kulturell

förståelse. Janhonen-Abuquah och Palojoki (2005, 363-365) konstaterar att det forskas i mångkulturalism och att mycket mångkulturellt arbete utförs. Men de frågar sig också om finländare är nyfikna på och öppna inför andra kulturer i vardagen? I sin undersökning av tio olika integrationsprojekt (av vilka ett projekt utfördes inom Cassandra år 2000) konstaterade de att ett problem var att få till stånd verklig interaktion mellan majoritets- och minoritetsrepresentanter. Exotiska fester är intressanta, men det fanns ingen riktig interaktion mellan publiken och de uppträdande. Utmaningen låg i att aktivera invandrare och finländare att ta del i samma verksamhet. Teater och fotboll konstaterades vara verksamhetsformer där de kulturella gränserna raserades. (Janhonen-Abuquah & Palojoki 2005, 363-365.)

Genom interaktionen finländare och utlänningar emellan kan man lära känna varandra bättre och därmed varandras kultur. Detta utbyte får politisk karaktär i form av dess solidaritetskapande verkan. En av deltagarna talar om intressanta diskussioner med finländarna kring figurerna i Kalevala. Hon nämner interaktionen mellan finländare och utlänningar i teatergruppen som en faktor som kan öka förståelsen och kunskapen mellan kulturer. Regissören ger en viss inblick i finländarnas fascination över kulturutbytet när hon citerar en dam som efter repetitionerna brukade utbrista: "Ihan niinku mä olisin ulkomaanreissun tehny! Tää on mahtavaa! Tää on niin ihanaa!" Damen ifråga undrade om det verkligen var så att också hon som finländare fick komma med i gruppen.

Teater som solidaritetsfrämjande politik verkar på åtminstone två plan. Dels handlar det om ett kulturutbyte inom gruppen och dels handlar det om ett synliggörande. Kvinnorna i Kalevalagruppen talar om teaterns möjligheter till detta synliggörande.

It's important to express that you are here in society or I was convinced. I like the goals of this project so I thought like, we are here and you cannot deny foreigners are in Finland and every day is opening more and it's a good way to show that we like the culture and that we want to be part of it as well. D6

Teatern är ett medel att visa att man finns. Finländarna kan inte längre förneka etniska minoriteters existens. Engagemanget kan också vara ett sätt att visa god vilja, att man är intresserad av landets kultur och vill vara en del av den. Men finns det intresse åt andra hållet? Är processen ömsesidig? Finländarna bör också vara aktiva.

I think it's quite important for Finland that now that we are so many people from other countries that they are eager also to learn why people are coming and what to expect from them as well. So theatre is a good way to show those ideas or those goals that we have, that's a good way. D6

Det är slående hur likadant en kvinna med invandrarbakgrund i Janhonen-Abruquah och Palojokis undersökning (2005, 366) uttrycker sig: "It's nice when Finns and foreigners are together. We want to be with the Finns, learn the language better and get acquainted with the culture and be part of their culture." Det verkar finnas en större vilja till interaktion från minoritetssamfundets sida än från majoritetens.

Även i Hull-House projektet handlade det om att synliggöra. Där ville man synliggöra immigrantbefolkningens problem och peka på missförhållanden. Battye och Cabral (2003, 92) beskriver ett interkulturellt teaterprojekt i form av fysisk teater skapad av filippinska och thailändska hushållerskor i Hong Kong. Föreställningarna undersöker deltagarnas kulturella rötter, men också frågor som gäller deras arbetsförhållanden i Hong Kong. Föreställningarna ges utomhus så de når människor som är ute på vanlig söndagspromenad. En av teaterns funktioner är att synliggöra hushållerskorna i Hong Kong.

I kapitel 6.3.2 talades det om hur invandrarna inte vill bli tolererade på avstånd utan att de önskar interaktion med majoritetsbefolkningen. Teater kan vara ett sätt att dela sina visioner med majoritetsbefolkningen. Teatern som är den mest offentliga av alla konstformer har en speciell roll när det gäller att kollektivt utforska idéer, värderingar och känslor. Den är en plattform där samhället kan få ny skepnad i fantasin. (Nicholson 2005, 19.) Den politiska dimensionen i teater kommer sig av att konst inte bara reproducerar kulturella värderingar utan också aktivt verkar för kulturell och social förändring. "Art is not merely contemplation, it is also action, and all action changes the world, at least a little" (se *ibid.*, 8). Konst är alltid opinionsbildande, påstås det inom ledningsgruppen. Ett av de viktigaste målen inom Monita är just detta arbete.

Taidetyö on kuitenkin mielipiteen muokkausta aina, siis siihenhän sisältyy aina arvoja, aina välittää jotain arvoja joko tietoisesti tai tiedostamatta, eli meidän työssä Monita-hankkeessa välitetään arvoja, joihin sisältyy ihmisten kunnioittaminen taustasta riippumatta. L3

Den värdering man inom Monita ville arbeta för var respekt för människan oberoende av bakgrund. Att motverka rasism och ta upp invandrarfrågor till diskussion med hjälp av teater har gjorts förr inom Cassandra, också på ett mera explicit sätt än i Kalevalaföreställningen och med ett större massmedieuppbåd. "Aina jonkun tytär" var en pjäs som handlade om kärleken mellan en finsk pojke och en somalisk flicka. Föreställningen var ett samarbete mellan Cassandra och Alexandersteatern och hade premiär år 2004. Om den politiska teaterns roll är att provocera så lyckades man i detta fall. Föreställningen väckte reaktioner, positiva

och negativa. De mest negativa reaktionerna uttalades i en somalisk radiokanal. Pjäsen påstods ha smädat somalisk kultur och islam. I samarbete med kulturcentret Caisa ordnades följande månad en diskussionskväll. (Se Kassandras hemsida.) I skrivande stund turnerar en pjäs vid namn "Zambezi" på olika scener i Finland. Pjäsen produceras av Cassandra och vänder på steken i flyktingproblematiken. Här är det nämligen en finsk familj som måste fly sitt hemland och som söker asyl i den fiktiva afrikanska staten Zambezi. Alla rasister i Finland borde föras för att se den här pjäsen, skriver recensenten Anne Moilanen i tidningen Teatteri (02/08). Pekka Milonoff, regissör och konstnärlig ledare för KOM-teatern i Helsingfors beskriver teaterns styrka så här för tidningen Tutkain (02/2007): "Teatterin ja taiteen voima on siinä, että se tuntee tasolla liikauttaa mahdollisimman syvältä. Se tunnekokemus voi parhaassa tapauksessa aiheuttaa muutoksen ihmisessä, jonka jälkeen ei enää ole entisensä."

Det finns skäl att tro att teater kan verka solidaritetsfrämjande på ett politiskt plan. Detta är naturligtvis ingen automatisk process. Drama är i sig inte automatiskt politiskt radikalt och en politisk teaterföreställning leder inte automatiskt till förvandling (jfr Nicholson 2005, 24). Den kan dock vara ett medel för invandrare och finländare att mötas och utöva interaktion inom gruppen, såväl som den kan synliggöra minoritetsgrupper och väcka reaktioner genom ett samhälleligt budskap. De som kommer för att se pjäser med invandrar tema har ofta redan en solidarisk inställning. En av utmaningarna som jag ser det är därför att nå dem som inte tänker i solidariska banor. Cassandra nådde eventuellt ut till en bredare publik genom Ghadi Boustans dokumentär om "Aina jonkun tytär" med påföljande diskussion i mars 2006 i TV 1 (se Kassandras hemsida).

8.3 Teater som integrationsredskap (socialt plan)

Kunde Kalevalaprojektet hjälpa deltagarna att integreras i det finska samhället? Några av Monitas målsättningar var att Monitakonstnärerna lär sig sedvanor och bruk i det finländska samhället, lär sig finska i praktiska situationer samt ökar sina sysselsättningsfärdigheter. Dessa målsättningar faller rätt bra in inom ramarna för en traditionell arbetsbetonad integration. Mitt intresse ligger fortsättningsvis inte i att evaluera Kalevalaprojektet. Däremot är det intressant att se hur de som varit involverade själva ser på dessa målsättnings betydelse.

8.3.1 Arbetskultur och nätverk

Något som alla i ledningsgruppen var överens om var att deltagarna genom Kalevalaprojektet fick lära sig en hel del om arbetskulturen i Finland. Genom att lära sig hur saker och ting fungerar i Finland växer färdigheterna och möjligheterna att sysselsättas. Det handlar om att veta vad som förväntas av en och vad man själv kan förvänta sig.

Näin puhutaan niinku asiat, näin annetaan palautetta, ja tätä vaaditaan, ja sit asiat toimii näin. Jaaha, mä saan sanoo. Siis ihan tavallaan työkuultuuria. L1

Likaså var de överens om att det fanns en hel del att lära sig. Den annorlunda tidsuppfattningen verkar ha varit ett av de största problemen inom projektet. Att meddela om förhinder är till exempel inte självklart för alla.

L1: Jos ei pääse, pitää ilmoittaa

L2: Joo

L3: Siis tää ei oo todellakaan ilman muuta selvää noin globaalisti, ei todellakaan

L1: No ei todellakaan, se oli yksi niistä ihan...

L3: Siis ei todellakaan. Että siinä he ovat oppineet erittäin paljon, erittäin paljon.

Man kan rätt tryggt göra den generaliseringen att respekten för överenskomna tider är något som är viktigt i det finska arbetslivet i stort. Att "kunna" den finska arbetskulturen är framförallt en fråga om förtroende. En invandrare måste kunna påvisa att han eller hon är yrkesskicklig och lämplig för ett visst arbete *trots* att han eller hon är utlänning. Arbetsgivarna ser inte själva invandrarskapet som berikande. På arbetsmarknaden betonar man alltmer den sociala och kulturella lämpligheten samt vikten av ett gott språk för ökat samarbete. De här faktorerna bildar en social kompetens (så kallad *Suomi-specifik* kompetens) som det är lätt att hänvisa till att invandrarna inte har och därmed kategoriskt utestänga dem, även om det egentligen handlar om ovilja att arbeta med invandrare. Det är därför skäl att granska om kraven är skäliga eller bara en metod att utestänga vissa grupper. (Se Forsander & Ekholm 2001, 73.) Det finns undersökningar som visar att invandrare som fått sin utbildning i Finland åtnjuter ett mycket större förtroende bland arbetsgivare än de som utbildats utomlands. Detta gäller också individer som utbildats i västländer så som England och USA. (Forsander 2002, 216-218.) Även om Kalevalaprojektet varken var en formell utbildning eller betalt arbete för de flesta av deltagarna, kan erfarenheterna som deltagarna fick tänkas hjälpa dem att orientera sig i det finska samhället.

Kunde då projektet öka sysselsättningsmöjligheterna? Åsikterna går isär. En deltagare tycker att utbildningskraven i Finland är så höga att en dylik kurs inte väger tungt. Samma deltagare tillägger dock att Kalevalaprojektet kan vara ett tillägg i cv:n för de Monita-artister som sysslar med teater som yrke. En i ledningsgruppen uttalar sig i liknande banor. Visserligen fanns det säkert en strävan bland yrkesskådespelarna att få kontakter och kanske projektet kunde fungera som en kanal för det, men Kalevalaprojektet var ändå ett rätt anspråkslöst och kortvarigt projekt. Inom ledningsgruppen upplevde man ändå också att vissa arbetsmöjligheter hade skapats, inte nödvändigtvis genom just Kalevalaprojektet, men genom hela Monitaprojektet. Åtminstone tillfälliga arbetsmöjligheter erbjuds. Och vad annat än tillfälligt arbete handlar det inte oftast om på konstens område?

No, kuka taiteen alalla työllistyy kokopäivätoimiseen työhön lopuksi elämäänsä? Mutta niinku keikkaluonteisesti he ovat selvästi kiinni musta kaikki. L3

Ett exempel på ett Monita-evenemang som blivit etablerat är "Kauhua kakaroille", en halloweenfest för barn, som tagits upp på Stoas egen "repertoar". Den som jobbat gratis för någonting kan senare få skörda frukten av det.

Se [kauhua kakaroille] on työllistävä juttu, ja tämän jälkeen mä sanoin, että sit varaatte kans rahaa ja maksatte niille ihmisille sitten täst eteenpäin. Tällä tavalla sitten myös se, että olen joskus tehnyt jotain ilmaiseksi, saa palkkionsa. L3

Nätverksskapandet finns med bland projektets målsättningar, men inte bland de målsättningar jag bad mina informanter kommentera. Nätverken kommer dock självmant fram vid tal om arbetsmöjligheter, både bland deltagarna och i ledningsgruppen. Det visar sig till och med vara det viktigaste målet för Monitaprojektet, vid sidan av opinionsarbetet.

MW: No, mitkä ovat sit tän Monita-hankkeen tärkeimmät päämäärät?

L3: kyl ne [...] on niinku näitten verkkojen rakentuminen, siis yks sektori tämä, että eritaustaiset, eri puolilta tulleet taiteilijat niinku oikeesti kohtaavat toisiaan [...] Minusta lumipalloteoria on niin hyvä, eli että lähetämme liikkeelle erilaisia lumipalloja, jotka toivon mukaan lähtee elämään ihan omaa elämäänsä, ja näin on siis ainakin jossain määrin tapahtunutkin. On syntynyt erilaisia ryhmittymiä, joita ei oo ollenkaan ollu ennen näitä hankkeita.

Snöbollsteorin i nätverksbildandet ligger nära den syn på deltagande som nämndes i kapitel 3.1. Jag tolkar det som att snöbollsteorin handlar om empowerment -synvinkeln. Det handlar

alltså om sådana former av deltagande där idén kommer utifrån men målet är att deltagarna i framtiden skall aktivera sig och handla på eget initiativ (jfr Pehkonen 2004, 52). Man kan också säga att den sociokulturella animationen har samma mål, den fungerar som en katalysator för kulturell verksamhet på eget initiativ. Kulturell demokrati och deltagande är honnörssord inom denna inriktning som i Finland placeras inom socialpedagogikens område. (Leena Kurki 2000; Liikanen 2003) Följande kommentar om en kvinna som "slagit ut i blom" ger vid hand att ett ökat självförtroende kan leda till att man själv skapar sig arbetsmöjligheter.

Hän on nyt sitten [...] siis kiitos summa summarum sen, että hän on ollu mukana Monitassa ja siinä meidän toisessa hankkeessa Moninaiset, niin hän on puhjennut kukkaan. Hän on perustanut firman ja hänellä on töitä. L3

Genom de nätverk som skapades upplevde deltagarna att de fick synlighet och nya kontakter och därigenom ökade sysselsättningsmöjligheter.

Increase employment qualifications? Yes, if you think about the networking. That's quite important and [the organizer] organized quite well these activities so we could be everywhere if we want to. I mean, we can show up in Stoa and they know who we are and then we can go to Suomenlinna and also artists from there you know and they know what you're doing, so it was quite good for everybody I think. But I try to be all the time everywhere, because it was good. Good chances to make contacts. D6

Kassandra has connections, they give you a chance. Like if you are trained like this and if you happen to like acting or singing and then you are exposed and people get to know you and then you get offers, so this is a good channel. D5

Kvinnan i det första citatet har tydligt försökt ta till vara alla möjligheter att få kontakter. De mest aktiva kunde också få ut mycket av kursutbudet. Monitaprojektet har bl.a. erbjudit en cv- och portfoliokurs samt en produktionsplaneringskurs. Dessutom har man gjort en katalog över alla Monitakonstnärer för att ge dem synlighet, visa att de finns (Kassandras webbsidor).

Det finns vetenskapligt stöd för att nätverk ökar sysselsättningsmöjligheterna. Granovetters nätverksteori visar bland annat att det är de svaga banden mellan individer (så kallade bekanta) som är av störst betydelse för att ta sig fram på arbetsmarknaden. I en stor bekantskapskrets sprids information bäst. De svaga banden sammanlänkar också oftare människor från olika små grupper än de starka banden som tenderar att koncentreras inom vissa grupper. (Granovetter 1973, 1376; 1974, 53.) Mina informanter var glada över

kontakterna de fick till olika ställen och människor. Bland annat Valtonen (2001) har i sin forskning kommit fram till att nätverk mellan invandrare utökar sysselsättningsmöjligheterna. Likaså är de finländska kontakterna viktiga. Femtiosju procent av invandrarna i Pehkonens (2006a, 9) studie hade fått arbete antingen via en finländsk vän eller via andra invandrare. Om en finländare kan rekommendera en invandrare för en uppgift är det också av vikt - det handlar om förtroende (t.ex. Forsander 2002, 221).

8.3.2 Språket och "haha-upplevelsen"

Finskan var en viktig del av projektets koncept. I kapitel 6.3.1 kom det fram att deltagarna såg språket som en viktig del av integrationen. Om man inte kan landets språk är man inte knuten till samhället, man känner sig inte hemma. Språkets betydelse för en lyckad integration kan knappast betonas starkare än det görs i den offentliga integrationsdiskursen. Dessutom har många undersökningar (t.ex. Forsander 2002) visat att kunskaper i finska har en stor betydelse för att åtnjuta majoritetens förtroende. Hade Kalevalaprojektet någon inverkan på deltagarnas kunskaper i finska? Inom ledningsgruppen glädde man sig över framstegen hos den Monitakonstnär som arbetade i par med regissören.

No, suomen oppiminen ainakin oli aika huikeeta [...] se vauhti, millä se rupes oppii suomee, kun se opetti [ohjaajan] kanssa ja oli mukana proggiyksissa! Ja toi Kalevalan tekstihän on oikein otollista, kun siin on niinku pakko vähän satsata, et ei se muuten oikein, siit ei saa mitään tolkkua, jos ei oo ä:t ja ö:t oikein. L1

Kalevalatexten var verkligen en utmaning. En i ledningsgruppen berättar att alla modigt ville använda finska i föreställningen, men visst blev språket en begränsning i vissa avseenden. Det var ju viktigt att förstå vad som sades, både för publiken och skådespelarna själva. Dikternas rytm är redan krävande i sig och man övade både rytm och uttal. Dessutom är språket så gammaldags. I den slutliga föreställningen användes hela åtta olika språk och man satsade mycket på det sceniska uttrycket så att man skulle kunna avläsa handlingen ur situationerna. Kampen med finskan fördes emellertid inte med rynkad panna. Det skrattades mycket.

Onhan nää runot sitten myöskin vaikeita, että [...] täähän oli ihan tämmönen koominenkin piirre tässä, että tälle naurettiin paljon, siis he nauroivat, ei me naurettu heille. Mut he nauroi sille siis, kun he ei ymmärtänyt siis tätä vanhaa suomea, [...] eihän suomalaisetkaan välttämättä ymmärrä. L4

Regissören tar de facto upp skrattet i gruppen redan i samband med vinjettberättelsen. Att få

skratta tillsammans kan vara en stor behållning. En befrielse, enligt Tommy Tabermann, som i en intervju för Hufvudstadsbladet (2007) betonar betydelsen av ”det goda skrattet”: ”Haha-upplevelsen är lika viktig som aha-upplevelsen. Ett gott skratt befriar.” Det gemensamma skrattet bygger broar och ger mod att använda ett främmande språk.

Ainakin mitä meillä tuolla tapahtui, oli hirveen paljon naurua, ja missä sä pääset muualla sit nauramaan toisten kanssa yhdessä ja samoille asioille ja välillä itselles, nii se on kans semmoinen joka sit avaa niitä siltoja tän kielen kanssa ja myös auttaa taas uskaltamaan siihen kielenkäyttöön, koska sit on jo se yhteinen nauru olemassa, ja sitä kautta se silta on olemassa.
L2

Att språkkampen var en positiv kamp bekräftas också av deltagarna. Även svårigheterna minns de i efterhand med glädje.

Well, it's a language which is not your mother tongue. I was struggling with the dialogues so I was almost, you know, in my sleep saying those very few lines (smått skrattande) over and over, which I never remember, and because they're old Kalevala lines, they don't make sense. D5

Finnish and Kalevala; imagine the words in Finnish. [...] [Sometimes] I didn't find it on the dictionary at all because it was old Finnish. Then you have to think, ooh, I learn something of history about this word! (skratt) D6

Att lära sig ett nytt språk är en lång process och inte alltid en dans på rosor. Att finskan känns svår bekräftas inte bara av mina deltagarinformanter utan också av samtliga trettio invandrare som Pehkonen (2006, 51) intervjuade för sin undersökning. I teaterverksamhet som strävar till en föreställning kommer knappast språkinläringen i första rum, men man kan lära sig en del av bara farten, som en i ledningsgruppen uttrycker det.

8.4 Föds det socialt kapital i teaterprocessen?

Teorin om det sociala kapitalet verkade till en början vara relevant för min forskning. Med utgångspunkt i det empiriska materialet kan jag konstatera att teaterprocessen har en koppling till alla delområden jag utgått ifrån i det sociala kapitalet: deltagande, förtroende och nätverk. Det vore fullt möjligt att analysera materialet utgående från denna referensram. Men jag har även fått upptäcka andra sidor av det empiriska materialet. Röster om utbyte och ömsesidigt intresse ropar högre än rösterna om redskap för integration i en traditionell tappning där invandraren skall socialiseras in i samhället. Teorin om det sociala kapitalet blev helt enkelt mindre intressant än det först tycktes vara. Även om förtroende, deltagande och nätverk

mycket väl kan kopplas till utbyte och ömsesidigt intresse så känns vinklingen som en annan. När man frågar sig om det föds socialt kapital i teaterprocessen så kan det anas en underton av att allting blir bra bara vi kan öka rätt slags kapital hos invandraren. Socialt kapital antas underlätta inklusionsprocessen eller integrationen (jfr Pehkonen 2004; 2006a). Men att ha arbete och kunna landets språk räcker inte till enligt mina informanter. Att känna att man hör hemma någonstans kräver mera än så. Det kräver att man innesluts av majoritetsbefolkningen. Här upplever jag att solidaritet som begrepp ger mera väggkost för att beskriva ömsesidigheten än socialt kapital ger.

Jag tror visserligen att jag med stöd i mitt empiriska material kunde visa på att det föds socialt kapital i teaterprocessen. Socialt kapital som referensram gick emellertid i takt med analysen av det empiriska materialet från att ha varit en ledstjärna till att bli ett sidospår. Det är värt att notera att de målsättningar för Monitaprojektet som jag hade valt ut med tanke på integrationssynvinkeln varken visade sig vara den viktigaste drivkraften bakom projektet (dessa var nätverksarbetet och opinionsarbetet) eller de mest framträdande i det empiriska materialet. Materialet talar till mig om integration, men främst på ett annat plan än det traditionella. Jag kallar det solidarisk integration. Att välja att analysera materialet utgående från ramen om socialt kapital började kännas något krystat. Laine et al. (2007, 22) påpekar att de analytiska ramarna i början av forskningsprocessen inte är klara utan att de blir skarpare så småningom. Vissa ramar kan visa sig mindre lämpade än tänkt. Charles Ragin (1994; se Laine et al. 2007, 22) liknar forskningsresultaten vid ett fotografi. Fotografiet kan skärpas och ramar in på flera olika sätt. Ramen lämnar något av bilden utanför samtidigt som världen runt omkring fortsätter i det oändliga. Utgående från materialet blev det naturligare att fråga vad teater kan ge och de tre planen växte fram: det personliga, det politiska och det sociala.

9 "I'M JUST ANA FROM ARGENTINA": SOLIDARISK INTEGRATION OCH IDENTITET

9.1 Kategoriseringar eller rätt att definiera sig själv

Har en invandrare rätt att definiera sig själv, uttrycka sin egen identitet utan att få stämpeln invandrare med dess underkategorier i pannan? I enlighet med olikheternas hierarki kan man konstatera att det finns en idé om att en del människor för det mesta bemästrar sin egen individualitet och egenart och som rentav drar nytta av att skilja sig från mängden. Å andra sidan finns det de som är bundna vid sin egen exklusiva olikhet. Man kan med andra ord vara etniskt neutral och fri om man är finländare och vit, eller etniskt definierad om man inte är det. (Suurpää 2002, 88.) Vissa använder sig av olikheter för att lokalisera sig själva som medlem av en viss grupp medan andra är objekt för denna kategorisering. Dessa kan vara objekt för hjälp från majoriteten (behovsdiskursen) eller objekt för fördomar och orättvisa (rasistdiskursen). (Ibid.)

Invandrare möts av paradoxala förväntningar. Å ena sidan ställs det krav på att smälta in. Å andra sidan måste de sticka ut. De måste samtidigt vara annorlunda och tona ner sitt annorlundaskap. Man kan tala om en "inomhusetnicitet" där man lever ut sin kultur i hemmet och handlar enligt enhetliga regler i det offentliga rummet. Inom socialpsykologin har det länge påståtts att "de andra" är en viktig del i byggandet av en kollektiv identitet. Man kan rentav vara rädd för att vara lika. Rädslan för att den andra kunde vara en del av oss har definierats som en bakgrundsfaktor till rasism. Invandrarna får med andra ord en viktig roll som "de". I denna diskussion är det emellertid väsentligt att fråga om "de" alltid måste definieras i negativ bemärkelse. Och har de rätt att också vara individer? Rätt att inte definieras utifrån sett? (Suurpää 2002, 49-50; Lepola 2000, 232-233.) Det är skäl att fråga sig huruvida någon är subjekt för sitt annorlundaskap eller objekt för det samma. Detta är ett nyttigt begreppslikt särskiljande som ofta slätas över. (Jodi O'Brien 1998, 10; se Suurpää 2002, 89.)

Upplever kvinnorna i Kalevalagruppen att de blir definierade utifrån? Och hur definierar de sig själva? Många perspektiv kommer fram. Dels finns en stark syn på finländskhet som ett exkluderande begrepp. Dels finns tanken att finländskhet eller nyfinländskhet är något som måste förtjänas. Och dels finns oviljan att definieras utifrån.

I kapitel 2.1.1 konstaterades det att termen invandrare både i administrativt och vardagligt språkbruk hänvisar till ett kulturellt och socialt annorlundaskap (jfr finska *toiseus*) som inte kan hävas genom ett administrativt beslut (Forsander 2004, 10). Man upphör med andra ord inte att vara invandrare ens när man får finländskt medborgarskap. Invandrarens rätt att definiera sig själv som individ beror bl.a. på hur mycket offentligt erkända resurser han/hon har. Hudfärg, språkkunskaper och kulturell bakgrund spelar en roll. (Suurpää 2002.) Det är på basen av det avvikande utseendet och ett avvikande beteende som kvinnorna i Kalevalagruppen formulerar sitt utanförskap i det finska samhället. Ett finskt pass spelar ingen roll. Utanförskapet kvarstår efter tiotals år i landet.

I have lived here for thirty years, but I still have this same look. I cannot be otherwise. I'm Finnish citizen, I have Finnish passport, but still I am an alien. Do you understand what I mean? [...] I feel at home, but still I feel a little bit sometimes conscious that I, I still look different, even if I've lived here for so long, yeah. Not in a negative way though, but still like in some places, people automatically speak English to me. D5

För denna kvinna verkar utanförskapet vara en del av hennes identitet. Inte ens termen nyfinländare ändrar på det. Att bli kallad invandrare upplever hon inte som en skymf så länge tonen inte är nedlåtande.

[...] it depends on what kind of tone you're using. If it is insulting, then of course you would know but otherwise I'm not so much bothered by that, I mean, because I am, I am an immigrant. I am an alien. D5

För en annan kvinna i Kalevalagruppen känns termen invandrare neutral, det är en teknisk term. Men definitionen är mycket vag och väcker frågor hos henne. Vad kallas de som bor i Finland bara några år? Att ett års vistelse ur myndighetsperspektiv redan kallas varaktig vistelse och därmed definierar en invandrare i t.ex. Forsanders (2002) forskning skulle antagligen ta henne med häpnad. För henne skulle möjligen det engelska uttrycket *expatriate* sitta bättre.

No-one has called me an immigrant yet, so I think it would make me think, oh, am I really an immigrant? D7

En av deltagarna kallar alltså sig själv invandrare. Detta är troligtvis bara en av flera identiteter hon bär. De övriga deltagarna i min undersökning identifierar sig inte som invandrare. Det betyder dock inte automatiskt att de identifierar sig som finländare. Att vara

finländare eller bli kallad nyfinländare förknippas de facto med krav som de enligt dem själva inte uppfyller. En av kvinnorna menar att hon så länge hon inte kan tala landets språk inte heller kan be om något så stort som att få en ny nationalitet. I framtiden när hon är produktiv, har ett jobb och betalar skatt, det vill säga bidrar med något till samhället, så tycker hon att det vore trevligt. Insikten om att hon sticker ut på grund av sitt utseende och beteende ibland får henne att konstatera att hon alltid kommer att vara en utlänning, en "icke-finländare". En nyfinländare skall enligt en annan deltagare delta i det sociala livet i samhället. Hon konstaterar att hon visserligen deltagit i Kassandras projekt för att fylla upp sin tid, som en hobby, men det är inte fullt tillräckligt.

I think I would be really honoured to be called uusisuomalainen, but at the moment I'm really, I don't know whether I'm at that stage yet. D7

Trots att denna kvinna också arbetar i Finland anser hon sig inte leva upp till kraven på en nyfinländare. Forsander (2002) skriver om hur villkoren för förtroende för invandrarna är hårda och hur man alltid kan ställa nya och flera krav på dem för att hålla dem utanför arbetsmarknaden eller i vidare perspektiv, utanför finskheten. Kommer kraven i dessa kvinnors fall ändå från dem själva, från deras egen bild av nationalitet och identitet? Deras identitet verkar inte ligga i det finländska. Liksom tidigare konstaterat bygger många invandrare i hög grad sin etniska identitet på något annat än det finländska (Anis 2008, 25).

I have never thought I'm a Finn, but now that I have family ties everybody's asking "are you gonna become a Finn?" And I'm like, what? D6

Invandrare behöver inte identifiera sig utgående från det annorlundaskap de blir tillskrivna. Identiteten kan egentligen få ett väldigt jordnära och personligt perspektiv, "jag är mig själv".

I don't look Finn or European at all, so I don't know how the others see me, I just feel like myself. [...] From my perspective, I'm [an Argentinian] living in Finland. I will always be like that, even though I will stay with [my family] here. It's too difficult to say "I'm a New Finn" or "I'm an immigrant". I'm, I'm just [Ana from Argentina] so I don't have a big issue on that one. D6

Dagens postmoderna subjekt bygger inte enligt Stuart Hall (1999, 21-23, 39) på en bestående identitet, utan på flera identiteter. Dessa identiteter är flexibla och förändras med tiden. Likaså är den kulturella identiteten en pågående process. Den nationella identiteten kan vara en

attitydfråga, menar en av kvinnorna i Kalevalagruppen. Även om man inte ser europeisk ut kan ens koder, beteende och tankar vara utvecklade och öppensinnade, så allt handlar egentligen om hur man agerar. En blandning av kulturer kan visserligen få en att undra var man riktigt hör hemma, men man kan ta vara på det bästa i allt.

Of course when you have these mixtures of cultures, then it's like, who am I? Where do I belong? What is this great picture? I try to get all the time the best of the countries I visit or I'm living, so it's good. Then you make this like a shake and then you have lot of good things, of course. But I don't know how could it be in the future for myself, I mean, maybe the time will make me feel like less Finn or maybe it's gonna be like I'm more Finn than [Argentinian], so I don't know. D6

Denna kvinna utgår ifrån att den kulturella identiteten byggs upp i tid och rum som en process där man inte kan förutspå utvecklingen. Identiteten dikteras emellertid inifrån, inte utifrån. I sin forskning kring finländska kvinnor som bosatt sig i Grekland, talar Johanna Järvinen-Tassopoulos (2005, 224) om en identitet som grundar sig på rörlighet. Ju längre tid en individ är borta från sitt samfund, desto starkare måste hon hålla på sin ursprungliga identitet. En gradvis förändring betyder emellertid inte att hon förlorar sin ursprungliga identitet. Den eventuella förändringen i identiteten som min informant talar om, reflekterar möjligheten att bygga in nya element i sin identitet. Hon kan med andra ord ta emot intryck från den lokala sociala omgivningen och bearbeta dem. (Jfr *ibid.*, 225.)

9.2 Tamt offer eller kosmopolitan

Socialarbetare och socialarbetarutbildningen får kritik av en av informanterna i ledningsgruppen. Visserligen är socialarbetare i allmänhet mycket välmenande men denna välmening riktas fel och får lätt skada till stånd. Det handlar om att göra invandraren till objekt och uppifrån tycka synd om stackaren.

Siis sosiaalityöntekijät, joita olen tavannut runsaasti, niin ovat enimmäkseen erittäin hyväntahtoisia ihmisiä, mutta sen täytyy olla koulutuksesta kiinni, siis musta enimmäkseen, se on myös terveydenhoitoalalla, nämä jotka ovat erikoistuneet maahanmuuttajatyöhön [...] se hyväntahto, se on niin hyväntahtoisista, mutta se on niin hyväntahtoisista objektiksi tekemistä, se on niin kuin ylhäältä alaspäin: "voi sinua pientä raukkaa". L3

Denna bild passar bra in i en av Suurpääs (2002) invandrarkategorier, nämligen det tama

offret. Genom offerkategorin kan man ge en bild av en av de vanliga föreställningarna finländare har av invandrare. Trots att invandrarna i Finland idag är en mycket heterogen grupp, ses de av de unga människorna i Suurpääs avhandling främst som offer, speciellt om de är färgade och kommer från länder utanför Europa, då de ofta också automatiskt får stämpeln flykting. Ett av de centrala epiteten för denna grupp är "bristen". De antas komma från dåliga förhållanden, vara fattiga och vara både kulturellt och socialt svaga. Man har svårt att se att invandrarna skulle kunna vara till nytta för det finska samhället (brist på samhällliga färdigheter), man antar att det är svårt att knyta kontakt med dem (brist på sociala färdigheter), deras kulturella bakgrund fjärrar dem från det finska samhället (brist på kulturella färdigheter) och de betar sig på ett främmande sätt (brist på moralkoder). En dylik retorik kan på ett konkret sätt öka ojämlikheten och marginaliseringen av invandrarna. (Suurpää 2002, 44-45.) I mitt forskningsmaterial lyfts den västerländska världsbilden upp som bakgrund till detta tänkande. Det rådande synsättet ser utvecklingen som en sträcka som går rakt uppåt och högst uppe är utvecklingen just nu i västländerna. De som kommer utifrån kommer därmed från primitivare förhållanden och vi bör hjälpa dessa stackare. Att komma till Finland som invandrare kan innebära att avklädas all sin erfarenhet och kunskap och ikläas rollen som nolla.

Siinä on sitte myös kyllä siis tää länsimainen maailmankatsomus, että kehitys on ollut jana, joka on kulkenut kohti korkeuksia, ja se jana on korkeimmillaan nyt täällä länsimaissa [...] onhan toki ajattelevia ihmisiä, mutta se on kuitenkin se vallitseva, eli että ne raukat tulevat primitiivisemmistä olosuhteista, ja meidän pitää niitä raukkoja auttaa, ja ne ei nyt oikein osaa. Kyllähän täst on esimerkkejä ihan pilvin pimein. [...] Entinen nuorisovankilan johtaja ja päiväkotien johtaja ja filosofian maisteri ja mitä [kaikkeaa] muuttaa niin kaukaa kuin Virosta Suomeen kypsässä keski-iässä ja sanoo, että yli kolme vuotta meni, ennen kuin hän oli Suomessa mitään muuta kuin maahanmuuttaja. Häneltä riisuttiin kaikki kokemus, häneltä riisuttiin kaikki tietotaito. Hän oli nolla, kun hän oli maahanmuuttaja, ja se on aika hätkähdyttävää. Tää on se todellisuus mihin ne tulee nää naiset. L3

Suurpää (2002) poängterar dock att offerkategorin och den bild av invandrare som den ger inte berättar hela sanningen om hur man ser på invandrare i Finland, närmast kanske den dystra sidan. Den belyser dock vissa problematiska drag i hierarkin, drag som åtminstone i Suurpääs forskning framträder på bekostnad av de positiva dragen. En invandrare kan ju lika gärna symbolisera det postmoderna människoidealet, en kosmopolitan vars olikhet är en styrka, kulturell slagkraft och en rörlig livsstil. (Ibid., 43.)

Dessa olikheter i synsättet belyses i mitt eget material av socialarbetarnas påstådda "voj stackare"- attityd där invandraren ses som ett offer och å andra sidan möjligheten att ställa en inbjudande fråga: "Vad kan du?" Så skedde enligt uppgift i en medelstor stad i Finland när

några från Cassandra träffade en grupp invandrare vars liv fick en ny vändning när de aktiverade sig kring dansen som de hade gemensamt. Och så skedde inom Kalevalagruppern.

[...] tämmönen kulttuurinen kanssakäyminen, et jos sä lähdet liikkeelle niinku mikä pääsi tapahtumaan Kalevalassa, että: "Hei! Mitä sä osaat? Näytä, sä tuot jotain!" [...] Se oli kyllä jotenkin siitä kiinni, että kun meitä lähti kolme täältä, niin mehän lähettiin just siitä, että "Kertokaa! Antakaa! Mitä teil on? Aah, ai teille tanssit..." L3

Det handlar ändå om en process där man hela tiden lär sig. Under gruppdiskussionen konstateras det att socialarbetarens och teaterarbetarens yrkesfärdighet är av olika slag, men också att socialarbetare skulle ha mycket att lära av ett kreativt arbete.

L3: siel [tanssiprojektissa] oli niitä sosiaalityöntekijöitäkin sitte paikalla jotka sitte tuli sanoo mulle, että kiitoksia, oli hyvin mielenkiintoista seurata näitä teidän työtapojanne, mut siis [...] mehän opitaan se vieläkin, eikä ainoastaan nyt mun sukupolvi. Sehän on tää länsimainen tapa hahmottaa maapalloa

L1: mut onhan se myös ammattitaitokysymys, et jos sulla on niinku sosiaalityön ammattitaito, johon ei kuulu sitte taas jotenkin luovien prosessien luotsaaminen, niin kyllähän teatterin ammattitaito on ihan toinen juttu

L3: se on toinen juttu, mut niitä pitäis vähän yhdistää, koska mun mielestä niin hyvää tarkoittavat sosiaalityöntekijät tekevät aika paljon pahaa samalla kun ne tekee sitä hyvää ihan tajuamatta sitä ollenkaan
[...]

L2: ja sithän vois yrittää kouluttaa niitä sosiaalityöntekijöitä just teatterin avulla...

L3: pitäis, pitäis, pitäis, pitäis (viskande)

Socialarbetare varnas också för att bara stryka medhårs. Solidaritetstänkandet går ut på samma plikter och ansvar för alla. I rimlighetens och jämlikhetens namn måste man kunna ställa krav också på invandrare. Att stryka medhårs kan till och med handla om en slags omvänd rasism.

Ja sit se on hirveen tärkeä nyt koko tässä kotoutumisprosessissa, jota säkin oot tutkimassa, että on esittää vaatimuksia, siis meinaan, että jos mä suhtaudun sinuun tasa-arvoisesti, niin en mä anna sulle anteeks mitä tahansa, vaan mä esitän myös vaatimuksia. Ja tää on myös semmonen, joka sosiaalityöntekijöille pitäis opettaa, et se on kunnioitusta, koska äkkiä tulee se käännteinen rasismi sitten, että pai pai myötakarvaan kaikessa. L3

9.3 Socialarbetares strategier i invandrarbete

Socialarbetare ansågs i mitt intervjumaterial vara välmenande men ofta missrikta denna välmening. I finländska undersökningar har det konstaterats att socialarbetare i allmänhet förhåller sig mera positivt till invandrare i jämförelse med många andra myndigheter

(Pitkänen & Kouki 1999). Förutom att granska attityder är det emellertid också viktigt att granska på vilka grunder socialarbetare i praktiken bedömer en invandrades situation och hurdana arbetsmetoder socialarbetaren använder sig av (Anis 2006, 110). Arbetssätten speglar de värderingar som förverkligas i klientarbetet och genom arbetssätten ges klienten olika identiteter (Christopher Hall et al. 2003; se *ibid.*). Invandraren som tamt offer passar de facto bra in i två av de sex olika syner på invandrararbete som Anis (*ibid.*) funnit i sin undersökning av socialarbetare inom barnskyddet. I sitt intervjumaterial fann hon klara likheter med Malcolm Paynes (2005) klassificeringar av de teoretiska utgångspunkterna för socialt arbete med invandrare. Anis räknar upp följande ramar¹ hon funnit, samt deras bakgrundsideologi i Paynes tappning (med undantag av den första ramen som inte kunde placeras i Paynes kategorier): alienerande, anpassande (assimilation), jämlikhet (liberal pluralism), kulturmedveten (kulturell pluralism), rasismmedveten (strukturell rasism) och engagerande (empowerment). Alla dessa kategorier nuddar på ett eller annat sätt vid mitt forskningsintresse. Jämlikhetsramen ger invandrarklienten samma rättigheter och skyldigheter som alla andra (jfr solidaritet), den kulturmedvetna ramen låter invandraren vara både en individ och en representant för sin kultur samt ser kulturen som en resurs medan den rasismmedvetna ramen uppmärksammar strukturell rasism och ojämlika maktförhållanden. (Anis 2006, 112-113.) Alla dessa ramar har kontaktytor med Suurpääs (2002) undersökning om olikheternas hierarki och solidaritet. Dessa ramar står i konsonans med min uppfattning om solidarisk integration. I detta sammanhang vill jag emellertid se närmare på de första ramarna och den sista ramen. De speglar nämligen den påstådda olikheten i synsätt mellan teaterfältet (åtminstone dessa teaterarbetare - den bild av det "officiella" teaterfältet som framträdde både i intervjumaterialet och vid seminariet "Scenisk mångfald" på Hanaholmen (2007) är betydligt mera konservativ och hierarkisk) och det sociala arbetet.

Den alienerande ramen ser kris- och traumaarbete som dess metoder och har som mål att hjälpa invandraren att klara sig tills denne kan återvända till hemlandet. Klienten ses som annorlunda, i kris och lidande i en främmande miljö. (Anis 2006, 113.) Annorlundaskapet är ett problem och den egna kulturen kan inte erbjuda tillräckliga färdigheter att klara sig i den nya miljön. Speciellt flyktingar² ses som traumatiserade. Traumat kan som begrepp hjälpa att förstå en flyktings svåra situation ur en psykologisk synvinkel. (*Ibid.*, 114-115.)

Bilden av flyktingen som ett offer kan emellertid bli en stereotyp bild som gäller för alla

---

¹ Anis (2008, 72) använder sig av begreppet "ram" istället för diskurs p.g.a. ramens småskalighet. Ramanalysen möjliggör en granskning av enskilda talsituationer också då olika ramar används av samma människa.

² Enligt FN:s flyktingkonvention är flyktingar människor som har flytt från sina länder på grund av välgrundad fruktan för förföljelse på grund av ras, religion, nationalitet, politisk uppfattning eller tillhörighet till viss

invandrare (Suurpää 2002, 42). Ett överbetonande av traumasynvinkeln kan också leda till blindhet för andra eventuella källor till stress och problem, t.ex. strukturella orsaker som sysselsättningsproblem eller rasism (Anis 2006, 115). Den alienerande ramen var sällsynt i Anis empiriska material. I själva verket är den ett exempel på en tolkning som inte hör till det sociala arbetets teorier och traditioner. (Ibid., 113.) Ett fjärmande, alienerande sätt att förhålla sig till invandrare är emellertid inte ovanligt bland majoritetsbefolkningen (t.ex. Pitkänen & Kouki 1999; Suurpää 2002). Att även invandrare känner att de behandlas som främmande och främlingar bekräftas såväl av många tidigare studier (se Anis 2006, 123) som i mitt empiriska material.

Om den alienerande ramen var sällsynt så var den anpassande ramen i Anis (2006) material desto vanligare. Denna ram är inte i samklang med en solidarisk integration utan passar in i Paynes assimilationskategori. Klienten är elev, inte kumpan, för att låna Suurpääs (2002, 55) formulering. Klientens identitet präglas av kris, problematisk olikhet samt inläring och anpassning till det nya samhället. Andra vanliga ramar var jämlikhet och kulturmedvetenhet. Anis undersökning ger alltså vid hand att det de facto finns ett objektifierande "offer"-tänkande i invandrarsocialarbetet. Det fanns däremot också en engagerande ram med empowerment-ideologin som grund. Också om denna ram var ovanlig så var den vanligare än den alienerande. Den engagerande ramen betonar invandrarnas roll i produktionen och utvecklingen av sociala tjänster. Denna ram går ofta hand i hand med jämlikhetsdiskursen, men olikheter upplevs i den engagerande ramen som naturliga och förståeliga och man betonar mera klientperspektivet. Klienterna är inte bara objekt för vissa åtgärder, utan de ses som samarbetspartners och experter på sin egen livssituation. (Anis 2006, 122.)

I mitt empiriska material föreslogs det att socialarbetare kunde ha något att lära av teaterprocessen. Jag upplever den process informanterna efterlyste vara mycket nära den engagerande ramen i Anis (2006) forskning. Arbetsapproachen är positiv och betonar klientens egna resurser. Det är dock skäl att minnas att Anis forskning är gjord bland socialarbetare inom barnskyddet. Risken med den engagerande ramen kan vara att lägga för mycket ansvar på klienten i en situation där klienten de facto behöver professionell hjälp (Anis 2006, 124). Socialarbetare möter invandrarklienter i olika livssituation. Det är därför naturligt att socialarbetarna rör sig mellan olika ramar i sitt tal (Anis 2006, 113). Personligen tror jag att de olika situationerna delvis kan förklara olikheterna i synsätten, samtidigt som jag tror att teaterns metoder kan inspirera socialarbetare till ett mera engagerande arbetssätt, mot

---

samhällsgrupp, och som inte kan eller vill återvända. (FN:s nordiska informationskontor.)

ett mera jämlikt förhållande mellan socialarbetare och klient och bort ifrån offerskapandet. För att använda sig av Juhilas (2006, 13-14) kategoriseringar så handlar det om ett partnerskapsförhållande där socialarbetaren och klienten tillsammans strukturerar klientens situation och behov. Arbetsgreppet bygger på olikheter, livspolitik och klientens delaktighet. Marginalitet är ingen brist, utan bara något annorlunda i förhållande till det rådande. Olikheterna accepteras som utgångspunkt för arbetet och de är förhandlingsbara. (Juhila 2006, 103-109.) Socialarbetets omsorgsuppgift å sin sida finns till för att hjälpa dem som behöver hjälp utan att kräva att de ska handla självständigt. Denna etiska princip är viktig t.ex. inom barnskyddet. Maktfrågan kommer emellertid in i bilden, både som synligt och som osynligt maktutövande. Det osynliga maktutövandet kan ta sig uttryck just i att i all välmening tro sig veta bäst vad som är bra för klienten. Omsorgen kan riskera att definiera klienten som hjälplös och iklä denne rollen som offer. (Juhila 2006, 173.)

Ett tredje förhållande som det sociala arbetet har till sina klienter är enligt Juhila (2006, 64) inkorporerings- och kontrollförhållandet. Detta förhållningssätt intar det sociala arbetet gentemot individer som räknas som utstötta eller i utstötningss fara och som inte uppfyller kriterierna för ett normalt liv. Integrationsmålet som styr invandrarsocialarbetet kan de facto lätt styra in socialarbetare på en inkorporeringsbana där målet är att göra invandraren så anpassad till och likadan som finnen som möjligt (Anis 2008, 30).

Faktum är att den teoretiska diskussionen om invandrarsocialarbete i Finland inte är särskilt livlig än och många socialarbetare saknar utbildning i mångkulturella frågor. Genom att synliggöra socialarbetares tolkningsramar kan det sociala arbetets invandrardiskurs bli mångsidigare och få en starkare anknytning till den allmänna diskussionen om mångkulturella frågor. Likaså synliggörs den identitet och position som klienterna tillskrivs och den identitet och position de kunde tillskrivas. (Anis 2006, 124.) Lena Dominelli, Walter Lorenz och Haluk Soydan (2001, 3) menar att bristen på diskussion härrör sig till socialarbetets starka band till nationalstaten och den universalistiska principen som betonar medborgarnas homogenitet och strävan efter att behandla alla likvärdigt. Idag är emellertid verksamhetsområdet mera mångfacetterat och en allmän sakkännedom räcker inte längre till. Det krävs specialkunskap och socialarbetarna måste kunna utveckla sitt kunnande till att täcka olika kulturer, subkulturer och livsstilar. (Anis 2008, 14; se också Juhila 2006, 48.) Valtonen (2000, 158) efterlyser speciellt en större kulturell förståelse och kompetens inom det sociala arbetet för att kunna följa kommunitära principer. Risker för auktoritära drag i klientförhållandet finns där man inte lyckas utveckla inkluderande mekanismer för att överbygga

den kulturella klyftan. Socialt arbete behöver ta del av den expertis och erfarenhet som finns inom etniska samfund. Vidare vore det viktigt för socialt arbete att ta initiativet till att bygga ett deltagande medborgarskap för invandrare framom en klientstatus. Socialt arbete löper traditionellt en risk att bli för problemcentrerat. Detta gäller också för invandrararbetet. Ett större samarbete med invandrarsamfund kan flytta fokus till klientens styrkor. (Ibid., 163-164.)

Empowerment är alltså det deltagande socialarbetets främsta redskap. Empowerment innebär bland annat att skifta makt till den som inte har makt. Partnerskapet som präglade redan Addams sociala arbete genom settlementrörelsen präglar också det man idag kallar samfundssocialarbete. (Juhila 2006, 120-126.) Samma tankar finns alltså både inom teatern och socialt arbete. I kapitel 10.4 diskuteras möjligheten att skifta makt inom socialt arbete med hjälp av teater.

10 MOT ETT KREATIVT VÄLFÄRDSSAMHÄLLE?

10.1 Varför konst?

Liikanen (2003) konstaterar i sin doktorsavhandling om konst på sjukhus att konstnärlig verksamhet föder gemenskapskänsla och skapar nätverk som hjälper individen att ha koll på sitt liv. Liikanen (ibid.) hittade fyra element i konst- och kulturverksamhet som påverkar människans välmående: 1) konsten ger upplevelser och betydelsefulla konstnjutningar, 2) konst och kulturverksamhet har ett samband med upplevd hälsa och upplevelser av ett gott liv, 3) konstnärlig verksamhet föder gemenskapskänsla och nätverk som hjälper en att ha koll på sitt liv, 4) konsten ökar trivseln och skönheten i levnads- och arbetsmiljön. Konst, kulturell verksamhet och fester upplevdes signalera att man bryr sig om och uppskattar människan, vilket föder förtroende för sig själv och samfundet.

En bättre hälsa har de facto i flera undersökningar konstaterats hos sådana som idkar kultur än hos dem som inte gör det, också då de socioekonomiska faktorerna har standardiserats. Hyypä och Mäki (2001, 148) kom fram till att finlandssvenskarnas längre livstid i jämförelse med de finskspråkigas (på österbottniska orter) härrörde från ett större socialt kapital. Detta kapital införskaffades bland annat genom körverksamhet. Francois Matarasso (1997, 8) visar också på den sociala betydelsen av att vara kulturellt aktiv. I en studie över ca 60 konstprojekt i England och andra länder (projekt i Helsingfors var också med i undersökningen) visade det sig bland annat att 91 % av deltagarna hittade nya vänner och att 54 % lärde sig något nytt om andra kulturer. Femtiotvå procent kände sig friskare och nästan tre fjärdedelar av deltagarna kände sig lyckligare genom sin medverkan. En av slutsatserna är att deltagande konstprojekt är vitala för en lyckad socialpolitik. (Ibid., 8-9, 18-22.)

Bardy och Känkänen (2005, 152) talar om konstens återkomst till människans vardag. De efterlyser ett kreativt välfärdssamhälle. I internationella rapporter betonas kulturens betydelse för att utnyttja mänskliga resurser, bygga ett mångkulturellt medborgarsamhälle samt förebygga utstötning. Konsten ses som en mötespunkt som ger vardagen ett kreativt och reflektivt djup och som fäster människor såväl vid deras kulturarv som vid varandra. (Se Bardy & Känkänen 2005, 153.)

10.2 Konstnärer från etniska minoriteter - etnisk konst i periferin?

Kassandra jobbar med konstnärer från olika etniska minoriteter. Vilka är då dessa konstnärer och vilka är deras behov? Många av konstnärerna inom Cassandra har varit yrkesutövande konstnärer i sina hemland. Andra har främst haft konsten som en hobby. Monita var öppet för såväl professionella konstnärer som människor som är intresserade av konst. Till ursprungsidén hörde tanken att professionella konstnärer från Finland och från andra länder skulle arbeta tillsammans och att det i det långa loppet skulle bildas konstgrupper som skulle göra små och större föreställningar och ordna evenemang och utbildningar. Projektet skulle alltså även sysselsätta utslagningshotade finländska konstnärer. Då det blev klart att Cassandra inte skulle få betala deltagarna för deras jobb hoppade emellertid många av, också endel yrkesskådespelare som ursprungligen fanns med i Kalevalagruppen. Inom ledningsgruppen ser man beslutet att inte få betala Monitakonstnärerna som ett prov på den strukturella konservatismen i Finland.

L1: tää on just sitä, mistä äsken puhuttiin tavallaan, tätä rakenteellista konservatiivisuutta, kun se on isketty sinne jotenkin niinku

L3: syvälle

L1: tosi syvälle, että se on niinku pykälissä, että näitä kohdellaan näitä tyyppejä, ja niitä pidetään niinku jotenkin jossain karsinassa, ettei ne vaan niinku pääsis sotkeentumaan ihan viralliseen taiteeseen [...]

L3: joo, sehän on koko ajan niin, että etnotaide on jossain tuolla.

I själva verket var det bara en finländsk tolkning att projektets deltagare inte skulle få betalt. Inom systerprojektet i England t.ex. betalades deltagarna. Man hittade ändå på en omväg. Genom att utnämna vissa särskilt avancerade konstnärer till undervisande konstnärer kunde man anställa dem för en viss tid. Monitaprojektet hade enligt en i ledningsgruppen två sjukdomar. Den ena var penningpolitiken, att man inte fick ersätta deltagarna för deras jobb. Den andra har att göra med projektverksamhetens natur. En tre-årsperiod räcker inte till för att följa upp all den verksamhet som hinner påbörjas. Det skulle behövas tre år till för det. Men mycket gott har ändå fåtts till stånd.

Sen hankkeen sairaus oli tää rahapolitiikka, ja sitte toinen sairaus on tietenkin, että se on kolmivuotinen projekti, koska siis tämmöset kehitykset ei todellakaan ole edes puolivalmiita kolmessa vuodessa. Jotenkin koko tää systeemi, joka rupee olemaan kulttuuripolitiikassa Suomessakin, että kaikki on kolmivuotisia projekteja, noin kolmivuotisia projekteja, niin se on ihan...Just kun jotkut on oppinut jotain, niin sit se loppuu. [...] Ihmiset musisoi nyt keskenään, nämä ja nämä, jotka ei oo koskaan ennen tavanneetkaan, tai jotkut Afrikasta tulleet musikot tapaa meidän Monitan kautta ekaa kertaa [...], mutta koska sit jossain vaiheessa törmätään siihen rahaan, niin sit erittäin mieluusti pitäisi olla kolme vuotta lisää, jolloin niinku voi [yhdistää] näitä puroja, joku siis, jos se ei oo me, niin joku muu. Mut ei se [projekti] turha ole ollut, ei

Man kan till och med fråga sig om själva välfärdspolitiken har stympats och begränsats till olika projekt. Integrationspolitiken med dess verksamhetsprinciper kan sägas ha fötts in i ett projektsamhälle. (Päivi Talvinen & Marianne Nylund 2008, 123; Kati Rantala & Pekka Sulkunen 2006.)

Vilka konstbehov har då invandrare? Kalevalagruppen bestod av en heterogen skara vad gäller många saker. Också erfarenheten av teater varierade. Alla intervjuade deltagare ger dock uttryck för ett behov av möjligheter för invandrare att utöva konst i Finland eller ta del av kulturlivet här. På basen av det empiriska materialet kan man indela invandrarnas konstbehov i två kategorier: konsumtion och produktion. Språket är en avgörande faktor i bägge kategorier. Dels finns ett behov av engelskspråkig teater eftersom den finska inte är tillgänglig för alla.

I always love to go to theatre and in Finland, because there is a lack of English theatre, I've been once to a Finnish theatre, and I have to say that I don't understand very much, so I didn't go anymore. D7

I kapitel 8.1.4 diskuterades vikten av att få uttrycka sig. Man kan även lära sig mycket genom andras uttryck. Deltagarna i Kalevalagruppen talar om betydelsen av att se finnar reflektera över sitt liv genom konst. "I like very much to see how Finns reflect their lives and their potential through art." En deltagare efterlyser särskilt finsk teater framförd på engelska. Det skulle ge utlänningar chansen att se finsk teater och lära sig något om det finska själslivet. Svårigheten att ta del av finsk teater ledde henne emellertid till att själv stå på scenen.

[...] and so I thought that being involved in this project in Kassandra would be like uhm, like another way for me to approach theatre from Finland because [...] I cannot go to theatre here. D7

Alla intervjuade deltagare skulle gärna se fler projekt i stil med Kalevalaprojektet. Faktum är att det inom Monitaprojektet erbjöds en ny teaterkurs efter Kalevalaprojektet, men p.g.a. tidsbrist kunde inte dessa kvinnor delta. För att invandrare skall kunna vara aktiva inom teater måste det skapas möjligheter. Språkbegränsningen gör att det behövs satsningar som Kalevalaprojektet för att de som verkligen vill satsa på teater skall ha en chans.

For some people who really want to do that theatre work, where else can they find chance, you

know? We cannot audition in the legitimate theatres here because there are no such opportunity for us who are interested in these kind of things. But then with, let's say, small productions like this, then you get exposed, then you get the chance to do exactly your dream if you want to perform. I mean, otherwise there's no opportunity for that. D5

Men även för så kallade amatörer är erfarenheten guld värd.

MW: And if you don't want to perform as a profession, is there still something that you can get through an experience like this?

D5: [...] an experience is always an experience, you always get rich by it, whatever it is. Whether you do it later again or you do it for a living, it's still an experience, and ah, I don't think that anyone can ever be sorry that they have experienced this kind of thing. Yeah, at least once in a life, if you experience something like that, then that's already an asset, I think.

Vad gäller invandras konsumtion av teater så är teaterutbudet på engelska i Finland de facto inte stort. The Finn-Brit Players som är en amatörteatergrupp baserad i Helsingfors torde vara den enda teatern som regelbundet uppför pjäser på engelska. Ännu mera väsentlig är kanske produktionen av konst. Det behövs resurser. En deltagare uttrycker det så här:

I think we need also the opportunity to the things. [...] You know how expensive is to live in Finland so what I have experienced is that the people that come here, of course, they have lot of culture to share but sometimes they cannot get money for it. D6

Är den etniska konsten i periferin som det påstås inom ledningsgruppen? Verksamhetsledaren för *Kassandra* vittnar upprepade gånger i olika media om svårigheterna att få finansiering för mångkulturella projekt. Dels verkar det handla om en ovilja att bevilja resurser och dels om en nedsättande inställning till etnisk eller mångkulturell konst. På seminariet "Scenisk mångfald" (2006) diskuterades det faktum att diskussionen om mångkulturell teater ofta blir en kvalitetsdiskussion. Är föreställningarna av tillräckligt hög kvalitet? Men vem sätter kvalitetsstandarden? Vem har makten att definiera god konst? En nedsättande attityd erkänns också av recensenten av *Zambezi* i tidningen *Teatteri* (2/08): "Tunnustan, että läksin esitykseen jokseenkin varautuneena - että tämä on juuri sitä tyypillistä tukitaidetta, johon annetaan rahaa, jotta pakolaisilla olisi jotain tekemistä. Miten väärässä olinkaan!"

I Sverige har man sedan år 2002 inrättat regionala konsulenttjänster för mångkultur i många regioner och län. Två av målen för verksamheten var att hela befolkningen skulle ges nya möjligheter att framföra eller uppleva en mångfald av kulturella uttryck, samt att kunskapen om "osynliga" kulturyttringar skulle öka. Nina Edström, som gjort en utvärdering av

mångkulturkonsulentverksamheten på uppdrag av svenska statens kulturråd, skriver i tidningen *Invandrare och Minoriteter* (2/07) att statens avsikt med verksamheten var att synliggöra kulturlivets etniskt segregerade och ojämlika förhållanden. Begreppet mångkultur definierades emellertid inte och Edström konstaterar att flera av huvudmännen tolkade det som ytterligare ett integrationsprojekt. Som ett inslag i kvalitetsdiskussionen kan man se Edströms syn på att den konstnärliga kvaliteten utvecklas då man inkluderar andras perspektiv, erfarenheter, kunskaper och uttrycksformer än de etniskt svenska.

Edström (2007) konstaterar att de immigrerade kulturaktivas arenor sällan är de samma som majoritetens. Detsamma gäller för Finland. Därför vore det viktigt även här att synliggöra mångkulturell konst. En i ledningsgruppen efterlyser med tanke på framtiden också en pedagogisk utbildning för konstnärer från etniska minoriteter, det finns ett klart behov för det. I likhet med Monitaprojektets riktlinjer har mångkulturkonsulenterna försökt utvidga nätverken genom att få det etablerade och det marginaliserade kulturlivet att mötas. Ett mera inkluderande kulturliv är kanske ett steg på väg mot ett mera inkluderande samhälle i stort.

I själva verket finns det tecken på att just kulturpolitiken släpar efter i fråga om invandrare och integration i dagens Europa. Pasi Saukkonen (2007, 5-6) konstaterar att integrationspolitiken koncentrerat sig på arbetskraft, utbildning, boende och socialpolitik. Kulturpolitiken har däremot reagerat på det etnisk-kulturella terrängbytet relativt långsamt. Orsakerna finns enligt Saukkonen (ibid., 18) att finna bland annat i kulturpolitikens band till nationsbyggandet, i den västerländska kvalitetsuppfattningen om konst och i kulturlivets ovilja att se sig självt som begränsat eller diskriminerande.

10.3 Teater och socialt arbete - ett reflektivt grepp

Har socialt arbete och teater kontaktytor och kunde de samarbeta? Teater är socialt arbete, påstår en teatergrupp i Orissa, Indien (Ranta-Tyrkkö 2006). Även i *Kassandra* uppfattas arbetet vara ett slags socialt arbete även om man inte kallar det för just socialt arbete.

Koko meidän yhteisön olemassaolon teesi on, mä nyt en käytä sanaa sosiaalityö, mutta on ikään kuin taidetyön tekeminen elämisen muuttavana faktorina. L3

I kapitel 10.1 diskuterades konstens betydelse för individens välmående. När man förenar

konst och socialt arbete står reflektionen och etiken i centrum. Ett utökat samarbete mellan konstens område och det sociala fältet kräver att det reflektiva yrkesgreppet inom socialt arbete utvecklas (Liikanen 2003, 49). Enligt Synnöve Karvinen (1993) har det sociala arbetet just genom det reflektiva greppet möjlighet att svara på de mångdimensionella utmaningarna i samhället. Detta sker i en fortgående inlärnings- och arbetsprocess där man utgår från klienten. Det är intressant att Karvinen (1993, 26) räknar upp Paolo Freires medvetandegörande (conscientization) som en av grunderna för det reflektiva greppet. Freires tankar står ju också som grund för Augusto Boals teater för de förtryckta. Samma tankar återfinns således inom socialt arbete och tillämpad teater. Vid förenandet av dessa två står reflektionen och etiken i centrum. Om tillämpad teater är socialt transformerande, vems värderingar och mål betjänar denna transformation (Nicholson 2005, 12)? Reflektion och etik uppmärksammas också i mitt empiriska material. På vems villkor? Med vilka medel? Är det här rätt väg? Dessa är frågor man måste återkomma till längs med processen.

Sosiaalityön osaamisella ja teatterin osaamisella tai teatteripedagogiikan osaamisella niinku yhteistyöprojekteina esimerkiks, niin mä voisin kuvitella, että siitä vois syntyä paljon hyvää. Mut ne pitää hyvin suunnitella ja hyvin tavallaan myös niinku olla se, mikä se tavoite on [...] että siis se on jotenkin kriittisesti käyty läpi etukäteen, ja matkan varrella ja loppupeleissä. [...] Et kenen ehdoilla, kenen näköist juttua, millä konsteilla, mitä jos tavoitellaan tätä, niin onko meillä värkeissä varaa mennä itseemme ja miettiä, että nyt tää ei taidakaan olla oikee tie. Tämmöset projektit on paljon herkempiä sille, et se eettinen puoli on myös suorastaan se, joka ehkä tekee mahdolliseksi sen, että se voi onnistua. L1

Av de moderna yrken som jobbar med människor anses just socialt arbete vara lämpligt och tillräckligt fritt för att utvidga sitt kunnande till konstens område (Bardy 1998, 54). Det finns mera utrymme att gå över gränser än inom till exempel hälsovården. Ändå har kulturverksamheten inom det sociala området varit begränsat till enstaka projekt. Liikanen (2003, 152-156) betonar vikten av respekt för den andras yrke och också möjligheten att göra utbildningen mångsidigare inom både konsten och det sociala området. Som det nu är söker den finska kulturpolitiken (statsrådets principbeslut 13.3.2003) nya fält för tillämpad konst och liksom Liikanen (ibid.) anser jag att social- och hälsovårdspolitikerna borde nappa på detta. Inom teaterfältet i Finland är det mest inom yrkeshögskoleutbildningen som man hängett sig åt tillämpad teater. Det verkar emellertid finnas en rörelse tillbaka till samfunden. Även Teaterhögskolans vuxenutbildningsenhet (numera IADE) har erbjudit kurser i hur man kan använda teater och konst t.ex. inom social- och hälsovårdssektorn. (Se t.ex. information om Transmission-fortbildningen samt Taiteilija moniosaajana-seminariet 2006.)

10.4 Att skifta makt med hjälp av teater

Är rollspel, teater, kreativitet och fantasi i socialt arbete en röst ur det förgångna eller ett steg in i framtiden? Den frågan ställer sig Uggerhøj (2006, 212). Ett av det sociala arbetets kanske viktigaste mål är serviceanvändarnas delaktighet. Klienterna vill att socialarbetaren skall bygga en äkta kontakt till klienten. De vill bli respektfullt bemötta och de vill vara delaktiga i den process där deras egna behov och problem behandlas. För att bereda möjlighet för klientens eget deltagande måste kontakten byggas på äkta intresse, medmänsklighet och ärlighet från socialarbetarens sida. Uggerhøj (ibid., 213-214) påstår att deltagande socialt arbete väldigt sällan förverkligas. Istället för att stöda klientens delaktighet använder sig socialarbetaren av sin maktposition. För att förstå hur det är att vara serviceanvändare måste socialarbetaren kunna sätta sig in i klientens situation och här kommer t.ex. rollspel in i bilden. Kreativa arbetssätt i utbildningen av socialarbetare hjälper studerandena att se det mångbottnade förhållandet mellan klient och socialarbetare, byggandet av kontakten och klientens delaktighet. Istället för att ge färdiga svar på vad som fungerar i givna situationer och därmed förstärka socialarbetarens maktposition hjälper kreativt arbete en att använda sin egen hjärna. (Ibid.)

Liksom studerandena skall finna en balans mellan det kända (teorier och metoder) och det okända (verksamhet som bygger på kreativitet och fantasi), så har det kreativa även sin plats i forskningen. Särskilt effektivt är rollspel och teater då man vill skifta makten. Uggerhøj (2006, 215) hävdar att även forskning som syftar till att producera kunskap om användarnas behov och erfarenheter är uppifrån neråt producerad och förstärker inget annat än forskarens maktposition. Forskningsdesignen, målen, metoderna och frågorna planeras ju av forskaren själv. Uggerhøj lyfter här fram forumteatern som ett sätt att skifta makten till en helt ny arena. Forumteater är en metod som låter dem som är med dela erfarenheter och behov, men den är också ett redskap för att skifta makten till förtryckta grupper. Boals forskning och verksamhet byggde på antagandet att dialog är en sund dynamik mellan människor och att förtryck uppstår då dialogen förvandlas till monolog. Uggerhøj (ibid.) har själv forskat i serviceanvändares delaktighet i det sociala arbetet med hjälp av forumteater. Som grund för spelen låg användarnas erfarenheter av svåra möten med socialarbetare.

Bardy och Känkänen (2005, 90-92) beskriver likaså hur dramaövningar kan användas för att undersöka socialarbetarens möten med klienter och den maktutövning som ingår. Dramaverkstäderna utfördes inom ramarna för "Livsberättelsekedjan", ett flerårigt forsknings-

och utbildningsprojekt inom barnskyddet. Egentligen var det tänkt att dramautbildningen skulle ge redskap till att använda drama i arbetet med barnen. Nyttan av att genom drama kunna ta distans till och utifrån granska sina egna sätt att reagera i olika situationer visade sig emellertid vara så stor att dramautbildningen fick mera drag av arbetshandledning. I likhet med ledningsgruppen i Kalavalagruppen talar Bardy och Känkänen (2005, 95) om nyttan av känslomässiga erfarenheter i motsats till enbart intellektuellt tänkande. När det gäller att se kritiska situationer utifrån och också minnas dem verkar inlevelsebaserad inläring vara ett starkt medel.

Uggerhøj beskriver också Bent Flyvbergs (2001) begrepp "verklighetsvetenskap" (actual science) i anknytning till kreativ forskning. Verklighetsvetenskapen baserar sig på "phronesis", dvs. praktiskt förstånd. Det gäller att komma den verklighet man vill undersöka så nära som möjligt, med insikten om att ingen individ kan ge fullständiga svar på frågor om maktanvändning och -omfördelning, man kan bara ge delsvår. (Flyvberg 2001, 55-61; 131-140; Uggerhøj 2006, 216-217) Att kreativa metoder behövs i socialt arbete och forskning är Uggerhøj emellertid övertygad om och han stöder sig på Jan Fook (2005) som säger att vi istället för att försöka minska på komplexiteten måste få en större mångfald i det yrkesmässiga tänkandet.

Battye och Cabral (2003, 94-95) beskriver hur dramaläraren har en nyckelroll som forskare, men med ett utbyte av kulturell respons på alla plan och nivåer, med fokus på kontext och omständigheter och i en ständigt reflekterande process tillsammans med de kulturella kollektiven i projektet. Samma tanke kanske kunde tillämpas på socialt arbete och teater som forskningsredskap så att "forskarna och deltagarna blir medresenärer och det skapas en känsla av författarskap och tillhörighet" (ibid., 94-95).

11 SLUTSATSER OCH DISKUSSION

De viktigaste resultaten av denna pro gradu-avhandling kan delas in i följande områden: 1) vad behöver en invandrare i Finland, 2) vad kan teater ge en invandrare och 3) kopplingen mellan socialt arbete och teater. Mitt empiriska material talar för det första om vikten av människokontakter. Det är lätt att känna sig ensam i Finland och det kan vara svårt att komma i kontakt med finländare. Interaktionen invandrare och finländare emellan vore emellertid viktig för integrationen. Ett ömsesidigt utbyte och intresse krävs för att invandraren skall känna sig innesluten. Jag använder termen solidarisk integration för att betona ömsesidigheten i motsats till en äldre tolkning av integration som antyder en enkelriktad process. Arbetets integrerande betydelse får en biroll i denna forskning, kanske p.g.a. deltagarinformanternas goda arbetssituation. Detta betyder inte att arbete inte skulle vara en viktig fråga för invandraren överlag. Att göra något meningsfullt sågs som väldigt viktigt bland informanterna.

Teaterns betydelse för invandraren har jag delat in i tre plan: det personliga, det politiska och det sociala. På det personliga planet handlar det om teatern som empowerment. Genom ett helgjutet deltagande kan man möta andra och sig själv, dela upplevelser samt ge uttryck för känslor och tankar. Denna process stärker individens kontroll över sitt liv. Att få uttrycka sig upplevdes som särskilt viktigt av deltagarna. De upplevde toppupplevelser (känslor av att lyckas) i skapandeprocessen. I en demokratisk skapandeprocess ges deltagarna förtroende och möjligheter att stärka sitt självförtroende, t.ex. genom att själva bidra till manuskriptet. På det politiska planet handlar teaterns möjligheter om två saker: växelverkan och kulturellt utbyte inom gruppen som en källa för solidaritet, samt synliggörandet av människogrupper och samhällspolitiska teman för den stora allmänheten. Invandrarna vill bli sedda och accepterade, inte bara passivt tolererade. Teaterverksamheten kan också ha en integrationseffekt sedd ur en traditionell synvinkel. På det jag kallar det sociala planet (kopplat bland annat till socialt kapital genom nätverkstänkandet) kan teaterverksamheten ge insikter i finsk arbetskultur, skapa breda nätverk och öka språkkunskaperna.

I de nyare invandrapolitiska programmen kan man se tecken på en mera dialogisk gruppuppfattning än förr. Suurpää (2002) finner även tecken på en mera dialogisk utgångspunkt i kulturpolitiken. Även om invandrarna alltmer syns i kulturvärlden kom det i mitt intervju-material fram att den etniska konsten alltjämt befinner sig i periferin. Suurpää

(ibid.) frågar sig också vad det beror på att en invandrarkonstnär i Finland alltid är mera invandrare än konstnär. Samtidigt som mina forskningsresultat ger vid hand att teater och konst är ett sätt att se invandraren som en resurs och ett sätt för invandraren att själv definiera sig, så kan man också kritiskt i likhet med Suurpää (ibid.) fråga sig om det att man gärna ser utlänningar som exotiska konstnärer gör att de förblir i "harmless fellow" kategorin. Vad händer när invandraren vill ta plats på en offentlig arena? Det är lätt att tolerera exotiska fester men en mångkulturell vardag är en annan sak (Janhonen-Abuquah & Palojoki 2005, 367). Teaterns högkulturella status kommer dock fram i Hanna Sutelas (2002) granskning av föreställningen Sateenkaari som uppfördes inom ramarna för projektet Kassandra 2000. Verksamhetsledaren och två skådespelare med invandrarbakgrund utsattes för direkta rasistiska påhopp efter att ha uppträtt i tv och tidningsintervjuer. Sutela (2002, 69-71) tolkar att det var offentligheten i kombination med den sociala auktoritet invandrarna hade fått genom teatern som föranledde det aggressiva mottagandet och de rasistiska påhopp. Dessutom kan deras goda språkkunskaper i finska ha retat upp rasisterna. Genom deltagandet i föreställningen hade invandrarna trampat in på ett centralt område för symboliskt kapital för majoritetskulturen. Detta symboliska kapital kopplar jag ihop med kulturlivets betydelse för byggandet av nationen och dess känsla av samhörighet. Då dagens nationalstater inte längre har en enhetlig kultur tycker jag det vore viktigt att kulturlivet speglar den mångfald som alltmer växer fram, också i Finland.

Frågan om identitet är också kopplad till solidarisk integration. Hur ser vi på invandraren? Placeras alla avvikande i stereotypa kategorier? Är invandrarna subjekt eller objekt för sitt annorlundaskap? Mitt empiriska material talar dels om invandrarens identifikation med ett annorlundaskap och ett utanförskap. Det talar emellertid också om ett behov av att inte bli stämplad. Den kulturella identiteten är en process och man vet inte vart den för en. En av informanterna uttryckte en önskan om att för tillfället kort och gott ses som sig själv. "Jag är helt enkelt jag."

En av styrkorna i min pro gradu-avhandling är att visa på styrkan och potentialen hos invandrarna. Det kan te sig märkligt att informanterna inte är socialbyråklienter, men åtminstone förstärks inte bilden av att invandrarna alltid hör till de svagaste i samhället. Jag är glad om min forskning kan utmana bilden av invandrarna som offer. Den får istället handla om vad invandrarna kan. Visserligen är det intressant att spekulera i hur resultaten hade sett ut om deltagarinformanterna hade haft en mindre gynnsam utgångspunkt. Kanske hade andra

frågor lyfts fram. Ur ett arbetslivsbetonat integrationsperspektiv kan mina informanter anses vara tämligen väl integrerade redan. Med växelverkan och ömsesidighet som ledord kan projekt som Kalevalaprojektet emellertid verka för en solidarisk integration som berör såväl majoritet som minoritet. En styrka i Kalevalaprojektet var att även finländare var med som deltagare. Denna interaktion finländare och invandrare emellan har efterlysts och teater har visat sig vara ett bra forum för detta. Interaktionen med finländarna i gruppen togs dock inte upp särskilt mycket av deltagarna. Det hade varit intressant att intervjua också en finländsk deltagare i Kalevalagruppen.

Genom mitt metodologiska val att göra en fallstudie har jag kunnat se in i mina frågeställningar om teater och integration på ett mångsidigt sätt. Det kvalitativa närmandesättet ställer krav på forskaren som tolkare. Jag har strävat till god reliabilitet i forskningsresultaten genom att rikligt citera informanterna och därigenom ge läsaren möjlighet att granska mina tolkningar. Jag har försökt vara måttlig i mina tolkningar och tror att också andra forskare på basen av mitt material kunde komma till samma forskningsresultat. Jag är nöjd över de metodologiska valen att göra intervjuer samt att använda en tillämpad version av vinjettmotoden - det empiriska materialet svarade väl mot mina förväntningar. Trots ett relativt litet antal informanter fick jag ett rikt material. Med fler informanter (i synnerhet deltagarinformanter) och ännu mera mångsidigt fallstudiematerial hade jag kanske ändå kunnat fördjupa bilden och diskussionen.

Det omöjliga i att inom ramarna för en pro gradu-avhandling behandla allt intressant som kommer upp, tvingade mig att göra valet att lämna bort teorin om det sociala kapitalet i analysen och välja det som verkade mera givande. Hade jag begränsat mig till färre områden, t.ex. enbart teaterns betydelse för integrationen, eller vad teater kunde tillföra invandrarsocialarbetet, hade jag kunnat gå in i ämnet mera på djupet. Samtidigt är jag nöjd över bredden som antyder hur mycket det finns att hämta i kombinationen av teater, invandrare och socialt arbete.

Denna fallstudie visar på teaterns styrka i arbetet med invandrare. En fråga dyker oundvikligen upp. Fungerar teater bara med välutbildade och färdigt integrerade individer? I det empiriska materialet höjs röster om vikten av att få uttrycka sig. I svåra situationer är detta uttryck ännu viktigare. Flyktingar är därför en målgrupp som föreslås bland deltagarna. Män, som i mitt empiriska material antas ha svårare att anpassa sig än kvinnor, är en annan grupp.

Teater kan hjälpa dem att undersöka den förvirring de känner i en främmande kultur. Språkfrågan kan naturligtvis även vara knepig, men teatern ger möjlighet till många olika slags uttryck. Dessutom finns det inget som hindrar teaterverksamhet på olika språk.

Jag tror att socialt arbete kan ha nytta av teater på flera plan. Dels talar bl.a. Uggerhøj (2006) och Bardy & Känkänen (2005) om teaterns möjlighet att hjälpa socialarbetarna att handskas med maktfrågor. Teater kan vara ett redskap för ökad yrkesmässig självkänedom (Bardy & Känkänen 2005, 92). Här är det frågan om någon sorts tillämpad teater eller teaterövningar för att förbättra samarbetet mellan socialarbetare och klient. Dels anser jag att min fallstudie tillsammans med många andra forskningar om konstens betydelse ger orsak att tro att teater har något att ge klienter inom det sociala arbetet. Jag har i denna pro gradu-avhandling visat på vad teater kan ge invandrare i deras integrationsprocess. Ett starkt självförtroende, möjlighet att uttrycka sig, nätverk och gemenskap, ökad kännedom om det finländska samhället, interaktion med finländare och ett tillfälle att visa att de finns och vill verka tillsammans med finländare, är några av de aspekter jag har fört fram. Därför kunde teaterverksamhet och konstnärliga projekt få en viktigare position inom integrationsarbetet. Ett första steg är ett närmare samarbete mellan socialt arbete och mångkulturella konstföreningar (jfr Talvinen & Nylund 2008). Socialarbetare kunde t.ex. i samband med att den personliga integrationsplanen uppgörs tipsa om teaterprojekt.

Tyngdpunktsskiftet inom integrationsdiskussionen från kultur- och identitetsfrågor till arbete, skedde enligt Forsander och Ekholm (2001, 59) rätt sent i Finland, eller ett tiotal år senare än i det övriga Norden. Det är kanske dock tid att igen fästa uppmärksamhet vid dessa frågor, det pekar såväl min som Suurpääs forskning på. Det är min förhoppning att min pro gradu-avhandling kan tillföra integrationsdiskussionen något nytt. Den visar ett exempel på mångkulturell teater i ett kulturklimat som mycket långsamt anpassar sig till mångfalden i samhället. Den visar vidare på solidaritetens och ömsesidighetens betydelse för integrationen. Dessutom pekar den på teaterns möjligheter till empowerment av deltagarna, främjandet av en solidarisk integration, samt samarbetsmöjligheter med socialt arbete. Eftersom min undersökning omfattar så många olika områden är det ingalunda uttömt som forskningsämne. Min avhandling öppnar upp möjligheter till fördjupad forskning på flera områden inom gränslandet mellan teater, socialt arbete och integration. Om socialt arbete och teater båda strävar till empowerment av människan, klient eller konstutövare, borde de inte då förena sina krafter lite oftare? Hur detta kunde ske är en fråga som är värd att undersökas närmare.

I integrationslagen från år 1999 betonades två delar av integrationen. Den ena var integrationen i det finska samhället och den andra var bevarandet av invandrarens egen kultur. I min kandidatavhandling föreslog jag att socialarbetaren kunde vara en advokat för att inte bara den första delen utan också den andra delen skulle förverkligas. Nu har integrationsdiskursen fått en tredje dimension. Det blir ingen riktig integration utan interaktion. Mitt empiriska material höjer rop om en solidarisk integration som präglas av ömsesidigt intresse och utbyte mellan majoritet och minoriteter. Solidarisk integration är något som kan främjas genom mångkulturellt teaterarbete, tack vare interaktion i gruppen och teaterns synliggörande kraft. Det är emellertid också något som kan eftersträvas i socialarbetarnas invandrararbete. Den deltagande ramen (Anis 2006; 2008) inom invandrar-socialarbetet baserar sig på empowerment. Samma tankar återfinns i samfundssocialarbetet som strävar till att bygga förtroende och växelverkan mellan medborgarna såväl på ett samhälleligt som ett mera lokalt plan (bl.a. Talvinen & Nylund 2008; Juhila 2006). Socialarbetare borde dock på basen av tidigare forskning och mitt empiriska material få mera utbildning för de specialkrav det mångkulturella arbetet ställer. Jag vill återigen understryka socialarbetarens roll som advokat. Ett första steg kan vara att se invandrarklienten som ett subjekt och visa ett ärligt intresse för denne. Vem är du? Vad har du att ge?

KÄLLOR

- Addams, Jane (1912) *Twenty Years At Hull-House. With Autobiographical notes.* First Signet Classic Printing. Ny utgåva. 1999.
- Alasuutari, Pertti (1994) *Laadullinen tutkimus.* Tampere: Vastapaino.
- Anis, Merja (2006) Lastensuojelun ammattilaisten tulkintoja maahanmuuttajasosiaalityöstä. *Janus* 14 (2), 109-126.
- Anis, Merja (2008) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008.
- Bardy, Marjatta (1998) Sosiaalityö, taide ja kanssaihmisyys. I: Riitta Haverinen, Leila Simonen & Irma Kiikkala (red.) *Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla.* Stakes raportteja 221. Helsinki, 52-61.
- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) *Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa.* Stakes. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Battye, Susan & Cabral, Beatriz (2003) *Crossing the borders- intercultural perspectives in multicultural contexts.* I: Hannu Heikkinen (red.) *Special Interest Fields of Drama, Theatre and Education. The IDEA-dialogues* Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylä University Press, 84-97.
- Bauman, Zygmunt (1993) *Postmodern Ethics.* Oxford: Blackwell.
- Berry, John W. & Poortinga, Ype H. & Segall Marshall H. & Dasen, Pierre R. (1992) *Cross-cultural psychology. Research and Applications.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Berry, John W. (1997) *Immigration, Acculturation and Adaptation.* *Psychology: An International Review*, 46 (1), 5-68.
- Bloor, Michael & Frankland, Jane & Thomas, Michelle & Robson, Kate (2001) *Focus groups in social research.* Sage Publications.
- Boal, Augusto (1992) *Games for actors and non-actors.* Second edition. Routledge. 2002.
- Bourdieu, Pierre (1985) *Sosiologian kysymyksiä.* Tampere: Vastapaino.
- Brannen, Julia (1992) *Combining qualitative and quantitative approaches: an overview.* I: Julia Brannen (red.) *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research.* Aldershot: Avebury, 3-37.
- Brochmann, Grete (2003) *Welfare state, integration and legitimacy of the majority - the case of Norway.* I: Annika Forsander & Matti Similä (red.) *Cultural diversity and integration in the Nordic welfare states.* Helsinki, 25-43.
- Bundy, Penny & Nicholson, Helen (2003) *New images and old lies: Gender and drama education.* I: Hannu Heikkinen (red.) *Special Interest Fields of Drama, Theatre and Education. The IDEA-dialogues.* Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylä University Press, 84-97.

- Calhoun, Craig (2001) Intressit, identiteetit ja ylikansallinen solidaarisuus. Julkisuuden rooli Euroopan yhdentymisessä. *Tiede & Edistys* 1/01, 1-18.
- Carey, George (2000) *Tolerating religion. I: Susan Mendus (red.) The politics of toleration in modern life.* Durham: Duke University Press, 45-63.
- Clarke, Kris (2004) Invisible in plain sight – cultural diversity in Finnish multicultural vocational social care education. *Nordisk Sosialt Arbeid* 24 (2), 124-137.
- Cohen, Jean L. & Arato, Andrew (1992) *Civil Society and political theory.* Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Coleman, James (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, Supplement, 95-120.
- Csikszentmihalyi, Mihaly (2005) *Flow. Elämän virta. Tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu.* Helsinki: Rasalas Kustannus.
- Dean, Jodi (1996) *Solidarity of strangers. Feminism after identity politics.* Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Dominelli, Lena & Lorenz, Walter & Soydan, Haluk (2001) Introduction. I: Lena Dominelli, Walter Lorenz & Haluk Soydan (red.) *Beyond Racial Divides. Ethnicities in Social Work Practise.* Aldershot: Ashgate, 1-5.
- Douglas, Mary (1986) *How Institutions Think.* Syracuse, NJ: Syracuse University Press
- Durkheim, Émile (1989/1893) *The division of labour in society.* Houndmills: Macmillan.
- Ekholm, Elina (1994) Yhteisöt kohtaavat - ja muuttuvat. I: Annika Forsander, Elina Ekholm & Raya Saleh (red.) *Monietninen työ haaste ammattitaidolle.* Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja, 9/1994, 41-50.
- Eskola, Kati & Eskola, Jari (1995) Tuottaako eläytymismenetelmä ainoastaan stereotypioita? -esimerkkinä teatterissa käymisen tutkiminen. I: Jari Eskola, Jukka Mäkelä & Juha Suoranta (red.) *Ihmistieteiden 1990-luvun metodologiaa etsimässä. Keskustelua kasvatus- ja sosiaalitieteiden 1990-luvun metodologiasta Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.* Rovaniemi.
- Eskola, Jari (1997) *Eläytymismenetelmäopas.* Tampereen yliopisto. Tampere.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen.* Tampere: Vastapaino.
- Faist, Thomas (2000) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces.* Oxford University Press.
- Flyvberg, Bent (2001) *Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again.* Cambridge University Press.
- Fook, Jan (2005) *Reconstructing Social Work - Critical Issues for Knowledge in Practise.* Opublicerad källa. Symposium, Helsingfors universitet. 10-11.2.2005.

Forsander, Annika & Ekholm, Elina (2001) Maahanmuuttajat ja työ. I: Annika Forsander, Elina Ekholm & Petri Hautaniemi et al. (red.) Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Palmenia-kustannus. Helsinki: Yliopistopaino, 57-82.

Forsander, Annika (2002) Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D: 39. Väestöliitto. Helsinki.

Giddens, Anthony (1994) Risk, trust and reflexivity. I: Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (red.) Reflexive Modernization. Cambridge: Polity Press, 184-197.

Goffman, Erving (1974) Frame Analysis: An essay on the Organization of Experience. Cambridge, MA : Harvard University Press.

Graham, Mark (1999) Classifications, Persons and Policies: Refugees and Swedish welfare Bureaucracy. Stockholm: Stockholm University. Department of Social Anthropology.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia kodittomuudesta. Helsinki: SKS.

Granovetter, Mark (1973) The strength of weak ties. American Journal of Sociology 78, 1360-1380.

Granovetter, Mark (1974) Getting a Job. A study of contacts and careers. The University of Chicago Press. Second Edition. 1995.

Haavisto, Camilla (2003) Konstruktionen av "vi" och "de" i den finländska massmediediskursen. I: Annika Forsander & Matti Similä (red.) Cultural diversity and integration in the Nordic welfare states. Helsinki, 219-239.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (red.) (2003) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. London: Jessica Kingsley Publishers.

Hecht, Stuart J. (1982) Social and Artistic Integration: The Emergence of Hull-House Theatre. Theatre Journal, 34 (2), Insurgency in American Theatre, 172-182.

Helne, Tuula (2002) Syrjäytymisen yhteiskunta. Tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hyypä, Markku & Mäki, Juhani (2001) Individual-Level Relationships between Social Capital and Self-Rated Health in a Bilingual Community. Preventive Medicine, 32 (2), 148-155.

Janhonen-Abuquah, Hille & Palojoki, Päivi (2005) Good practice in multicultural integration work in Finland: collaborative learning in culturally sensitive projects. International Journal of Consumer Studies 29 (4), 359-370.

Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. I: Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (red.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 201-232.

- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen-Tassapoulos, Johanna (2005) Muukalaisuuden labyrintissa – Kreikansuomalaisten naisten matka jälkimoderniin arkeen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Karisto, Antti & Cantell, Timo (2002) Kohtaamisia ja kohtaamattomuutta. I: Kassandra -matka yli kulttuurirajojen. Taiteen ja tieteen monikulttuurinen projekti Kassandra 2000. Helsinki: Yliopistopaino, 11-29.
- Karvinen, Synnöve (1993) Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. I: Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (red.) Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki, 15-51.
- Korhonen, Pekka (2007) Osallistava teatteri - omien ajatusten vakoilua. I: Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (red.) Taide keskellä elämää. LIKE. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 121-126.
- Kotiranta, Tuija (2008) Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 335. Jyväskylä.
- Krueger, Richard A. & Casey, Mary Anne (2000) Focus groups. 3rd Edition. A practical guide for applied research. Sage Publications, Inc.
- Kuppers, Petra (2007) Community Performance. An introduction. Routledge.
- Kurki, Leena (2000) Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2007) Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. I: Markus Laine, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (red.) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Yliopistopaino, 9-38.
- Lepola, Outi (2000) Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Toimituksia 787. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Liedman, Sven-Erik (1999) Att se sig själv i andra. Om solidaritet. Bonnier.
- Liikanen, Hanna-Liisa (2003) Taide kohtaa elämän? Arts in Hospital-hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Helsinki.
- Matarasso, Francois (1997) Use or Ornament. The Social Impact of Participation in the Arts. Comedia.
www.creativecommunities.org.uk/essaychunkpdfs/2.5UseorOrnamentWholeText.pdf
- Misztal, Barbara A. (1996) Trust in modern societies. The search for the bases of social order. Cambridge: Polity Press.
- Mäkelä, Klaus (1992) Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. I: Klaus Mäkelä (red.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42-61.
- Nicholson, Helen (2005) Applied drama. The gift of theatre. Palgrave Macmillan.

- O'Brien, Jodi (1998) Introduction: differences and inequalities. I: Jodi O'Brien & Judith A. Howard (red.) *Everyday inequalities. Critical enquiries*. Malden, MA, Oxford: Blackwell Publishers, 1-39.
- Patton, Michael Quinn (1990) *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park: Sage.
- Payne, Malcolm (2005) *Modern Social Work Theory. Third Edition*. London: Palgrave Macmillan.
- Pehkonen, Aini (2004) *Kylä kutsuu...Tutkimus tulomuuttoprosesseista maaseudulle*. Siirtolaisinstituutti, Turku. Helsinki: Yliopistopaino.
- Pehkonen, Aini (2006a) *Maahanmuuttajan kotikunta. Kunnallisan kehittämissäätiö*. Helsinki.
- Pehkonen, Aini (2006) *Maahanmuuttajien työllistyminen Suomessa. I: Siirtolaisuus – Migration 1/2006*. Siirtolaisinstituutti, 1-9.
- Pitkänen, Pirkko & Kouki, Satu (1999) *Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä*. Edita.
- Porter, John (1965) *The Vertical Mosaic. An Analysis of Social Class and power in Canada*. University of Toronto Press. Toronto.
- Pursiainen, Terho (1997) *Isänmaallisuus. Keskinäinen osakkuus ja kepeyden filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Putnam, Robert (2000) *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*. *Journal of Democracy*, 6, 64-78.
- Ragin, Charles (1994) *Constructing social research: the unity and diversity of method*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2006) *Theatre as Social Work in Orissa, India: The Theatre for Awareness of Natya Chetana*. Opublicerad källa. Presentation på Forsa 2006. Helsingfors 9-11.2.2006.
- Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (red.) (2006) *Projektiyhteiskunnan käänköpuolia*. Helsinki. Gaudeamus.
- Rastas, Anna (2005) *Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. I: Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (red.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78-102.
- Rodd, Michael (1988) *Theatre for community, Conflict and Dialogue: The Hope Is Vital Training Manual*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Roos, Jeja-Pekka (1987) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 454*. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.

Ruuskanen, Petri (2002) Sosiaalinen pääoma hyvinvointipoliittisessa keskustelussa. I: Petri Ruuskanen (red.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille PS-Kustannus. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 5-27.

Salmenhaara, Perttu (2003) Immigrants and the Finnish welfare state: wasting human capital. I: Annika Forsander & Matti Similä (red.) Cultural diversity and integration in the Nordic welfare states. Helsinki, 51-67.

Saukkonen, Pasi (2007) Maahanmuutto, monikulttuurisuus ja kulttuuripolitiikka: taustatietoja tutkimukselle ja toiminnalle. Cuporen verkkojulkaisuja 1/2007. http://www.cupore.fi/documents/monikulttuurisuus_taustatietoja.pdf

Sennett, Richard (2004) Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.

Shusterman, Richard (1997) Taide, elämä ja estetiikka. Pragmatistinen filosofia ja estetiikka. Helsinki: Gaudeamus.

Strauss, Anselm & Corbin, Julia (1994) Grounded Theory Methodology: An Overview. I: Norman K Denzin & Yvonna S. Lincoln (red.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage, 273-285.

Sutela, Hanna (2002) Sateenkaari - todistuksia suomalaisesta todellisuudesta. I: Kassandra - matka yli kulttuurirajojen. Taiteen ja tieteen monikulttuurinen projekti Kassandra 2000. Helsinki: Yliopistopaino, 53-71.

Suurpää, Leena (2002) Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Nuorisotutkimusseura. Helsinki: Yliopistopaino.

Taguieff, Pierre-André (1991) Face au racisme. Tome II. Analyses, hypotheses, perspectives. Paris: Éditions La Découverte.

Talvinen, Päivi & Nylund, Marianne (2008) Kotouttavan yhteisösosiaalityön yhteistoiminnallisuus. I: Irene Roivainen, Marianne Nylund, Riikka Korkiamäki & Suvi Raitakari (red.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla. Juva: PS-kustannus. WS Bookwell Oy, 111-125.

Taylor, Philip (2003) Applied theatre. Creating transformative encounters in the community. New York University. Heinemann. Portsmouth.

Toivanen, Tapio (2007) Huippukokemus. I: Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (red.) Taide keskellä elämää. LIKE. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 121-126.

Uggerhøj, Lars (2006) Luovuus, mielikuviutus, roolipeli ja teatteri sosiaalityössä – ääni menneisyydestä vai askel tulevaisuuteen. Janus 14 (2) 2006, 209-219.

Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – Millainen metodi? I: Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (red.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 223-241.

Valtonen, Kathleen (1997) The Societal Participation of Refugees and Immigrants: Case Studies in Finland, Canada and Trinidad. Migration Studies C 12. Turku: Institute of Migration.

Valtonen, Kathleen (1998) Resettlement of Middle Eastern Refugees in Finland: The Elusiveness of Integration. Journal of Refugee Studies 11 (1), 38-60.

Valtonen, Kathleen (2000) The challenge of multicultural social work in Finland. Nordisk Sosialt Arbeid, 3, 158-164.

Vilkko, Anni (2000) Riittävästi koti. Janus 8 (3), 213-230.

Zeldin, Theodore (1994) An Intimate History of Humanity. London: Sinclair-Stevenson.

Lagar och andra förvaltningstexter:

Arbetsministeriet (2001): Regeringens verksamhetsprogram mot etnisk diskriminering och rasism

http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj284.pdf (kollad 5.5.2008)

Arbetsministeriet (2006): Regeringens invandrarpolitiska program

www.mol.fi/mol/se/99_pdf/se/06_arbetsministeriet/06_publicationer/07_publication/invandrarpolitiska_19102006.pdf (kollad 28.3.2008)

Inrikesministeriets publikationer 1/1997: Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen. Ehdotus hallituksen maahanmuutto ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan mietintö.

Lag om främjande av invandrares integration samt mottagande av asylsökande (1999):

<http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/1999/19990493> (kollad 2.5.2008)

Lag om ändring av lagen om främjande av invandrares integration samt mottagande av asylsökande (2005): <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2005/20051215> (kollad 2.5.2008)

Valtioneuvoston periaatepäätös 13.3.2003 taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta:

http://www.edilex.fi/virallistieto/valtioneuvoston_viikko/2003_11liite.html (kollad 5.5.08)

Tidningar och tidskrifter:

Helsingin Uutiset (5.10.2007) Alekski Mainio: Paljonko maksaa junalippu Siperiaan?

Hufvudstadsbladet (22.4.2007) Annika Hällsten: Hellre kärlekspoet än hatpoet.

i&m/Invandrare och minoriteter (02/2007) Nina Edström: Mångkulturkonsulent - en testballong

Teatteri (02/08) Anne Moilanen: Tervemenoa Afrikkaan.

Tutkain (02/2007) Kannunvalajat ry, Edita 2007: Pauliina Pietilä: Niin huomispäivänä kansa... Mitä kuuluu, poliittinen teatteri?

Elektroniska dokument:

The Central School of Speech and Drama: www.cssd.ac.uk (kollad 29.12.03)

The Finn-Brit Players: <http://www.finnbritplayers.com> (kollad 5.5.08)

FN:s nordiska informationskontor <http://www.un.dk/Swedish/new/humanitarian/unhcr.htm> (kollad 5.5.08)

Kassandra: www.kassandra.fi

Aina jonkun tytär: <http://www.kassandra.fi/ajt>

Dvd: dokumentärserie regisserad av Katja Gauriloff:
www.kassandra.fi/monita/toiminta/julkaisut_html

Kalevalautbildningen:
http://www.kassandra.fi/monita/toiminta/kalevala_jatko_html

Konstnärskatalog: <http://www.kassandra.fi/julkaisut/taiteilijakatalogi.pdf>

Monita: www.kassandra.fi/monita

Why not? -rapporten: Why Not? Tarina Eurooppalaisesta yhteistyöstä:
http://www.kassandra.fi/monita/whynot_suomi_kevyt.pdf (kollat 4.5.08)

Scenisk mångfald: Ett finländskt-svenskt seminarium om att använda en ny resurs i teaterarbetet. Seminarium på Hanaholmen 2.10.2006.
http://www.kassandra.fi/Kirjava_nayttamo.pdf (kollad 6.5.08)

Statistikcentralen (2007), arbetsministeriet: Utlänningars arbetslöshet:
http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/08_maahanmuuttotilastot/wulkyoll.pdf (kollad 2.5.08)

Statistikcentralen (2008): Utländska medborgare
http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_sv.html#medborgare (kollad 6.5.08)

Taiteilija moniosaajana-seminaari 2006
http://www.teatteri.org/info/tinfotiedote2006_14.html#seminaari (kollad 18.4.08)

Transmission- fortbildningen
<http://www.teatteri.org/tapahtumat/projektiarkisto.html#transmission> (kollad 18.4.08)

BILAGA 1

STOMME FÖR GRUPPDISKUSSIONEN

- 1) Vinjett (ramberättelse):
Föreställ er att en utländsk kvinna flyttar till Finland. Finland skall bli hennes nya hem. Hon har inget jobb. En dag föreslår någon för henne att hon ska gå med i teaterverksamhet. Hon tvekar men går ändå med. Efteråt är hon nöjd med sitt beslut. Vad har hänt?
- 2) Om vi hade en magisk låda här som innehöll allt det som skulle göra Finland till ett bra hem för en nykomling, vad skulle det finnas i den?
- 3) Kan teater hjälpa en invandrare att integreras? Hur?
- 4) Hurdana människor kan teater hjälpa? Behövs det några särskilda egenskaper?
- 5) I andra sammanhang har det konstaterats att konst ökar människors välbefinnande. Kunde man använda sig av teater i socialt arbete? Ser ni samarbetsmöjligheter med socialt arbete?

Del 2: Monita och Kalevalagruppen

- 1) Hur blev Monita en del av Equal-programmet?
- 2) Vilka är målsättningarna för Monitaprojektet?
- 3) Berätta om Kalevalagruppen
  - a) Hurdan var arbetsprocessen, hur började ni, hur fortsatte det?
  - b) Hurdana arbetsmetoder? Hur valdes de?
  - c) Upplevde ni kulturkrockar?
  - d) Vilka var arbetsspråken?
- 4) I Monitabroschyren står det bl.a. att de som medverkar i Monita
  - a) lär sig mera om det finländska samhället
  - b) lär sig bättre finska
  - c) får färdigheter som ökar sysselsättningsmöjligheterna

Om ni utvärderar dessa punkter, hur upplever ni att de förverkligades inom Kalevalagruppen?

- 5) Finns det något livsområde som det är svårt att nå med hjälp av teater?
- 6) Vilken betydelse hade Kalevalatemat?
- 7) Den nystartade gruppen har ett ännu tydligare kvinnoperspektiv. Berätta om det.

BILAGA 2

STOMME FÖR DE ENSKILDA INTERVJUERNA MED DELTAGARNA

Part 1

1) Vignette

Imagine that a foreign woman moves to Finland. Finland will be her new home. She doesn't have a job. One day somebody suggests that she could join a theatre group as a hobby. She hesitates but she joins the group. Afterwards she is satisfied /content with her decision. What has happened?

Part 2

1) Think back in time: what were you hoping for when you first arrived in Finland? What did you want your life to be like?

2) What is it like to live in Finland?

3) If we had a magic box with all the things that would make you feel at home in Finland, what would be in it?

a) What kind of things in the Finnish society can be difficult for people from other countries?

b) In Finland we tend to emphasize employment and the Finnish language as tools for integration. How do you feel about that? Other important things? What is it to be integrated and is integration important?

4) In Finland we often use the word maahanmuuttaja (immigrant) or ulkomaalainen (foreigner) for everybody who isn't a mainstream Finn. How do you look upon yourself?

Part 3

1) Tell me about the Kalevala project!

a) beginning, how did you hear about it, workshops

b) many nationalities- how was that?

c) languages

d) the theme of Kalevala

2) In this brochure I read about some of the goals for all of the Monita projects, some of them are:

a) learn about Finnish social practises

b) learn Finnish in practical situations

c) increase their employment qualifications

Do you feel that the Kalevala group helped you with any of these things?

3) What can theatre give people who have moved to a foreign country?

4) Anything else?

Background information:

Nationality:

Native language:

Age:

Education/Profession:

If working right now, where?

When did you move to Finland?

What was your main reason for moving here?

Do you have family here?

Did you have previous experience of theatre?